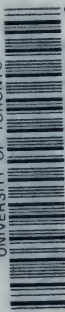

UNIVERSITY OF TORONTO

3 1761 00887382 0

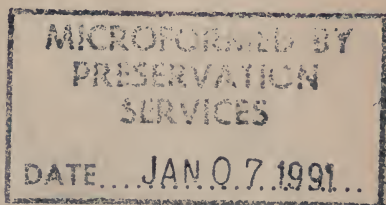

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

6072
BABITS MIHÁLY

TIMÁR VIRGIL FIA

BUDAPEST
ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA
1922

PH
3213
B14T5

TIMÁR VIRGIL FIA

(ISKOLAI TÖRTÉNET HÁROM RÉSZBEN)

ELSŐ RÉSZ.

Ebéd a sóti ciszterciták refektóriumában. A feketekötényes, fehérruhás papok együtt esznek a hosszú asztalnál.

Milyen kellemes hely! A tisztára meszelt falak nyugodt, nehéz bolthajtásokban borulnak a boldog evőkre. Csend van, még a levesnél tartanak; csak a mély, mély ablakfülkékben zümmög néhány dongó. Rézsut besüt a nap. Az inas halkán viszi ki a nagy levesestálat. Az első éhséget hamar elverik, az iskola vesződségétől még elborult paparcok lassan kiderülnek. Még a régi, nagy vasfeszület Krisztusa is könnyebbülve nyújtózik a falon.

Dr. Horvát Vince, házfőnök-igazgató — atyai szemű, gyermekképű, ezüstöshajú úr — habozó tekintettel néz végig a rendtársak során. Tudja, hogy amit mondania kell, kényelmetlen lesz a professzor urak füleinek. Galambszívű ember létére a legjobb pillanatot lesi.

A pillanat itt van. Az inas éppen a somlaimól töltött, a főurak az új szakácsnét dicsérik, a hitoktató, Szádi Márk, csontos, sovány ember, megfélelkezve gyomorhajáról, enni mert valamely fogásból. Vigan hangzik a Lesinszky Ipoly, vastag történettanár, szokott csámcsogása, füle mögött furesán táncol az áll alá kö-

tött szalvéta két csücske, mint fantasztikus, fehér számárfülek. A földrajz tanára, a világias érzelmű Szoboszlai Timót, a Budapesti Hírlapba temetkezik, mintha vendéglőben enne s nem is ismerné a többieket...

Lentebb ül, szerényen, a tiszteletreméltó Timár Virgil. A házfőnök szeretettel nyugtatja meg szemét a legjobb tanár, az igazi szerzetes becsületes arcán. Az alsó tábla már csupa hívekből áll. A kis Bogár Szaniszló, a legfiatalabb, még lelkes pedagóg, most is valami iskolai incidenset tárgyal. A civilek végre, a rajztanár és a tornatanár, a rend alkalmazottai, mindig kész szolgálai a felsőségeknek...

— Megint leirat a minisztériumból — kezdte a direktor. A szavak oly valószínűtlenül csengtek a fehér, klastromi bolthajtások alatt, a joviális, kedves arcok közt: Leirat a minisztériumból! Régi barátok, akiknek szelleme még mindig itt kóvályog, s szereti nézni látatlan a vidám ebédeket, zavartan húzódnak vissza a fülkébe az ismeretlen szóra...

— Azoknak sincs odafönn más dolguk, mint hogy firkáljanak — ütötte ki vörös tokáját Lesinszky a papi krágliból. (Fehér nyoma maradt a tokán a kráglinak.)

— Már meg mit akarnak? — kérdezte Szádi Márk, nem titkolt ellenszenvvel a világi, esetleg szabadkőműves hatalommal szemben.

— Az internátussal nem bíró középiskolák tanárainak szól... Elrendelik, hogy a növénydékeket látogassuk meg a lakásukon. Időnkint jelentést kell tenni a tapasztaltakról.

— Mit? Micsoda?

Lesinszky szája nyitva maradt a fejében — mint egy fekete háromszög egy vörösben.

mert a feje is háromszögletű volt. — Ijedten kapott a falat után, amely a szalvétára potytyant.

— Micsoda? Hogy én megvizitteljem a zsidógyerekeket?

Ez volt az általános vélemény is. A ciszterciták előkelő rend, mondhatnám gőgös rend: nem olyan, mint a mizerikordiánusok vagy a ferencesek. Messze külvárosokban tett beteglátogatás, rossz hírű utcák levegője, rossz szagú lakások piszka, előttük ismeretlen. Könyvek között, vagy úri társaságban élnek, a szünidőket külföldi utazással töltik, gazdag földjeik vannak s pincéikben kitünő boraik. Nyugalom és kényelem vezeti életüket. Gőgjük és kényelmük egyformán tiltakozott a miniszter gondolata ellen. Mi mindennek lehetnek kitéve a kéretlen látogatásokon?

— Úri ember egyáltalán nem megy olyan helyre, ahol nem bizonyos a szíveslátásról — mondta Szoboszlai Timót, összehajtogatva az újságot.

— Egészen mégsem mellőzhetjük a rendeletet — felelt a házfőnök. — Annál is inkább nem, mert csupa szegény diák van itt Sótón. Tessék elgondolni, micsoda helyeken lakhatnak. Erkölcseileg is megbízhatatlan helyeken...

— De mit tehetünk? — vetette közbe Gombos Cirill. — Internátus kellene vagy sok pénz...

— De hát aki a szüleinél lakik: hát az mindig jó hely? — kérdezte Szoboszlai. — Azt pedig nem lehet megtiltani, hogy egy gyerek a szüleinél lakjon.

— S miért nem? — riadt fel Szádi Márk, a hitoktató. — Például itt van a Vágner-flú...

— Igen tisztességes, derék fiú — mondta csendesen Timár Virgil.

— A jó osztályfő védi a »fiait« — vágott közbe Szádi. — De mennél jobb fiú, annál jobban kéne vigyázni rá... annál kevésbé engedném, hogy anyjánál lakják... Az anyja a leghírhedtebb személy volt az egész megyében...

Szoboszlai élénk mozdulattal vetette föl gondosan fésült fejét.

— A szép Vágner Lina?

— Á, Márton-lúd az már — szólt Lesinszky.

— Semmi esetre sem olyan nő, akire egy keresztény fiú nevelését bízám — folytatta a hittanár. — Ez a kor jóra-rosszra egyformán fogékony. A hitnek gyökere gyöngye még: és nem minden levegőben erősödhetik meg...

— Én nem akarom feleslegesen terhelni a kolléga urakat — fejezte be a vitát, asztalt bontva, a direktor. — Csak ahol és amennyiben azt szükségesnek látják az osztályfőnökök...

— És a jelentés? — kérdezte a buzgó kis Bogár Szaniszló.

— Majd félév végén megbeszéljük a jelentés módját.

Átmentek a dohányzóba feketekávéra, és nemsokára parázs ramsli kerekedett. Vendégek is jöttek, egy helybeli klerikális ügyvéd és a plébános; egyre sűrűbb lett a szobában a füst, egyre kékvörösebb a borkedvelő tornatanár arca. A délutáni napfény ferde aransávokat vont a kavargó füstbe, csöndes fényeket villantott föl a borospoharak peremén, megfestette a forró fekete páráját. A régi barátok szellemei megint előmerészkedtek a zugokból és a do-

hányfüst köpenyében lengedezve halkan kibiceltek.

Timár Virgil fölment szobájába. Ő csak ott érezte jól magát, a könyvei között. Bort nem ivott, a kártyát nem szerette. Fülei irtóztak az artikulátlan, kvaterkás diskurzustól. Ottfönn kedvelt latin szentjei vártak rá, a költő Ambrus, a filozóf Ágoston, a szellemes, urbánus Jeromos. Mellettük elfeledte a Lepsinszky öblös hangját, a Szádi Márk irigy, papi pletykáit, a Szoboszlai megvető abbéfölényeskedését. Milyen messze volt ő minden rendtársától...és mégis csak itt tudott élni a klastromban. A szerzetesi élet legnagyobb áldása nem az együttélés, hanem a különélés szabadsága, a cellábavonulás nagy lehetősége. A rendházban nem uralkodott a testvériség szelleme: rejtett kis civódások, lappaṅgó ellenszenvek és féltékenységek hálói feszültek celláról-cellára; de Timár Virgilt mindenki megszokta semlegesnek tudni. A rendtársak szívesen adták meg egymásnak azt a szabadságot, amit maguknak is megkívántak. S Timár ártalmatlan volt, nem sok vizet zavart.

— Igazi szerzetes — mondták, és szelíden gúnyos tisztelettel nézték, mikor, fölhajtvá a tejszínes kapucinert, fölment szobájába.

A szerzetesi cellára itt csak az imazsámoly emlékeztetett, polcán, a breviárium mellett, kis vázában egyszerű virágok hervadtak. A bútortat régimódi úriszobáé volt, plüs karszékek, kissé sablonos íróasztal. A falakon régi olasz mesterek képeinek reprodukciói, melyeket itáliai útjaiból hozott haza Timár. A könyvespolcon Aquinói Tamás Summájának szép,

chagrinkötésű kiadása, s a földön, a falhoz támasztva, a Bollandisták néhány óriás, folio kötete, Zircről, a rend könyvtárából valók. Timár olvasni kezdett, de hamar abbahagyta és az ablakhoz ment.

Az ablak a rendház nagy kertjére nyílt, hatalmas, régi fákra, melyek nyaranta a szobát kellemes félhomályba borították. Timár szórakozottan nézett ki az olvadozó napfényfoltokra, a lombok s utak közé. Különös dolog! Valahányszor rendes napibeosztása csak a legcsekélyebb mértékben is meg volt zavarva, — akár látogatót várt, akár szokatlan helyre kellett mennie — mindjárt az egész napját vesztette el. Mintha gondolatát lefogták volna ebbe a nyögös életbe! Megbénultak a lelke szárnyai... Nem szállhatott többé olvasmányaival a régi szentek pusztái, barlangjai felé, vagy a theológiai gondolatrendszerek matematikailag kimért és mégis misztikus palotáiba. Világtól elszokott csigaéletének, finom, érzékeny magányosságának eredménye volt ez. Most mégis elhatározta, hogy elmegy a Vágner-fiú lakására, s ez az elhatározás egy kellemtlen feladat előtteállásával nehezedett rá.

Elhatározta, maga sem tudta mért. Szerette ezt a fiút, az áhitatos tiszteletet okos gyermekszemeiben, egész lényének friss és szabad fürgeségét. Timár könyvei mellett egészen az iskolának élt. Bár sohasem ereszkedett nagyobb bizalmasságba tanítványaival, azok mindig rajongással tekintettek reá. Kevés emberi viszony van, mely gazdagabb érzelmeket fejtene ki a naív lélekből, mint a tanár és tanítvány viszonya. S Timárban megvolt a nagy tudósoknak, a celibátus embereinek szent és aszké-

tikus pederáziája, mely Goethe szerint a nevelés tulajdonképeni ösztöne, a lélek fajfentartásának ösztöne. Tanítványait magához tartozóknak érezte, mintha örökre hozzá volnának kapcsolva azokkal a lélekdarabokkal, amiket nekik adott. (Hisz másoknak sem adott lelkéből, mint nekik!) És érzékeny, naiv prűdériáját épúgy bántotta a kétes származás és környezet, melyből legjobb tanítványa kinőtt, mintha neki magának volna valami folt az életében, valami szégyelnivaló disszonancia.

Oly tapasztalatlan volt ő a világban! Életről, szerelemről, rossz nőkről olyan naiv fogalmai voltak — maga is érezte! Hogyan legyen ő nevelője, életbe vezetője ilyen nagy, majdnem felnőtt fiúknak, ki sokkal kevesebbet látott az életből, mint azok? A kötelesség nyomasztó érzése alatt ezúttal szellemének valami késő kíváncsisága is lappangott. Nyüzsgő kíváncsiság, a Kaland meduza-szemeinek az a babonázó, bénító hatalma, mely a nyugodt, kalandtalan életű emberekre néha váratlan rámered a Holnapból.

Különös emlékek kezdtek lelkébe tolongni... Azt hitte, régen elfeledte őket, maga is meg volt lepelve, hogy emlékszik rájuk... Szavak támadtak föl, amiket szeminárista korában társaitól hallott, — a közös dormitórium fülledt homályában, hol a serdülés tikkadt vihogásai és ijedt imái rezzentek ki olykor a paplanok alól — szavak, amikre akkor nem is figyelt, a karva nem figyelt, amiket mégis olyan jól megjegyzett. Félig értett és tulajdonképen egészen ártatlan célzások, most már tudta ártatlanságukat, de akkor... akkor nem látszó-

tak ily ártatlanoknak. Akkor mögöttük kísértett az ifjúság minden kísértete.

Miért jutottak ezek a szavak most eszébe? Az ifjúság kísértetei régen elfakultak a tudás és a szentség fényében, csöndesen mosolygott már a régi borzadásokon. Fölényesen gondolt az életre, mocskára és csodálatos szenvedélyeire, árnyékos és boldog cellájából. De íme, egyetlen előreérzése e mocskos Élet új érintésének mit hoz ki belőle? Mintha huszonöt év kiesett volna életéből, megint a borzongó, tudatlan ifjú volt, a félszeg kispap, a gyáván kíváncsi, aki alig kezdte meg lelkében küzdelmét az ősi, nyugtot nem hagyó ellenséggel, mindenütt jelenvaló rémmel, az Asszonnyal!

Ó, az Asszony! — Timár Virgil életében alig játszott szerepet ez a lény. Az anyját nem ismerte, hideg üvegből szívta ő a tejet, s egy laposmellű, csontos néember vigyázott rá később, néember csak és nem nő, félig munkás, félig cseléd az apjánál, egy valóságos nemnélküli paraszt. Az apja egy bigott kertész volt, és a kis Jani (mert ez volt a neve, mielőtt új emberré vált a szerzetességben) ott ült naphosszat a kockás ágyások szélén, a porhanyó földön és a szentképeket rakosgatta ölében, amiket jó viseletéért a hittanártól kapott. Már akkor a szentek ragadták meg a képzeletét, ezek a rejtelmes lények, akik behatoltak az égi tudományba, s csodákat tudtak tenni imájukkal, s mégis alázatosak voltak, mint a gyermekek, s mosolyogva túrték a vértanúság minden szenvedését. Ezek soraiba vágyott az ő gyermekszíve, s el-elborzadva kérdezte magától, tudott

volna-e ő oly hős lenni, mint ők, s bátor vallo-
mást tenni hitéért a pribékek előtt?

Tizennégyéves korában már a kispapok
kék ruháját hordta a kis Jani, s első, öntudat-
lan szerelmei a Szentek Életéből lopóztak szí-
vébe: szent és hős leányok, a gyermek Ágnes,
aki nyugodtan adja át magát a hóhérnak, az
okos Katalin, aki megszégyeníti a császár böl-
cseit... Eleven asszonyt alig látott, vagy ha
látott is, nem mert rájuk nézni. De titkon meg-
illetődött, ha az Élet és Szerelem nagy misz-
tériumaira gondolt, Szent Elekre, aki meg-
egyezett házastársával, hogy szűzek marad-
nak, szent Antalra, akit csodálatos, állati asz-
szonyok kísértettek a pusztában. Ehhez jöttek
a dormitórium megsejtett szavai. És később,
mikor a Theologia Moralis tanulta, ezt
a rettenetes könyvet, amelyent csak izgatott
barátfantázia tudott kieszelni, utálat és undor
töltötte el lelkét.

Ó ha a Theologia Moralis esetei, a
szerelem gyóntatószéki kazuisztikájának ez ocs-
mány példái — ha mindez v a l ó s á g, ha mindez
megtörténik, itt történik napról-napra, mel-
lette, közelében, a tanítványa közelében!...

Mi hát az az asszony, micsoda kétértelmű
lény, szentségre és mocsokra egyformán szü-
letett? miből van az asszonyi test, hogy Szű-
zesség edénye és Utálatosságok eszköze egy-
formán lehet? Timár Virgil előtt elvonultak a
hagiografia összes nőalakjai, a fenséges
Ilona, a finom bölcsességű Monica, az előkelő
római matrónák, akik Jeromos barátnői vol-
tak... Megállt képei előtt és öntudatlanul
elnézte a Raffael madonnájának széles csípőjét,
ruhája redőit, a Botticelli angyalainak parázs-

szemét, a Crivelli szűzének gyengéd tojásarcát. Asszonynevekre gondolt, rendtársainak asszonypletykáira, melyeket itt-ott hallott, amint csipkedték egymást az ebédnél.

És a maga asszonytalan életére gondolt...

Timár Virgil élete, napirendje olyan volt, hogy bátran igazíthatták volna utána órájukat a sótiak, mint a königsbergi lakosok Kant után. Estefelé, pontosan félhatkor, megjelent a hosszú Xavér-utcán, amely a ciszterciek szőlleje felé vezetett. Lassan haladt a hosszú léckerítéseknél, melyek a ferde délutáni napban vibráló, csikos árnyékokat hintettek sárgás reverendájára. Himbálva redőzött a nagy férfilábak körül a bő reverenda; fekete papkötényét — tradíció még abból az időből, mikor a ciszterciek földművesrend voltak — el-elkapta a szél.

— Szarka — mondták egymásnak a diákok, ha messziről látták (mert ez volt a fekete-fehér papok neve diáknyelven): és sunyin kapták nyakuk közé a fejüket. De mikor megismerték Virgilt, bizakodóan nyújtották ki újra s mosolygó tisztelettel köszöntek:

— *Laudetur Jesus Christus!*

— *In aeternum* — fogadta Timár, és tovább ballagott. Ha rendtársai jöttek szemben, azokkal némán üdvözölték egymást. Sohsem váltottak szót, sohsem csatlakoztak. Ellenben egy-egy kis diákot gyakran magával vitt egész a szőllőig is, az iskolai dolgokról vagy a rómaiak életéről beszélgetve vele. A szent Makár templománál csöndesen leemelték a kalapjukat s nyugodt léptekkel indultak föl a Makár-

hegyének. Ott aztán öszönte egy barackot, kör-tét, egy-egy gerezd szőlőt talált a fiúnak...

Így ment ez napra-nap.

De ma Sót lakói meglepetve látták, hogy a szokott alkonyelőtti óra helyett már kora dél-után megjelenik a léckerítések mentén a Timár Virgil egyszerű alakja. A nap még mérgesen tűzött, a lécek éles árnya tűzfolyót verdesett, a Makár-templom kőszentjei tikkadtan nyújtózkodtak s csavargatták barokk tagjaikat a régi fülkékben, de a fülkék nem adtak még árnyakat nekik. Timár izzadtan állt meg s le-vette kalapját...

Két kis rókája volt kinn a szőlőben, róka-fiak, akiket a vincellér fogott egyszer és Timár fölneveltette vele. Elnézte a kis állatok játékát, amint hancuroztak egy nagy kosárban, furcsa helyzetekbe hemperegtek össze, harapták egymás nyakát, lihegtek nyelvükkel. Timár a Vágner-fiú lakását akarta este fölkeresni, azért ment ma a szőlőbe korábban. De csak nem indult vissza alkonyat felé sem, ott habozott estig a rókafiaknál...

Másnap az iskolában. Timár szórakozottan néz keresztül a tünődő fiatal fejeken. Egyszerre különösnek tűnik fel előtte, hogy ezek itt vannak mind, szőke és barna, úr és paraszt fia, összezsúfolva egy teremben, magyar és sváb gyerek. És mind egy dologra feszítik eszüket, egy gondolatkörben mozgatják fejlődő agyukat, egy életet élnek együtt és ővele hosszú éveken át. A fiai... És mégis, mennyire nem ismeri őket!... És mégis, mindegyiknek meg-vannak a külön szálai s egy külön élethez kö-tözik el őket, egy külön körhöz, egy külön

családhoz, az ismeretlen és ijesztő Élet külön sejtjeihez, melyek idegenek egymásnak és neki. Mindegyik egy egész más világ jegyese. S az élet sodra egyszer csak meghúzza ezeket a láthatatlan szálakat és elragadja a fiúkat, el egymástól, el tőle, mindegyiket a maga külön köre, a maga titkos rendeltetése felé...

Vágner Pistát nézte. Micsoda kör az, mely ezt a fiút magának reklamálja? Hova megy ez a gyermek, ha h a z a megy?

Eddig sohasem jutott eszébe kérdeni. Megelégedett avval, hogy a Pista okos, jó tanítvány, hű tisztelettel fogadja minden szavát s ő oly örömmel kísérheti ennek a fiúnak ébredő eszét, talentumát, mint valami ritka virág ki nyílását. Úgy tűnt föl neki, mintha csak addig élne az, amíg ő látja, amíg az iskolában van vagy kirándulásaikon, szeme előtt. Mintha az az idő, amikor nem látja, legfeljebb feladványainak elvégzésére szolgálna. Biztos volt, mint a kertész, hogy virága biztosan, egyformán nő tovább a többivel. Most egyszerre döbbent rá, hogy ennek a kedves fiúnak is megvan a maga külön élete, ki tudja, milyen élet, mely előtte teljesen idegen.

Felszólította a fiút felelni.

— Vágner, fordítsd tovább!

És maga is meglepődött a maga szavától... (Máskor keresztneven szokta nevezni fiait.)

Pista azonban megrezsent, mint aki mély álomból ébred, és nem tudta, hol hagyták abba a fordítást. Timár hökkenve nézte legjobb tanulóját. Csak most vette észre, hogy az arca bágyadt és a szeme tompa, mintha nem aludta volna ki magát. Az egész fiún valami különös szórakozottság ömlött el.

— Mi bajod van, fiam? — kérdezte tőle óra után.

— Semmi — felelt a fiú és sietett eltűnni a játszó gyerekek közt.

A hangjában dac szólt. Szemében dac vilant. Dacos elhúzóds, mely ebben a korban a legokosabb és legjobb fiúkból sokszor oly váratlan kiütközik. Timár eltünödve nézett utána.

Most már végleg elhatározta, hogy legyőzi vonakodását és meglátogatja délután a fiút.

A Petrezselyem-utca nem tartozott a legjobb hírű helyek közé. A város végén volt, ahol már csak a vásártér következett, a temető és a régi puskaporostorony. Nagy, pruszkikos, ezüstgombos cigánycsapat jött szembe Timárral, zörgő szekerek fojtó port vertek föl. Ványnyadt asszonyok és furesa lányok álltak a kapukban. Csenevész gyerekek félmeztelen játszottak a fakó fák alatt, ahol az összetiport fekete szeder foltjai maszatolták a port. Egy piszkossárga szálloda öblös kapuja tátogott, be lehetett látni a sívár kocsiszínig. Különös összevisszaság volt a fakóságban, mintha a kisváros szövetének visszája volna ez.

A papot megbámulták, egy-egy gyerek riadtan köszönt. Alig tudott védekezni egy piszkos kézcsók ellen.

— Kis fiam, melyik a Stirling-ház? — kérdezte egy szurtos kölyöktől, mert Sótón a házaknak még neveik voltak inkább mint számaik.

— Majd én elvezetem ! — kiáltott egy másik kis nadrágos, s átszaladtak a pap előtt az utca túlsó felére, ahol egy nagy, háromudvaros ház

nyúlt vigasztalanul. A kisebb gyerek is jött utánuk, bőgve a krajcárért.

— Kit tetszik keresni? — kérdezte egy nagyocska leány, aki a kapuban ácsorgott.

A pap szinte megrázkódott az undortól, amint belépett az udvarba, mintha egy piszkos folyóba merülne. Ez a ház azok közé tartozott, amilyen minden vidéki metropólisban van egy vagy kettő, valóságos lerakódóhelye a legalsó nyomorrétegnek. Valaha a város büszkesége volt, az első nagyszabású bérházépítmény, emeletes, és Timár bizonyára jól ismerte volna, ha ismerősebb lett volna abban a városban, ahol már több mint egy évtizede élt. A kisváros eszközei és viszonyai nem engedték meg ily óriási építmény tisztaságban- és rendbentartását, s szenny és rendetlenség úgy gyűlt föl évről-évre a sivár hodályban, mint folyóban az iszap. Gazdáról-gazdára ereszkedett a tömb, míg végre a vállalkozó zsidók megunták a küzdelmet karbantartásáért. Ettől kezdve tisztességes ember nem ment többé lakni a Stirling-házba. Az első részben még volt egy bérkocsis, s a kocsikenőcs olajos szaga töltötte az udvart. Az istállót hátul tartották, a harmadik színben, s a lovakat egész nap keresztülvezették a nagy épületen. A sok szegény gyerek örült ennek. A ház belseje mintha folytatása lett volna az utcának. A nyomor kirakodott itt az udvarra, az emeleti gangra, minden ajtó nyitva, veszekedés, gyerekszidás, sírás hallatszott a bűzös zugokból.

— Ilyen helyen lakik a szép Vágner Lina? — kérdezte magában Timár, amint a ferdecipős leányt követte. Homályosan villantak meg emlékében a képek, amiket kurtizánok életéről

festettek benne olvasmányai, vagy úri lumpolások félfüllel hallott történetei. Bizony több fogalma volt az alexandriai kurtizánokról — szent Antal korában — vagy azokról, akiket Lukianos leír, mint a maga korának és megyéjének híres lányairól. Vágner Linát — akiről tudta, hogy egy előkelő birtokos szeretője volt egykor, aztán Pestre került, írók és művészek közt élt hírhedt életet, míg vissza nem jött a szülőföldjére — selymek és bársonyok között képzelte: a fiú is mindig olyan csinosan, tisztán volt öltözve. És ilyen házban nőtt fel szegény Pista? E lovak és rongyos gyerekek közt?

— Gyóntatni tetszik jönni? — kérdezte egyszerűre a ferdecipős lány, amint fölindultak a második udvar lépcsőjén az emeletre: s a kérdés új borzadás volt Timár Virgilnek. Egyszerre észrevette, hogy halálmadárszerű asszonyok jelennek meg mindenfelé a szomszéd küszöbökön, kíváncsiság a részvét álarcaiban.

— Már a pap is eljött — susogják mindenütt.

És árnyék borul az egész udvarra. Pedig már előbb elborult a nap, de mintha csak most lett volna ez fontos. A sivár gang, a hideg konyhák áporodott szaga, a pattogatott kukoricát majszoló éhes gyerekek, a szomszéd haldoklására kíváncsi asszonyok, mind iszonyú pusztító fénytelenységben maradtak.

S érezte most Timár, döbbenve, hogy ő pap. Hogy őt egy felsőbb világ küldötte el ide, hogy ő a lelki vigaszt, az utolsó kenetet jelenti ezekben a nyomorult szemekben. S egyszerűre, egy pillanatban, iszonyú szégyen töltötte meg, maga sem tudta, miért? Micsoda gondolatok között is jött ide! Krisztus más

szemmel nézett Magdolnára. E bűzös udvar levegőjében nem a bűnt érezte meg, hanem a nyomort. S a bűn nem egy neme-e csupán a nyomornak? Timár végtelen részvétet érzett e szegény világgal. S minden fájt neki, még az a szigor is, amivel reggel a fiúra gondolt, ki dacosan felelt neki, mialatt otthon talán az anyja haldoklott. .

S a fiú nyitotta már az ajtót — az egyetlen csukott ajtót az udvarban. A fiú megrezzent, amint tanárát meglátta, s a szemei — fényesek, mint a most öntözött virág — rezzenve néztek rá. Mi minden van egy gyermek szemeiben? Megrettenés? Vagy öröm? Dac? Vagy alázatosság? Vagy gyermeki hála és bizalom?

— Miért nem mondtad, hogy édesanyád beteg? — kérdezte a tanár.

Miért is nem mondta. Valami különös, alig is tudatos szemérem tartotta vissza, hogy anyjáról szót ejtsen. Akárki előtt is. Mintha sértés volna anyjára már az is, ha mások csak gondolnak is reá. Ne is gondoljanak rá, felejtsék el, hogy van, ne is legyen többé másoknak, mint neki! Dac, düh és titkos, földalatti szégyen — a Stirling-ház levegőjének egész szégyene — egyesültek ebben a büszke szeretetben. Csak azért is szerette az ő drága, beteg, szép és szeszélyes anyukáját. Szerette, kissé takargató, szégyenlő szeretettel, mely majdnem szerelem volt; sohasem beszélt róla, soha pajtásait nem hívta magukhoz, még azt is eltitkolta, hol laknak.

Most is különös, vegyes érzések fogták el. Restellte egy kicsit, hogy tanárát a konyhán keresztül kellett vezetnie az egyszobás lakásba, meg is volt egy kicsit ijedve. A konyha kicsi

volt, nem főztek benne Lina betegsége óta, Pista szokott ott tanulni. Timár megállott a konyha küszöbén és meg volt lepelve. A piszok és nyomor udvarában rendnek és tisztaságnak egy szigete volt ez. (Pista maga tartott mindent rendben, diákos pedantériával.) Timár halk kérdéseket tett a fiúhoz.

- Hogy van?
- Rosszul
- Ki van mellette?
- Én magam.
- De te nem lehetsz mindig itt?
- Nem, délután is tanítani járok.
- Akkor kire hagyod?
- A szomszédasszony benéz.
- Orvost hittál?
- Az egyleti orvost.
- Mit mondott?

A fiúnak elcsuklott a hangja. Egyszerre fölzokogott. A melegforrás fölbuggyant a kiszáradt földből. Hetek óta gőgösen tartott magán egy férfi-álarcot, melyet dacos szeretet és naív hiúság tettek az arcára: ő volt a családfő. Most egyszerre lehullott az álarc: most gyermek lett megint, gyermek, aki fél... fél az egyedülségtől. Naív meghatottság fogta el tanára szavaira, minden férfiasága egyszerre elolvadt. Mert érzett egy erősebb barátot, és jól esett végre gyenge lenni. Timár tanácestalanul állott előtte. Oly szívesen lett volna meleg és apai, gyengéd, vigasztaló!... De akadályozta a tanári volta. Mint a vértessvitézt a vaspáncél, ha ölelni akar. A szeretet szavait kereste, de csak egy száraz, papi kérdés jött ki az ajakán:

— Meggyónt? — kérdezte a siró fiútól.

Pista, mint akit valami hibán kaptak hirtelen, elnyelte könnyeit. Már mentegetőzni akart, hogy miért nem hitt papot. De ebben a pillanatban egy váratlan hang hallatszott a szobából, hol a beteg feküdt. Váratlan, vidám hang, fütty, csattogás, trilla, mintha egy pajkos inasgyerek ujjongása volna, mintha a bujkáló nap csattantana visszhangot, hogy újra kisültött. Timár csak nézett, hogy kerül ez a hang a Stirling-házba? Pista akaratlan elmosolyodott a könnyein keresztül, s kiömlött, mint egy gyerek.

— Ó, a kanári! tessék elképzelni, azt kívánta, hogy kanárit hozzak...

— Kanárit?

— Igen... tetszik tudni, vigasztalás neki, hogyha kanárit hall... mert régen a nagymamánál szokta hallani... mikor még kislány volt...

Timár úgy érezte, kötelessége néhány dorgáló szót tenni erre a bizalmas csacsogásra. Szép dolog, ha beteg anyját kedves emlékeinek feltámasztásával vigasztalja, de ne felejtse el, hogy a betegek igazi vigasza mégis az Úr segítségének vigasza... Senki sem oly erős, hogy ezt nélkülözhetné: bűnös emberek vagyunk mindannyian. Pista egyszerre elborult megint e dorgálásra, oly hirtelen és őszintén mint az április. Hisz épen ez volt az ő legfájóbb problémája! Mert hitt a pokolban, és az Istent odafönn úgy képzelte, mint egy szigorú paptanárt, aki megszabott törvények, fegyelmi szabályok szerint ítélkezik. A megbánás is érvénytelen talán, ha nincs elkönyvelve a gyónócédulán... De hogy hívjon papot? Halál színét-szagát hozza ahhoz, aki úgy fél a haláltól? Sikos ola-

jakat, a latin szavak temetőcsengését? Pap még nem jött úgy a Stirling-házba, hogy nyomában ne kullogott volna a csontos hóhér. (És amit nem mert bevallani Timárnak, nem volt biztos hogy anyja milyen szeszélyben lesz, hogy akarja-e majd látni a papot? mert nem volt valami nagy templombajáró.) Virágokat hozott, kanári madarat, de ezalatt folyton nyomasztá valami furdalás: mert iszonyú kemény az Istennek rendje. (Hátha a fiú kímélő gyengeségeért az anya bünhődik, abban a világban, melyből nincsen visszatérés?)

Mennyit szenvedett Pista ilyeneken! Egy pillanatig megint lesujtotta mindez a furdalás. De... rögtön újra kimosolygott a könnyei közül. Most úgy tűnt föl neki Virgil mint egy Szabadító, egy apai Felnőtt, aki csak jön, szól, és már meg van oldva a gyermek szörnyű dilemmája. Pap, tanár, jóbarát... Egy pere, egy gondolat: Timár észre sem vette, egyszerre benn állott a beteg nő előtt.

Félénken és ügyetlenül lépett előre... s váratlan: amint belépett a kis szobába, mintha kilépett volna a Stirling-házból. Egy más milió volt! Fehér csipkefüggöny kizárta a rettenetes udvart. Barátságos fehérség köszönt a falakról. Tisztaság: a meszelt falak tisztasága, az ágy-neműek tiszta fehérsége, egy székre dobott dunna fehérsége. Fényképek és egyszerű virágok. A fiú tankönyvei egy kis asztalkán, kézimunkakosár. És a kanárihang. És az udvarból csak a napfény és verkliszó.

Két keskeny váll emelkedett ki az ágyból, egyszerű hálórékliben.

— Milyen szép a tanár úrtól, hogy idejött — mondta egy gyenge hang, melyből mintha valami kedves irónia csengett volna. — Köszönöm, hogy oly jó a fiamhoz...

Timár hebegett valamit, hogy ez kötelessége.

— Foglaljon helyet. Pista, ültess le a tanár urat! Ah, ah! — megakadt mert köhögés jött reá. — Hát ne vigye el egy szegény betegnek az álmát!

»Szegény beteg« — mondta ; de mosolyogva s gúnyosan mondta ezt, mintha maga sem venné komolyan a baját. Timár (tán valami haldokló Magdolnát várt, tépett selymek és beteg illatok közt) tájékozatlanul nézett hol a nőre, hol a szobára. Lina felfogta ezt a tekintetet.

— Ugy-e milyen szegényesen lakunk? Az ablakot muszáj állandóan csukva tartani, mert mindenféle parfümök jönnek ebből az utálatos házból. Ugy-e, egész kinszenvedés keresztül-jönni az udvaron?

— De ez a szoba kedves... derült... — ragadta meg a tanár az első beszéd tárgyat, amely kínálkozott.

— Azám, mert én kimeszeltettem, mikor idejöttünk. Láttam volna csak régen, avval az undok festéssel! Ah, ah! (Köhögött.) Tudja, én szerettem ezt a meszelt szobát, a falusi hangulatot...

Igazán, nem olyan volt, mint egy haldokló. Csak sápadt, áttetsző arcán, lázas szemein látszott a betegség. Timárnak feltűnt a nyugodt fölény, amivel mindjárt társalgásba kezdett, s mikor a falusi hangulatot említette, egyszerre megérezte rajta, maga se tudta, mért, a nagy-

városi nőt. Azt is észrevette, hogy a fadeszkás éjjeli szekrényen egy francia regény hever.

Pista ezalatt egyre a beteg mellett settenkedett, vánkosát igazgatta, a kezét ajkához emelte, megsimította a homlokát, ügyetlen, fiús gyengédséggel, miközben folyton az óráját nézte. Végre megszólalt:

— Tanár úr kérem, nekem most muszáj elmenni tanítani. Mama, majd beküldöm a Wittmannét. Mama kérlek, ígérd meg, hogy nem fogsz cigarettázni! Tudod, mit mondott az orvos.

A beteg mosolygott:

— Nem sokat adok én a doktorokra, fiam!

— No de az nem úgy van, mama, ha egyszer valaki olyan beteg...

— Talán nem is vagyok én már olyan beteg, mint hiszitek!

— Igazán? Jobban érzed magad? — kiáltott Pista, aki már egészen feledte könnyeit. De Lina egyszerre megint heves köhögési roham vett erőt, mire a fiú kifakadt idegesen, hogy ő nem megy el addig, míg meg nem ígéri, hogy nem cigarettázik.

— Ugyan már ne szekírozz! — köhögött az anya. Pista, egyszerre elszégyelve magát, dédelgető mozdulattal kezét csókolta és némán somfordált az ajtó felé. De onnan még egyszer visszafordult:

— Elfelejtettem a selyembogarakat!

Az ablakhoz ment, ahol a selyembogarak voltak egy régi szivarskatulyában, és megcserélte az eperleveleket...

— Jó kis falusi fiú — mondta Lina, elnézve a fiát. Amint azonban Pista kitette a lábát az

ajtón, egyszerre mintha kieserélték volna. Megrántotta a vállát, idegesen fölült az ágyában.

— Eh! — mondta. — Mit ér minden? Meghalok!

Timár ijedten nézett rá. A nő szemei lázasan ragyogtak.

— Nézze, — mondta — ne haragudjon, de úgy félek, olyan rettenetesen félek néha... A fiamnak nem merem mondani, de valakinek muszáj, hogy elmondjam. Maga végre is pap...

S már megint mosolygott.

— Maga nem látszik nagyon szigorúnak. A doktor olyan szigorú, s mindig szalad... Ah, ah!

A köhögés most sokáig tartott. Timár avval a gondolattal ült ott, hogy megbánásról, gyónásról beszél majd... kereste a szókat. De a nő sovány ujja egyszerre tapogatózni kezdett az éjjeliszekrényen.

— Legyen szíves... Ezt a kis kazettát...

A kazettát kulccsal nyitotta ki. A fiától rejtegetett cigaretta és gyufa került ki belőle. A beteg rágyújtott.

— Ugyis meghalok — mondta. Majd látva a pap hökkent ábrázatát, elkacagta magát:

— Azért ne gondolja, hogy rossz vagyok! Hát nem elég jóság és önuralom, hogy nem beszélek a fiamnak arról... Nem rikatom szégyént, ha kedvem volna is... Látja, jó színesznő vagyok, mindig adom előtte a jó mamát, pedig...

Élesen nézett a pap szeme közé.

— Tudja, hogy azt hiszem, a fiam azt szeretné, hogyha meggyónnék? Jó kis bigottot neveltek maguk ebből a gyerekből... No, nem

azért mondom... Tudja mit, mondjuk, hogy meggyónok magának! Mondja majd neki, hogy meggyóntam! Jó? Hadd örüljön a szegény kis fiú!

Egy öreg asszony jött be a szobába, és nyomában bekullogott a macska.

— Már megint cigarettázik? — szörnyűködött az öreg, de Lina mosolyogva intette le:

— Hagyja, Wittmanné, menjen ki most, nem látja, hogy gyónok?

— Ki látta azt, cigarettával a szájában gyónni? Majd megveri az Isten! — támo lygott ki a banya a konyhába. Timár is összeszedte magát kissé és protestált a különös gyónás ellen. Lina iszonyúan föl kacagott erre, amiből hosszú köhögés lett. Végre szóhoz jutott:

— Hát azt hiszi, hogy komolyan... hogy komolyan meg akarok gyónni? Elmondjam magának, milyen rossz nő voltam? Nem titok az! Mindenki beszéli. Maga talán még nem is ismert olyan rossz nőt, mint én voltam... Tisztelendő úr... Vagy fő tisztelendő... No ne haragudjon! Csak azt akartam mondani, hogy azért nem gyónhatok igazán mert semmiféle megbánást nem érzek. Tudja én már ilyennek születtem... Ha megint újrakezdek, valószínűleg megint csak így élnék. Bevallom, nekem ez egészen megfelelt, többnyire nagyon jól mulattam. Ah, ah, ah!

Hosszú köhögés. Timár feszengve ült széken, egyre érezte térdében a mozdulat csiráit, hogy fölkeljen és otthagyja a csúfolódó nőt, de valami gyengeség visszatartotta: hiszen könnyőreletesnek kell lenni hozzá, mert nem soká él már; azután nem is tudta, milyen formával távozzék? A nő újrakezdte:

— Azért ne gondolja, hogy nem javultam meg! Ha nem akartam volna tisztességes lenni, nem jöttem volna ide a fiammal. Tudja, már a fiam miatt sem élhettem volna úgy, mint azelőtt. Igaz, hogy megválhattam volna a fiamtól. De mondja, anyák azok, akik így tesznek? Pfuj! Inkább éltem így szegényen, falun, mert Sót az egy falu... mióta ő van, gyűjtöttem rá, hogy itt megélhessek. Tudja, ha az embernek gyereke van, egész megváltozik. Én mondhatom, mióta Sótra visszajöttem, úgy élek, mint egy szent, minden elég nekem. Persze, az emberek szemében most is csak a régi vagyok... Ah, ah, ah, ah! Ah! Azért mégis csak ilten maradtam. Tudja, itt nőttem fel, és a régi utcák, a házak, a hegyek... azok jók... azok azok hozzám most is, mint kislánykoromban...

Timár megint mondani akart valamit. Lina észrevette zavarát, s újra kigyúlt arcán az irónikus mosoly.

— No most már meggyóntam. Ugy-e mégse vagyok olyan rossz, mint amilyennek látszom? Tudja, ki a legjobb térítő? A legjobb térítő a gyerek. Szegény kis fiacskám! Addig játszottam előtte a szentet, míg szinte az lettem. Ah, ah, ah!

Amint a köhögés kissé alábbhagyott, Timár szinte megdöbbenéssel vette észre, hogy az arcát megint mintha kicserélték volna. Az a fölényes mosoly, mely imént egy pillanatra még megvillant rajta, most egészen eltűnt, egy síró arc maradt, egy síró és valóban öreg arc.

— Ó szegény fiacskám! — zokogta — úgy-e jó kis fiú, hiszen maga ismeri? Olyan megható, ha maga tudná, hogy milyen megható, úgy ápol, éjjel a hideg konyhában dolgozik a lec-

kén és beszalad, ha moccanok... Tudja, hogy most is azért ment el, instruktoroskodik, mióta beteg vagyok, hogy orvosságra legyen... Ugy-e, tanár úr, lesz rá gondja, fogja őt gyámolítani egy kicsit?... Annyit beszél itthon magáról, úgy szereti magát... Igérje meg nekem... Már írtam egy barátomnak... írtam a fiú apjának...

De ebben a pillanatban megint kiderült az arca, s valóságos ingerkedő tekintettel nézett a pap felé.

— Tudja, ki volt az apja?... Nem képzelem... hogyha megmondanám... No, csak annyit mondok, hogy kedves fiú volt... az én barátaim többnyire kedves fiúk voltak. Nem voltak valami gazdag emberek, de legalább kedves fiúk... és nem smucigok. Ah, ah, ah!... Az ő apja nem is ismeri őt... talán nem is tudja... Írtam neki, hogy ha én nem leszek...

Ó! Az utolsó változás! Lina arcára egyszerre kiült a gondolat, mint egy rettenetes írás, a vonásokról letörölt minden derűtséget, mintha a stílus fordított felével írta a táblára. Fölzokogott, teljesen enerváltan esett vánkósára.

— Nem, nem akarok meghalni... nem fogok meghalni... Élni akarok még... a fiammal... falun...

A zokogása elfojtódott. Timár attól félt, hogy eszméletét veszti s már-már az öregasszonyt akarta behívni. De ebben a pillanatban Lina egyszerre kiemelte fejét a vánkósok közül, és csodálatos módon most megint mosolygott, megint avval a szelíden ingerkedő mosolyával.

— Most megijesztettem... Ne haragudjon rám... Köszönöm még egyszer, hogy eljött: igazán nagyon szép volt magától... És köszönöm a jószágát a fiamhoz! És mondjuk majd neki, hogy meggyóntam: jó?

A vénasszony a konyhában sunyi, gyanakvó tekintettel nézte a távozó papot s csak úgy fogai közt mormolta a »dicsértessék«-et. Timár szórakozott léptekkel ment le a nyomorúság házának udvarán, s szinte megremegett, mikor a kapunál egy fiatal hang diákul csengett a fülébe:

— Laudetur!

Pista jött már vissza: teljes egy óráig időzött Timár a betegnél. Pista bizalmas mosollyal üdvözölte, mint valami nagyon jó ismerőst: mint hogyha nem is a tanára volna, mintha valami közös titkuk volna, Timár megállt vele. A zirci tanárok, rideg fegyelemtartási elveik szerint, nem szoktak kezét fogni tanítványaikkal. Timár e napon már másodszor nyújtotta kezét Pistának — és úgy érezte, hogy a szokásnak ez a megsértése igen jól esik neki. Tele volt a beteg nőnél tett látogatás benyomásaival, de csodálatos módon nem elidegenedve: inkább megfejthetetlen rokonszenvébredt benne, rokonszenvé, melyet alapjában egy kissé bűnösnek érezett. Ez az érzés meglehetősen zavarba ejtette: s zavarában egyszer csak azt vette észre, hogy akarata ellenére a »vallás vigaszáról« beszél, mintha a beteg töredelmesen meggyónt volna neki. Szinte szuggesztió alatt volt! Nem tudott másként tenni, mint ahogy Lina ígértette. S még csak nem is

bánta meg a hazugságát, mikor a kedves fiú hálás, megnyugvó tekintetét látta.

És úgy érezte, hogy most még sokkal jobban szereti Pistát, mint azelőtt.

Gyengéden kérdezte azután mindennap a fiút:

— Hogy van édesanyád?

Pista könnyesen őszinte szemeket vetett ilyenkor rá. Egész más kifejezésük volt ezeknek a szemeknek, mint azelőtt. Eltűnt belőlük minden dac, minden tartózkodás, inkább segélykérő szemek voltak, bizalmas szemek: és úgy néztek fel rá, valami kedves gyámoltalansággal, mint egy apára, vagy hatalmas orvosra. A fiú nagyon megsoványodott. Arca halvány volt az álmatlanságtól, a szemei lázas tűzben égtek. Most már egész éjjeleket fennvirrasztott az anyja ágyánál, de azért az iskolát nem mulasztotta el. Timár résztvevő szemmel fedezte fel vékonyodó arcán egy másik szép és halvány arenak vonásait.

— Mennyire hasonlít az anyjához — gondolta.

Szívesen küldött volna neki valami segítséget, egy ápolónőt, a rendháznak valamely cselédjét. De ezt nem merte, ez lehetetlen volt: mit szóltak volna hozzá a rendtársak? Pénzzel segítse tán? Érezte, hogy ennek csak kísérlete is dér volna a bizalom bimbájára, mely ebből a gyermekszívből feléje nyiladozik.

Pedig ez a bizalom csodálatos örömet okozott neki, majdnem legnagyobb kincse kezdett lenni életének. Először érezte életében, hogy van valaki, egy kedves és gyengébb lény, aki rá támaszkodik, a szeretet önzésével, akinek

ő immár v a l a k i j e ... Mert látta a fiú tekintetén, érezte szavain, hogy ez a férfivé szenvedett gyermek mégis csak g y e r m e k még, hogy szükségét érzi egy erős kéznek, amely vezesse, egy biztató hangnak, amely bátorítsa, mialatt otthon az anyja reménytelen betegségben hever, mialatt otthon n e k i kell erősebbnek lenni... Fiúi érzés volt ez, s Timárban felébresztette az apai érzést. A Stirling-házban tett látogatás különös kapcsot létesített kettőjük között. Timár most sem beszélt többet Pistával, mint eddig. De milyen más volt most! Egy szó, egy tekintet, egész napra a szívében ragadt, és melegengette emlékével ezt a családtalan szívet.

Aztán: a fiún keresztül az anyját is látta. A szemük mintha ugyanaz lett volna. Mintha a fiú arcából az anya szeme nézett volna reá. Sokszor mintha még az a finom, okos gúny is keresztülcsillogna a fiú könnyes naivságán, amit az anya szemeiben látott. Egész kísértetes volt. Látta Pista kedélyének hirtelen változásait, ideges vidámságát, mély lehangoltságát — ez is az anyja volt. Elnézte a fiút a társai között, az udvarban, amint megvonta olykor egy szavukra fiatal és lágyan szögletes vállát, s ekkor elébe tűntek a beteg nő lesoványodott, de még mindig nemes hajlású vállai, amint fölemelkedett egy pillanatra, hálórékliájában a paplanok közül. Különös álmoként üldözte őt az a nő, az a szoba, mely egyáltalán nem hasonlított az alexandriai kurtizánok képzelt szobáihoz, inkább egy szent nő lakásának benyomását tette. Szűk és egyszerű szoba ... Eszébe jutott a szent Katalin szobája, amelyet egyszer meglátogatott Sienában...

Virgil látogatásának a Stirling-házban azonnal híre ment. A refektóriumban enyhén tréfálkoztak.

— Persze kiválasztotta, hova kell legelőbb elmenni! Ki hitte volna a mi derék Virgilünkről.

— Lassú víz partot mos — vetette közbe gonoszul Lesinszky.

Az igazgató is megszólalt:

— Hát az szép asszony volt, nem lehet tagadni! Emlékszem még, mikor bejött a városba a Dancsai úrnak a kocsiján, mindenki róla beszélt. Nem volt olyan szép asszony több Sóton...

— Nem asszony az máig se — mondotta Szádi Márk.

— De lány se! — vetette közbe Szoboszlai.

— Lányasszony! — kiáltott Gombos Cirill.

— Á, Márton-lúd az már — szólott Lesinszky, legyintve nagy, kövér kezével.

— Beteg — mondta Timár. — Betegen él a fiával és nagy szegénységben.

— És Virgil megtanulta az evangéliumból, hogy a Magdolnáknak van legnagyobb szükségük a vigasztalásra...

Timár sietve menekült föl ilyenkor cellájába, de ott se maradt sokáig; Sót lakosai meglepetve állapították meg, hogy most majdnem az egész délutánjait sétával tölti és árván hagyja kedves könyveit. Nem érdekelték az olvasmányok, élni kezdett; elnézte a gyermekeket az iskolában, az embereket az utcán, rókáit a szőlőben, a fákat, virágokat. Néha kezébe vett egy könyvet, modernebb életrajzait kereste kedves szentjeinek, Gebhardtot kezdte el; de szent Katalinról mindjárt a Vágner

Lina szobájára gondolt, hervadására, fenyegető halálára és bűnös életére, bűnre és erényre... Ember volt. Sajnálta és szerette ezt a szegény nőt úgy, ahogyan látta, mint anyát, beteget, jóságával és rosszaságával, szelidségével és cinizmusával, — ítélkezés nélkül... mint ember az embert... bár a pap is beleszólt olykor és aggódva kérdezte magától: kárhozat állapotában szenderül el a szegény Lina? Kínoztta ez a gondolat naiv papi szívét és szemrehányásokat tett magának, hogy nem beszélte rá a gyónásra. Eszébe jutott gyermekora, amikor a hit hőse akart lenni, a vad gúnyokat eltűrő mártírok; és mélabús szégyenkezéssel gondolt önmagára, hogy olyan gyáva volt... meghátrált... egy szelíd mosoly előtt! Egyre látta a Linának szelíd, irónikus mosolyát...

Úgy érezte, mintha valamit nem teljesített volna: hogy még egyszer el kellene menni, papi kötelességből, a Stirling-házba. És eszébe jutott a megilletődés, amely elfogta, mikor a piszkos emeleti gangon, a halálos beteg ajtajában, egyszerre csak papságát érezte... De jól tudta, hogy nem fog elmenni, hacsak valami új motívum nem adódik. Ó micsoda pap ő?!

Egy napon aztán a Vágner Pista elmaradt reggel az iskolából. A tanár kedvetlen volt és türelmetlen egész délelőtt. Az a különös érzése volt, hogy akármi történt is, Pistának át kellett volna szaladnia hozzá, értesíteni őt. Egész délután várta szobájában, noha biztosan tudta, hogy nem jön el.

Végre nem bírt győzni türelmetlenségén, és elindult maga a Stirling-ház felé. Némi elfogódottságot érzett, amint keresztülment a

szennyes udvar bábész közönségén, a pletyka szemek között, akik látják, hogy másodszor jár itt. Az ajtó nyitva volt. Timár tanácstalanul állt meg a konyhában, hogy bemenjen-e? Végre benyitott.

A fiú ijedten ugrott föl az ágy mellett valami térdeplő helyzetből. Lina mozdulatlanul hevert az ágyon, s az arca félig el volt takarva. Az ablak nyitva volt, s a Stirling-ház minden hangjai s bűzei beszálltak. A fiú merev szemekkel bámult a tanárra, mintha nem is ismerné; szemei szárazok voltak.

Timár egyszerre megértette a helyzetet.

— Mikor történt? — kérdezte halk hangon.

— Ma... délután.. — felelt a fiú. Timár egy pillanatig hallgatott és gondolkozott, mit szokás ilyenkor kérdezni.

— Ki volt mellette?

— Wittmanné... a szomszédasszony...

— És most magad vagy? Hova ment Wittmanné?

— Nem tudom... Mindjárt jön.

Hallgattak. Mindkettőjüket feszélyezte a halott jelenléte. Timár végre kiintette a fiút a konyhába. Pista engedelmesen ment utána.

— Sokat szenvedett? — kérdezte még Timár.

— Nem. Nem volt magánál.

Szóttalan álltak sokáig a hideg köveken. Egyik sem nézett a másikra. Végre a tanár habozva megszólalt:

— És most ki fog terád gondot viselni?

Pista közömbösen felelt, mintha a kérdés nem is érdekelné.

— Nem tudom.

— Nincs senki rokonotok?

— Nem tudom.

Timár eltűnődött. Lina azt mondta, hogy írt a fiú apjának... Nem tudta, hogyan beszélni erről Pista előtt.

— Az árvaszék majd intézkedni fog — mondta végre, csakhogy mondjon valamit.

A fiúnak könny jött a szemébe.

— Ül le — nyugtatta Timár, és maga is leült a sárga konyhaágyra (amelyben Pista szokott most aludni).

Némán várták azután Wittmannét. Timárnak oly különös volt ez az egész helyzet: hogy történik vele valami, hogy köze van másnak életéhez, szenvedéseihez; sohasem hitte, hogy ez még megeshetik; szinte egy kis büszkeséget érzett... Pista gondolattalanul várta, hogy mi lesz vele? A macska előjött és a fiú lábához dörzsölődött, Pista szórakozottan símogatta a szőrét.

Végre a pap kirázta magát a kábultságából.

— Imádkozzunk — mondta és bement a halotthoz. Pista megállt az ajtóban, összekulcsolta a kezét, és arra gondolt: mért nem tud ő semmi igazi fájdalmat érezni, mikor az anyukája meghalt; és hogy tulajdonképen nem is sírt még.

Az árnyak előjöttek a zugokból és sötétben elfeküdtek a padlón, mire Wittmanné visszajött. Tőle megtudott Timár egyetmást a részletekről: a temetkezési egyesület fogja eltemetni az elhunytat; Wittmanné mindent elintéz, szívdességből, mert sajnálja a szegény gyereket, — hogy az a könnyelmű teremtes így hagyta a fiát! nem jobb lett volna kiadni a házból? nem való az ilyeneknek gyereket nevelni. Az igazat megvallva, Wittmanné szinte élvezett, mint az

ilyen vénasszonyok szoktak a halállal való foglalatosságban; elemében volt és érezte fontosságát; hivatalos képpel tuszkolta ki őket a szobából, hogy a halottat fölöltöztesse.

Már késő este volt.

— Hol fogsz ma aludni? — kérdezte Timár a fiútól.

— Nem tudom — felelt Pista.

Timár arra gondolt, hogy ilyenkor rokon vagy jóbarát magához szokta venni a gyermeket, hogy ne aludjon a halottasházban. Eltűnődve nézett a tanítványára.

— Ad neked a Wittmanné vacsorát?

— Nem tudom.

Timár beszélt Wittmannével, az asszony csakugyan hozott valami harapnivalót, amit a fiú, ott a konyhában, étvágytalanul, de engedelmesen felvillázott. Szállást is akart adni Wittmanné (ő majd ott marad éjszakára a halottal), — de amint Timár meglátta a helyet, és a piszkos gyerekeket, akikkel Pistának egy ágyban kellett volna aludnia, undorral hőkölt vissza.

— Majd eljössz velem — mondta a fiúnak. — Majd csinálunk neked helyet ez éjjelre.

A fiú hagyta, hogy tegyenek vele, amit akarnak. Timár előrement a beesteledett udvaron keresztül, ahol éppen most vezette át lovait egy poros, fáradt kocsis, és céda gyerekek az alkonyig tartott hancurozás kábultságával dülöngtek a porba. Némán mentek végig a városszéli utcán az est üllepedni kezdő porában; levett kalappal mert angyali üdvözletre harangoztak. A pap tompán viszonzott egy-egy dicsértesség-et; szőlőmunkások kapával vakaróval jöttek a tanyákról. Egy csa-

pat téhen óriás felhőt vert: szürke fátyolban borongtak a házak. A főtérrre értek. Pista némán kullogott a tanára után, mint valami kis kutya. Kényelmesen megkerülték a földes emelkedést, melyen a templom, a Szentháromság állott, mint akiknek egyáltalán nem sietős a dolguk. A rendház ott nyúlt el előttük, hosszú homlokzatával, vaskorlátos, pusztá terraszával, melyen mise után szoktak a fehér papok a napban sétálgatni. Timár előrement a »tanári« kapun, és a gyermek némi áhitattal lépett utána a sötét folyosóra. Semmi sem értethette volna meg vele inkább, hogy nagy és rendkívüli eseményeken megy keresztül, mint hogy ezen a diákoknak tilos küszöbön lépett át.

Nem találkoztak egy lélekkel sem. A folyosó túlsó végén egy inas fordult ki nagy tállal a kivilágított refektóriumból s eltűnt a konyha felé. A vacsora tehát véget ért már; a rendtársak bizonyára most gyűlnek át a dohányzóba. Timár habozott. Természetes féltékenysége felülkerekedett, mikor tudatára jött, hogy milyen szokatlan dolog, amit csinál. Már az úton is, mennél közelebb értek, annál jobban érezte a nehézségeket. Arra voltakép gondolni sem lehetett, hogy vendégszobát nyitasson egy növendéknek, azoknak a szobáknak valamelyikét, ahol az apátúr is aludni szokott, amikor Sótra jön, és a főigazgató. Timár úgy látta, hogy a kérdés megoldásában segítségre volna szüksége. De amint ott állt a rendház ösmert lépcsőinél, egyszerre elfogta a bénító aboulia, az akaratnak hirtelen tehetetlensége, — mely csöndes, zárkózott életű emberek gyakran erőt vesz egy-egy energiát kívánó cselekedet közben, mintha csak bizonyos korlá-

tolt erőkészletük volna a cselekvésre, mely hamar kimerül. Nem tudta rászárni magát, hogy valami szolgától kérjen tanácsot, sem arra, hogy visszaforduljon és szállodában próbálja a fiút elhelyezni. Félt a feltűnéstől, a magyarázatoktól; az az érzése volt, hogy valami ügyetlent, valami helytelent cselekszik. Pedig sietve kellett határozni. A refektórium ajtaja felől léptek hallatszottak, és Timár rezzenve felindult a lépcsőn, a szobája felé.

Pista a nyomában.

Tapogatózva gyújtotta meg a lámpát. Pista apatikusan állott az ajtónál. Timár körülnézett. Az ágy már ki volt bontva. Tekintete a pamlagra esett, melyet rövidsége és két hurkás karja kényelmetlenné tettek a fekvésre.

— Tudnál esetleg ezen is aludni? — kérdezte a fiút.

Pista közömbösen intett, hogy őneki mindegy.

— Próbáld meg, feküdj rajta végig, hogy elég hosszú-e?

A fiú szófogadóan végigfeküdt a pamlagon.

— Jó?

— Jó.

Ebben a pillanatban erős kopogás hallatszott. Timár kiment, becsukta a belső ajtót maga után, s a két ajtó közötti küszöbön megállott. Tamás volt előtte, az inas (aki azelőtt hajóslegény volt).

— Fölhozzam a vacsorát? — kérdezte Tamás.

— Nem, köszönöm, nem vagyok éhes — felelt a pap. — Nem egészen érzem jól magamat.

Mikor visszament, a fiú még mindig ott feküdt a divánon s egykedvűen nézte a szőnyeg mintáit.

— Kelj föl, — mondta a pap — majd fogunk neked valami ágyat csinálni. — A fiú erősködött, hogy neki így is jó lesz, de azért fölkelte engedelmesen. Timár megfelelezte párnáit és takaróit, még egy lepedőt is talált a fölösleges ágynemű közt. Azt is észrevették, hogy a diván egyik karját le lehet csavarni, és úgy sokkal kényelmesebben esik rajta a fekvés.

— Most már levetkőzhetsz — mondta Timár a fiúnak. Pista szófogadóan húzta le cipőit és ruháit és a takaró alá bujt. Timár sokáig nem tudott elaludni. Úgy érezte, hogy nagy ügyetlenséget követett el; főleg azt hányta magának szemére, hogy Tamásnak nem szólt. Most már nem lehetett a dolgon segíteni. Hallgatta a fáradt fiú óvatos hánykolódását a divánon, mely elég hamar egyforma, lágy pihegésbe ment át. Timár még sokáig ébren volt, számlálta az óraütéseket, mert pontosan idezengtek a toronyból.

S még jóformán sötét volt a szobában, mikor már fölébredt. Első tekintete Pistának a fogason függő kalapjára esett, ruháira, melyek különös érzést ébresztettek benne. Valami megnyugtató érzés volt ez, hogy nincsen többé egyedül; úgy érezte magát, mint egy családfő. Oly távol volt eddig mindenkitől, még a diákjaitól is! Nagy szeretettel és gyöngédséggel nézett a kalapra. Majd a diván felé figyelt. A fiú még nyugodtan pihegett. Timár a homályban a breviáriumát kezdte betűzgetni. Közben sűrűn nézett az órára, végre nem bírta türelmetlenséggel; fél hét volt. Egy óra múlva van

a diákmise, s mindjárt jön be Tamás a ruhákért. A dívánhoz lépett, s egy darabig nézte az alvó gyermek arcát. Most igazán nagyon hasonlított az anyjához. Timárnak egy pillanatra szinte ijedten dobbant föl a szíve: mintha egy nő feküdt volna a pamlagán. Mintha Lina volna, megfiatalodva húsz esztendővel, a fiatalság ártatlanságában. Nyírott haja kedvesen kócoskodott a homloka körül. Míg Timár azon tünődött, hogy fölkeltsé, Pista egyszerre fölnyitotta a szemét, mosolygó arccal, mint aki egy szép álomból ébred, és félig még mindig álmodik.

S ez a derültebb és elevenebb kifejezés ott maradt az arcán, mint egy nyájas visszfény. Egy éjszakai nyugodt alvás elég volt, hogy minden merevségét, idegenségét, minden megkövülését a Sors Meduza-arcá előtt, kiheverje. Megint visszaérkezett könnyű gyermekéletébe. Készségesen fölkiporodott, mint egy újrászületett kis állat, álmától még meleg vackán. (Az ő korában még újrászületik az ember minden nap, úgy rázza le a tegnapiakat, mint a kígyó tavalyi bőreit.) Csupa készség volt már és szeretet új élete és új jótevője iránt. Friss élete könnyen beigazodott a jövőbe, mint egy könnyűhajlású, fiatal masina.

Timár izgatott, boldog gondoskodással vette körül.

— Itt a kefe: a ruhádat kikeféld ma-gad! Hanem mosdóvizet majd hozatok. A cipődet is ki kell tisztítani...

Pista erősködött, hogy ő maga tisztította mindig otthon is. De Tamás már kopogott, az inas, és nyomban belépett, szokott, biztos lépteket irányozva az ablakhoz, hogy beeressze a

friss, reggeli napfényt. Timárban semmi sem maradt a tegnapi gyengeségből, most energikus volt a fia előtt... Tamás egy-kettőre megértett mindent.

— Miért nem tetszett nekem szólani? én adtam volna helyet a konyhában.

Arany és zöld keverve áradt be a kitárt ablakon. Ó reggel, napfény, energia!... A misére elsőt harangoztak, ünnep volt, szép, ragyogó vasárnap.

A vasárnapot Timár úgy szokta megülni, hogy félbehagyta rendes tanulmányait és valamely költő műveit vette elő. Többszörre Vergilius volt ez, az isteni vates, akiről Virgilünk azt szokta tréfásan mondani, hogy az ő védőszentje. Szerette ezt az ünnepi és gyengéd énekest, aki a klasszikus művészet minden pompájával már majdnem keresztény tud lenni, s a Történet nagy suhanása mögött meglátja a természet csöndes szépségeit, megérzi a tárgyak néma könnyeit, leírja a gyermekek vidám ugrálását.

A negyedik könyvet lapozta föl mostan, az utolsó sorokat, ahol szinte kívülről tudta már: ahol az elhagyott Didó halálát írja le. Iris mint egy bibliai angyal, leszáll az Olympról —

mille trahens varios adverso sole colores
devolat —

és megszabadítja a szerelemnek e szegény áldozatát a test bilincséből. Iris, a szívárvány — gondolta — az istenek tarkaruhájú heroldja, aki az enyhülést hirdeti a zivatar után, ugyanaz a hírnök, akit a bibliai Isten is elküldött a vízözön után Noéhoz... Timár vissza-

lapozott az ének elejére, nem tudott rendesen olvasni.

at puer Ascanius mediis in vallibus acri
gaudet equo, jamque hos cursu, jam praeterit illos ..

Milyen kedves kép, milyen életteljes: a kis fiú, aki örül a paripának, és hol elül, hol hátul fickándozik a vadászesapatban. Timár megke-reste a többi helyet is, ahol Aenas kis fiáról van szó: amikor menekülnek a tűzvészben s görcsösen kapaszkodik a gyermek a hős ke-zeibe:

sequiturque patrem non passibus aequis.

A nap beszüremkedett a nagy fa gallyain, meg-megcsillant az imazsámoly friss virága fölött, mint valamely virágos oltáron, eltapo-gatózott egész a pap keskeny ágyáig, amely fölött egy őrangyal tárta szárnyait, mint egy gyermek ágya fölött. Timár fölkel, járkálni kezdett, nem bírta az olvasást folytatni. Pistát várta, aki mise után visszament a Stirling-házba, de minden percben megint itt lehet, mert iderendelte, hogy hozzon hírt neki.

MÁSODIK RÉSZ.

Tamás révén hamar kitudódott a város-ban, hogyan vette pártfogásba Timár a Vág-ner Lina árván maradt fiát. A presztizs nagy dolog, s ez a hír a presztizs hintáján szállt.

— Van-e több ily tanár? — zengte a hiú Sót. A rendtársak is úgy találták, hogy rend-jük tekintélye nem fogyhat, csak nőhet; és még a házfőnök is, dr. Horvát Vince, elismerő-

leg említette Timár tettét, kifogásolta bár, hogy nem kérte előbb priori tanácsát (akkor a cselédszobák valamelyikében helyezték volna el a szegény Pistát). De egészben véve az volt a vélemény, hogy az igazi pedagógusnak, s az egyszerű, apostolian emberszerető papnak példás cselekedetét művelte rendtársuk.

Timár egyébként még aznap szerzett Pistának új lakást. Ős vendég a feketekávéra, megjelent a refektóriumban Bögözi, a helybeli klerikális ügyvéd, s készséggel felajánlotta, hogy ő veszi házához a fiút. Bögözi nem mulasztott el semmi alkalmat szívességet tenni a papoknak; gazdag ember volt, de minden érdeke, egész élete egyházi összeköttetései körül forgott. Pistát avval az egy kikötéssel fogadta gyermekei közé, hogy legkisebb fiának, a bumfordi Lajkónak, segítségére lesz a tanulásban.

Bögözi eljárta a gyermek hagyatéki és árvaszéki ügyeiben is. Kitűnt ekkor az írásokból, hogy Pista valódi keresztnéve nem Pista, hanem Vilmos. Miért hitta az anyja Pistának? Talán a falusias nevet szerette, talán gyűlöletes volt ajkának a másik...

Pista a temetés után azonnal átköltözött Bögöziékhez. Előbb elment köszönetet mondani Timárnak.

— Azért tovább is az én fiam maradsz... ügyebár? — Kissé elcsuklott a tanár szava; mert a cisztercita iskolák minden hagyománya tiltá, ekkora melegséget árulni el egy diákkal szemben, kit a fegyelem kimért távolában illendő tartani. De tiltotta Timár természetes zárkózottsága is; majdnem úgy érezte, mintha lelke szemérmét meztelenítné meg... És mégis

jól esett! (Mennyi érzelemnek kell vajudni néha, míg néhány lélekfoganta szócska megszületik!...)

Pista kissé meghatva és megtisztelve is érezte magát, hiúságának hízelgett a tanár kívánsága, mintha a jó tanulónak, a zseniális fiúnak szólna az. Hallgatott, és csak a második kérdésre mondta ügyetlen:

— Hát hogylene... ha meg tetszik engedni.

Abban állapotok meg, hogy Pista minden vasárnap délután meg fogja látogatni Timárt, szép időben elmennek sétálni, máskor olvasnak együtt vagy fordítanak valami nehezebb szöveget. Timár szenvedélyes tanár volt és tanári hiúságának nagy kielégüléseit várta ettől az intim tanítástól.

— A vendégem leszel — mondta a fiúnak és nagy öröme esett ezt a szót használni, mely oly szokatlan volt az ő szájából, s kivált egy diákról — szinte forradalom. Sziklák és falak — természet s megszokás — mennyi hideg keménységet kellett áttörnie e lélekömlésnek! De kitört a lélek, az elzsilipelt, negyvenéves e rő — szeretni, akit lelt!...

A szegény Lina bútorait, holmiját eladták, és Timár a kanárit kérte magának, ezt a kis kalitba zárt hangos életet, magányos, papi cellájába... Most már kívánta az életet, a hangot, mely Pistáról és szegény anyjáról fog beszélni neki. A fiú hát az első vasárnap egy zöld kalitkával a kezében jelent meg a tanári folyosón, kissé szégyenkezve, hogy meglátják, és tűnődve a szavakon, micsoda formában ajánlja föl a kanárit Timárnak — ajándéku? Timár elfogadta a gyermek ajándékát, mert úgy érezte, ez ismét szorosabbra köti a viszonyt

kettőjük közt; de ettől fogva kötelességének tartotta, hogy ő is mindenféle ajándékokat adjon a fiúnak: könyveket vett neki és vasárnap válogatott ozsonnákkal várta; egyébiránt minden szükségessel ellátták Bögöziék.

Timár a negyvenedik év felé járt ekkor, túl azon a koron, melyet a nagy katolikus költő életünk közepének nevez, s mely oly kritikusi kor a magányos férfiúra. Timár e tájban kezdte először céltalannak látni az életet és estéin néha irtózatossívár érzéssel feküdt le. Élete szigorúságából nem engedett semmit; most is tanult, olvasott lankadatlanul, mint aki valami célra tör: de ijedten kezdte sejteni, hogy a könyvek nem adhatnak neki többé semmi lényegeset és hogy tanulásának voltaképen célja nincs. Azelőtt, fiatalkorában, érezte napról-napra, hogy fejlődik, gazdagodik a lelke ezekből a könyvekből: most csak szomorú stagnálást érzett egyhangú időtöltésében. Miért még tanulni? Most már világosan látta, hogy soha egy igazi titkot — amit érdemes megtudni — nem tud meg. S kinek használna az, amit ő tudhat? Irjon? De fájdalmas meddőség érzése ült benne. Mi van az ő lelkében, amit nem könyveiből szívott? S minek újra leírni, amit már leírtak? Irigykedve gondolt másokra, Gombos Cirillre, aki öt könyvből összeűt egy hatodikat, s boldog a tudatban, hogy szerény, de hasznos munkát végzett. Fordítani próbált: Kapisztrán János egy francia életrajzát magyarra ültetni. De ez a munka nem elégitette ki.

Rendtársainak megvoltak az apró intrikái, kis versengéseik: szinte irigyelte, hogy

ezek annyiok életét betöltik. Ó Istenem, hát minden kis bűnnek, irigységnek, hiúságnak, megvan a maga életcélja: csak a jóság nem tud mit csinálni magával? Imái nem segítettek rajta. Az Isten nem válaszolt neki; s ő nem volt elég gazdag már, hogy kielégítse a párbeszéd egy néma Istennel, hogy mindig csak adjon és sohase kapjon. Néha kedve volt sírni, mint gyermekkorában, jelenést kívánt; mint a szentek, bálványra lett volna már szüksége, mint egy látócsőre, amely az Istent közel hozza hozzá. Az ember, ha már nem fiatal, az Istennel együtt sem elég többé önmagának. Timárban földerengett az élet titkos igazsága: hogy csak az él igazán, aki másért él. A szeretet az Isten grádicsa.

Az első vasárnap délutánok alig különböztek valami különórától. Tulajdonképen nem volt mondanivalójuk egymáshoz. Timár kikérdezte a fiút egész heti élményeiről, olvasmányairól; s aztán elővettek valami súlyosabb auktort, vagy Timár felolvastatta Pistával egy-egy dolgozatát, Pista feszélyezve ült a plüss fotőlyben s a viláért sem szólt volna egy szót, míg Timár nem kérdezte; az pedig néha kínosan kereste a kérdést. Ezért hosszú hallgatások voltak. Pista mindig pontosan jelent meg megszabott órára, és ha néha pár perccel előbb talált érkezni, a folyosón várt és drukolt, míg órája ütött: a viláért sem ment volna be előbb. Ugyanekkor, a dupla ajtón belül, Timár is türelmetlenül nézte az óráját, leste a kopogást.

Ez a türelmetlenség lassankint kisugárzott az egész napjára. Már nem tudta nyugod-

tan olvasni ünnepdélelőtti kedves Aeneisét; idegesen lapozgatott benne s közben a gyermek multheti szavaira gondolt... Ma erről és erről fog vele beszélni — tervezte — ilyen és ilyen olvasmányokat fog ajánlani neki... Türelmetlensége kicsalta a rendház előtti feltöltött terraszcra, ahol így mise után rendtársai szoktak föl-alá sétálni a vasárnapi fényben, és nézni a templomból kijövő közönséget; ő azelőtt sohasem jelent meg ott köztük. Elegánsan hullámozottak a fekete-fehér reverendák; Szoboszlai szabadon vizsgálta a nőket, mint egy gavallér. Egy-egy úri társaság megállt pillanatra a papokkal csevegni.

— Szép idő lesz, főtisztelendő professzor uraim! — intett át messziről a derék Bögözi szürke kalapjával.

Timár Pistára gondolt, aki már rég eltűnt, kis énekeskönyvével a kezében, az ügyvéd háza felé. (Mit érnek mindezek az unalmas felnőttek a gyermek friss, nyílt lelkéhez képest?) Sétahelyekre gondolt, hova fogja elvinni délután, micsoda kedves helyét mutatja meg neki...

— Hogy viseli magát a »fiunk?« — kérdezte Bögözitől. Nem is tudott másról beszélni, mint róla. Semmi sem érdekelte. Az egész napja egy feszült, sőt kínos várakozás volt, mindaddig, míg a kedves léptek, az ismert kopogás föl nem oldta.

Lassanként egy kissé fölmelegedtek mind a ketten. Timár bizalmasabb kérdéseket mert intézni Pistához és Pista gyermekileg, fenntartás nélkül válaszolt azokra. Timár nemsokára úgy ismerte a fiú egész életét, Bögöziéket, a

család minden egyes tagját, a szokásokat, Pista olvasmányait, a gyermekek játékait, mint akár maga Pista.

A fiú jól érezte magát Bögöziéknél. Könnyed, alkalmazkodó képességével mindjárt mindenütt otthon volt: gyermeki kora még hamar felejtett s csak a jelenben élt. Hamar meg is szerette mindenki: Bögöziné, egy jószívű, de ideges asszony szinte egyenlő érzéssel sorolta gyermekei közé; kivéve, hogy ez soha sem tette ingerültté, mint édes csemetéi. A fiúk előtt meg orákulum volt; játéokban, leckében egyformán elmaradhatatlan. Valósággal gyűlölték Timárt, hogy vasárnap délutánra elvette tőlük.

— Azok igazán olyanok, mintha a testvéreim volnának! — S Pista nagyokat kacagva mesélte Timárnak, micsoda sárkányokat csinál a kis Lajkó, hogyan telemaszatolja mindenét csirizzel.

Timár tökéletesen fölolvadt e gyermeki csevegés élvezetében, szinte maga is gyermek lett. Boldog órák voltak. Veleért Pistával, résztvett játékaiban, érdekelte a Bögözi-család minden kicsi dolga.

— Egy leányuk is van.

— Igen, az Emmuska. Nagyon jó kis leány. Csak az mindig olvas... én nem is értem, hogy lehet annyi regényt olvasni...

És aztán beszélt az öreg Imre bácsiról, a Bögöziné apjáról: »de az igazán nagyon előkelő és nagyszerű öreg úr« — és Bögöziről (aki egész nap irodájában volt); és a Bögözi néni-ről... Új volt előtte minden, a jómódú, zsén nélküli környezet, a folytonos társaság, a vidám hangulat, és mindent élvezett; a Stirling-

ház hamar úgy tűnt föl neki, mint homályos gyermekkorának egy ellenőrizhetetlen emléke. Olyan természete volt, hogy a szeretetet rögtön megérezte és maga is mindjárt mindenkit megszeretett; nagy érzéssel mesélte Timárnak, hogy a Bögözi néni mennyire szereti:

— De szeretem ám én is őt nagyon! — tette hozzá kedves naívsággal.

Timár lassankint féltékeny kezdett lenni Bögöziékre. Jobban szerette, ha szép, halott anyukáját emlegette Pista, avval a rajongással, mely szinte áradt fiatal lényéből; vagy ha távol gyermekemlékekről beszélt, még a Stirling-háznál is régiebbekről; régi, szép lakásukról a városban, játékokról, amiket bácsik hoztak neki, az első képeskönyvről, egy bácsiról, aki a térdén szokta lovagoltatni, egy másik bácsiról, aki cirkuszba vitte, állatkertbe.

— Egyszer felültetett az elefánt hátára!

Ezek a gyermekemlékek hemzsegték a különböző »bácsiktól«. Pista elfogulatlanul beszélt mindezekről, szabad kiömléssel, ártatlanul. s gyermeki bizalommal, mint mindenről; nem volt semmi titka. Timárt olykor épen ez a könnyűség bántotta; mert a szegény anya erkölcsön kívüli élete ott sötétlett minde témák mögött. De félénk gyöngédsége és szerzetesi félszeg szemérme visszatartották kérdéseit... Csak nézte bámulva, mily könnyeden siklik el a gyermek szelleme a legkényesebb tereken; kettejük között csakhamar ő lett az elfogultabbik. Minden közeledésük mellett is olykor kinzó távolságot érzett: nem tud eléggé gyermek lenni ő Pistához, mindenki máshoz közelebb a fiú, mint hozzá. Csakugyan, Pista azon-

nal bizalmas lett mindenkivel: a cselédekkel Bögöziéknél, a Timár kis kölyökrókaival, a ciszterciták pedellusával, s a rendház inasai közül Tamással (aki hajóslegény volt azelőtt). Timár olykor szinte irigyen nézte el, mily teljes és feszélytelen barátsággal cseveg vele Tamás: ő nem tudott vele ilyen feszélytelenül beszélni. Hosszú sétáikon ma is sokszor szótlan hallgatta s elfogultan Pista csevegését, amint Bögöziéket dicsérte, vagy — mikor a Duna felé mentek — a dunai város régi kedélyes hajós-életéről beszélt — és ha Timár mégis közbeszólt valamit, Tamást idézte reá, mint tekintélyt: Tamás ezt így mondta... Tamás azt úgy mondta...

Igy élt szegény Timár hétről-hétre és lassanként már nem is élt másban, mint Pistában; a maga eseménytelen élete csak egy szürke lap volt, amelyre a Pista fiatal élete íródott, mint ahogy az üde forrás ír a kiszikadt földre. Pista élete kivirágzott a Timár lelkében, és tudatra ébredt jobban, mint Pistában magában; és Timárnak, mondom, csak az volt fontos már, ami Pista körül történt: minden érzelme csak ahhoz fűződött. Ez a kivirágzás élősdien terjedt szét lassanként a szerzetes lelkén, és egész életét árnyba borította. Most már egész héten át Pistával foglalkozott gondolatban; egész hete csak a kedves, társas, bizalmas vasárnapnak feszült, kínos várása volt. Ennek a reménye éltette, ez adott új értelmet minden élményének, olvasmányának, — ez az egy szempontja volt mindennel szemben: hogy hogyan fog majd Pistának beszélni róla? (Mert az ő életét is bele szerette volna plán-

tálni Pistába mint ahogy a Pistáé beleplántálódott az övébe.)

Az iskolában is úgyszólván csak Pistát látta meg; a többi fiúk már nem érdekelték. Mégis csak vasárnap beszélt tulajdonképpen Pistával: mert valami különös szemérem viszatartotta attól, hogy a megállapított időn kívül megszólítsa. Mise előtt oldott föl legfeljebb, a nyájas sekrestyében, ha Pista ministrált, s öltöztette a papot, szinte nőies gondossággal igazítva meg vállán a csipkés karinget. A tanteremben mindig óvatosan tartotta a régi távolságot: ott soha egy bizalmasabb szót sem váltottak. Száraz, tanári rendelkezéssel rendelte őt néha magához, a többiek előtt, pontos terminusra.

Egy vasárnap Pista váratlan elmaradt.

Ez a nap felfedezés volt Timárra nézve: keserű érzések primiciája.

Már mikor a megállapított órát elütötte a templomtorony, nem tudott többé nyugodtan maradni: a fiú máskor mindig oly pontos volt! Föl-alá járkált a szobájában, minduntalan az óráját nézte, és babonásan vigyázott, hogy ki ne hagyja lépéseiben a parkett egyetlen kockáját. Minden hangra, minden lábzajra fölne-szelt... egy kopogásra torkáig lüktetett a szíve, pedig jól ismerte, hogy ez csak a Tamás kopogása. Akkor nem is állhatta ki tovább — noha esős idő volt odakünn — esernyőt fogott és ki-ment a rendház elé. Hátha az volt a hiba (gondolta önkénytelen babonája), hogy nem ott-künn várta, ahogy szokta.

— Most fog mindjárt jönni — mondogatta.
— Szembejövünk a lépcsőn... a kapunál... —

Oh, hogy a legártatlanabb szeretetet is a kínok mérik! Ha egy fiúalakot látott föltűnni az eső rácsain át, egész lénye a szemébe feszült: míg szomorú csalódottsággal állapította meg, hogy nem ő az! Nem ő... és ez sem ő ... Tanítványainak köszönését mogorván fogadta, mintha mindegyik egy új reménytől fosztotta volna meg. Nem nyughatott bele, hogy meg legyen rabolva attól, ami egész hetének egyetlen vára-kozása, vigasztalása volt.

— Elkésett... jönni fog még... — biztat-gatta magát. Másra akart gondolni, olvasni kezdte gépiesen magában a számsort, imádko-zott. Visszament cellájába s elővette breviáriu-mát: de nem tudta rá lekötni figyelmét. Akkor megint kiment az utcára. Ideges gyorsasággal aprózta lépteit. A torony órája ismét ütött.

— Nem fog már eljönni, ha idáig nem jött — gondolta, szinte valami megkönnyebbüléssel, hogy a várás kinjai elmúltak. Most bevallotta magának, hogy nevetséges a viselkedése, de érezte, hogy nem tud uralkodni magán.

— Istenem, — gondolta — bocsáss meg, túl-ságosan szeretem egy teremtményedet: de Te rendelted így, és Te alkottad őt méltóvá a sze-retetemre. És Te látod, Uram, hogy a szerete-tem tiszta: van-e tisztább szeretet, mint a ne-velőé a Fiatalság iránt?

De mi lehet az oka Pista elmaradásának? Beteg — ő, aki sohasem szokott beteg lenni —; vagy valami váratlan történt... valami szeren-csétlenség? Vagy egyszerűen csak elfeledke-zett... talán nagyon jól mulat Bögöziéknél... vendégek vannak... vagy kirándulásra men-tek... Talán elfelejti őt már az ő fia. Harag és elkeseredés melegedett benne ezen a lehetőségen;

és bár érezte mily valószínűtlen ez, gondolatai mégis arra terelődtek: tulajdonképen mit is nyújthat ő Pistának unalmas, öreg professzor létére? Közben egy másik ijesztő eshetőség rémlett föl agyában, valami, amire már többször gondolt: Lina írt halála előtt a fiú apjának; az apa eljött és elvitte gyermekét...

Nem bírta ki tovább. Érezte, hogy nem fog nyugodtan aludni, ha el nem megy Bögöziékhöz és meg nem tudja az elmaradás okát. Kissé restelte ugyan, hogy ilyen módon elárulja nyugtalanságát; azonkívül az ügyvéd családjához nem volt járatos, és félénk magányosságának, gyenge akaratának valóságos nagy elszánás kellett ily látogatásra. De most nyugtalansága legyőzte minden más érzését. Úgy ment végig a kisvárosi utcán, mint akit a sorsa visz, mint akit egy magánál erősebb erő hajt, gépies imát mormolva magában.

Pistát Emmával, a kis bakfissal sakkozva találta: kissé meg volt hűlve, azért nem eresztették ki az esős időben. A fiú boldog volt és büszke a neki szóló látogatás miatt: alig tudta a helyét találni Timárnak. A tanár belső örömmel szemlélte gyermekét a kedves és úri otthonban, amint vidáman és otthonosan csacsozott, amint fiús szögletességgel próbált udvarolni a kis leánynak; apai szíve titkos elégtelével duzzadozott. Nagy megnyugvással és önmagán nevetve tért haza.

Ettől kezdve azonban nyugtalansága folyton kiújult. Nem érezte Pistát többé oly kizárólag az övének, mint az első időkben. Oh ha fia volna! így minden véletlen közbejöhet. Néha az ismeretlen apa kísértette; »micsoda apa az?« — gondolta belső megbotránkozással,

de titkos örömmel is. Nyilván nem akar tudni gyermekéről... Mégis: rémítette a vér joga, mint egy fenyegetés; féltékeny volt arra az egész homályos életre, amiből a fiú kisarjadt. De féltékeny volt arra a vidám életre is, amelybe a gyermek belenőtt; oh, már nem tisztán ökörűle forgott ez a mikrokozmosz!

Pista megváltozott. Gyermeki hiúsága nagyon is kielégült; s a látogatások tanárjánál nem hatottak többé rá az újság ingerével. Kelletlenül és késve jelent meg, s unottan, szórakozottan ült ott Timár előtt. Nem mintha szeretete megcsappant volna nevelője iránt; de naív őszinteségében képtelen volt arra, hogy figyelmetlenségét vagy rossz hangulatát palástolja. Modora is egyre szabadabb lett, és Timár aggodalmain, türelmetlenségén olykor nagyokat kacagott. Az is megtörtént, hogy fölhalmozott leckéire hivatkozva, kibújt a vasárnapi találkozás elől: és mikor Timár nem nyugodott bele, és bebizonyította, hogy a fiú ürügye csak ürügy, nem hallgatta el az igazi okot sem:

— Attól félek, hogy megún a tanár úr, ha mindig a nyakán vagyok.

Oly kedvesen és gyermekesen mondta ezt, szokott nyíltságával, hogy nem lehetett reá haragudni. Timár azonban Bögöziékre gondolt, akikkel Pista mindig, mindennap együtt van... Persze, ő nem tud neki annyi mulatságot nyújtani, latin könyvekkel zsúfolt szobájában, vagy egyhangú sétáikon: mint az a vidám ház, az élénk gyermekek, és Emma, a csinos kis regényolvasó.

Akaratlanul irigyen gondolt erre a családra. Különösen Emma izgatta őt, akiben a fiú első szerelmét sejtette, majdnem alaptala-

nul, mert a gyermek gyermek volt még egészen. Timár mégis érezte, hogy az élet követeli már ezt az életteljes fiatalságot és hogy nemsokára minden más fontosabb lesz neki, mint az ő barátsága és régi könyvei. Mély melankóliával gondolt erre. Elnézte a fiút, amint szórakozottan ült előtte a karszék kopott plüssén, ki tudja, merre kalandoztak gyermeki gondolatai. Ez a kedvetlenség őt is kedvetlenné tette, semmi sem jutott eszébe, ami a fiút érdekelhetné, unatkozva és kellemetlen gondolatok közt ültek együtt, s gyakran mindkettőjük terhesnek találta ezt az együttlétet; Timár mégsem tudta volna nélkülözni. Ha egy-egy pillanatra viszatért a régi bizalom, az annál kedvesebb volt, és hosszú időre boldoggá tette őt. Egy alkalommal Pista betegen találta Timárt, és ekkor felébredt benne minden veszélytetett gyengédség, csevegett hozzá, vigasztalta, vele maradt késő estig, és másnap megint eljött, leckéit végezve. Ettőlfogva Timár gyakran rosszulról panaszkodott a fiúnak, néha elég kevés igazi alappal, hogy ezt a ritkuló gyengédséget kicsalja.

Timár néha valósággal megalázottnak érezte magát kis barátjával szemben. Mert ketjük közül a fiú volt az, aki kevésbé szorult a másikra, ő volt az erősebb. Ezt Timárral önkénytelenül és gyermeki kegyetlenséggel érezte sokszor.

Semmi tisztelet sem volt benne a tekintély iránt. Amint a Timárral való barátság megszokott lett előtte — Timár maga megszokott, mint egy apa — úgy bánt vele, ahogy élénk eszű és élénk temperamentumu fiúk nagyon is

jó apáikkal szoktak: kissé gúnyos és fölényes szeretettel. Hiszen csak erre vágyott mindig Timár — hogy úgy tekintse, mint valaki egészen közelit, mint apát —: most mégis fájtneki! Mert mi az apa a fiú lelkének? Egy kedves öreg bútor, semmi egyéb; mindenki más jobban foglalkoztatja őt. Timárnak lelkét néha mintha éles kések szúrták volna, mikor a fiú ártatlan őszinteségében elárulta, amit maga sem tudott tudatosan: mily keveset jelent neki ez a jó tanár-pap. Pista nem csinált titkot belőle, hogy sokallja az időt, amit Timárral tölt: és mind nyíltabban iparkodott abból lealkudni; — Timárnak pedig, a gyöngye apának, nem volt eszköze érvényesíteni akaratát! Néha szinte könyörgött Pistának: — igen, megalázta magát előtte — és önmaga előtt! De hogy tudott volna haragudni? Oly szép volt a fiú, kedves és vidám fölényében, gyermeki, dacos vállrándításaival, s avval a szelíd és gúnyos modorral, mely mindig a szegény Linára emlékeztette őt!... Olykor szeszélyes volt, mint egy kacér asszony, — de annál kedvesebb. Mentül jobban fölébe nőtt, annál leküzdhetetlenebbül szerette! Nem volt-e az ő lelkének gyermeke? Fában is az nő leghamarább fölébe földjének, amelyik abból legtöbb erőt szívott! Volt-e valaha fogékonyabb, tehetségesebb tanítvány Pistánál? Mit tesz, hogy ma már nincs reá szüksége? Amit kapott tőle, azt többé semmi el nem törülheti.

S Timár látta fiát, folytatóját; mult az idő, s a tanítvány egyre többet ígért... Amit ő gyűjtött, azt ez a gyermek készen és korán megkapva, új és nagyszerű célokra fogja értékesíteni. A tudomány embere lesz talán: büsz-

kesége a rendnek, mely nevelte, az egész hazának... Pista rajongott a tudományért, mindenért rajongott. Bögöziné volt a legjobb aszszony a világon, a Bögözi-fiúk a legkedvesebb gyermekek, Emma a legszebb lány — de a **TUDOMÁNY** volt a legdicsőbb dolog az életben: mohó esze szitta, mint virág a napot. S minden gyermeki fölénye mellett is bámulta Virgil nagy tudását: ki volt oly jártas rég letűnt korokban? Timár csak elnézte: ha ő birt volna így rajongani! De ő száraznak érezte e tudást az ifjú fantázia alchimiája nélkül, mely színek, lelkek és sorsok csillogó szövetévé képes varázsolni. Napról-napra jobban Pista lett minden munkájának, egy egész élet görnyedésének, egyetlen értelme. Érte történt: nem volt haszontalan!... S néha jöttek órák, mikor a tanulás gerjedtsége közel hozta őket, mint egy közös szenvedély rabjait. Pista ugyan nem szeretett együtt tanulni Timárral: de beszélni arról, amit tanult: igen!

Pista abban a korban volt, amikor az ész, a szellem ereje és méltósága először mutatkozik meg az ifjú előtt s elvakítja fényével a lelket: mindent ebből az egy szempontból tekint, minden embert e szerint ítél meg. Ezt a próbát Sóton kevesen állták ki, még a tanárok sem. Timár, az más volt; de a többiek?! Szoboszlai Timót, a természetrajz elegáns tanára? aki vakító fehér reverendaujjában jól ápolt kezét gesztusra emelve, oly üres pátoSSzal tudta szavalni a tankönyv szép latin neveit: »*Lamellibranchiata*, azaz *Lemezes kopoltyúsok*.« Vagy a kis Bogár Szaniszló, aki jó pedagógiai fogásnak találta a here-tyutyutyu nótájára énkeltetni a latin regu-

lákat? Vagy a vörösarcú Lesinszky, nagy hazafi, akinek ez a kérdés volt a trükkje:

— Milyen Ausztria földrajzi alakja? — amire azt kellett felelni:

— Olyan, mintha Magyarország köré egy dézsa moslékot öntöttek volna ki... — Timár mégis csak különb volt. Megérzett rajta a szellem embere s az apró intrikákkal telehálózott klastromban, pletykás kisvárosban valami nemes különállás különböztette meg, mely annál jobban imponált Pistának, minél jobban kinőtt környezetéből ő is. Múlt az idő s ez használt Timárnak: Pista megértetlen állt környezetében. Pista kezdte bizonyos naiv megvetés pózát felvenni mindenkivel szemben; szeretete és lenézte a világot; mi volt itt körülötte? Cselédügyek és városi pletykák, Bögözi bácsi jogi kérdései, Emmuska érzelmes regényei s a bumfordi Lajkó footbollszenvedélye: mindez nagyon kicsinyes dolognak tűnt fel őelőtte, aki Caesar politikájáról és az őskeresztény egyházak keletkezéséről szóló könyveket olvasott.

— Én nem is értem, hogyan lehet így élni, minden magasabb érdeklődés nélkül.

Ebben egyek voltak, egymásra találtak: a gyermek, akinek egész lelke még csupa szent kíváncsiság, tiszta magasba-vágyás volt, és a szerzetes, világtól elvonult, könyvekbemerült félénk életével. A gyermek most érezte, hogy őt igazán a szerzetes érti meg; neki panaszolta el fiatal életének első csalódásait, az első nagy lehangoltságokat, különös zavarokat, melyekkel ráköszönt az Ifjúság, ez az orv ellenség, aki kiragadja a gyermeket a panorámás nyugodt nézőtérrel és földobja a véres zavaros szín-

padra... világnézetének első nagy forrongásait. A papoktól nevelt, ártatlan fiúcska nem sejtette még e nyugtalanságok jelentését: s Timár szemérme tiltotta, hogy kényes témákról szó essék közöttük.

— Munka! — mondta mindig a szerzetes — kerüld a tétlen perceket. Tétlen percekben fölcsiráznak a bénító, mérges hangulatok, mint gaz az ugaron. — És egy nehéz görög szöveget nyitott föl; s a kemény észtornába, a lelki izmosodás érzéseibe belefeledkeztek mind a ketten.

Oh a nevelés gyönyörűsége, a tanítványnak a mesteren csügghő, áhítatos, ígérő szemei! Timár fenéig élvezte ezt a gyönyörűséget, mely nemcsak a lelki ajándékozás ünnepe, hanem egyúttal az emberi hiúság egyik legnagyobb kiélégülése. Végérhetetlen szellemi tobzódások voltak ezek; nem tudtak betelni egymás gondolataival. A tanár talán még jobban élvezte a fiúnak friss látását, meg nem vesztegetett ítéleteit, mint a fiú az ő tudását, bölcsességét. Néha késő estig ültek egy könyv fölött, mind a ketten lekéstek a vacsoráról. Máskor telhetetlen sétákat csináltak, peripatetikus beszélgetés közben, a tölgyes hegyek közt; volt egy kedves padja Timárnak, az úgynevezett Demirkapunál, a Nagyhegy tetején, azon üldögéltek sokszor alkonyatig. Naiv fantáziájuk fölhevült, hangjuk emelkedett; a rigók fölriadtak és a meszes hegyek visszhangzották a szót. Vitakoztak. Pista elragadtatta magát, szenvedéllyel, lelkesen védte álláspontját. Timár a görög ifjakra gondolt, Sokrates tanítványaira... az őskeresztény neophitákra.

Csakhoggy Pista nem volt alázatos, mint az öskeresztény neophiták. Fölbátorodott egészen. Véleményeit habozás nélkül kimondta, és véleményei nagyon gyakran ellentétesek voltak a tanári felfogással. Ellenkezése szenvedélyes volt, szinte védekezés, s inkább magának szólt, mintsem tanárának: mintha szüksége lett volna, önmaga előtt bebizonyítani, hogy neki külön álláspontja lehet. Mennél mélyebben érezte a Timár hatását, annál erősebb lett ez a reakció. Már-már odáig ment, hogy elég volt Timár véleménye valamiről, s Pistában ellenállhatatlanul az ellenkező vélemény lett úrrá.

Egyre merészebb lett, utolsó skrupulusait sem hallgatta el, s Timárt sokszor valósággal megrémítette, amit ez a gyermek mert mondani a sóti ciszterciták százados, tiszteletreméltó falai közt. Olvasmányairól beszélt s tüntetőleg fedezett fel szépségeket és igazságokat olyan íróknál, akiknek már a neve is hökkentő volt a papi fülekben. Mondjuk ki: ugratta, aztán kedves, gyermeki hahotával ütötte el... Mit tehetett a szegény professzor: szerette ezt a semmirevalót. S ha néha mégis komoly szemrehányás vagy intelem jött ki az ajkain, Pista kész volt védni álláspontját: semmit sem ítélnék el olvasatlan.

— *Audiat et altera pars* — mondta. S Timár vitatkozhatott magában az ördöggel, aki olykor azt súgta, hogy a fiúnak igaza van...

Egy bizonyos: Timár nem haragudott, sőt örült Pista bizalmának, mert ez új kapcsolatot kötött köztük: ki más előtt beszélt volna ily szabadon a fiú? Ők már barátok voltak; Pista már tanáraitól is nyíltan csúfoló-

dott Timár előtt; például elmondta, hogy a kényes, képzelt-beteg Szádi Márk hogyan jön órára: a reverendája fölött szalonkabát, azon egy sál, azon überciher, azon megint egy sál, végre télikabát... és első dolga a hőmérőre nézni: s aszerint hámoz le a különböző héjakból magáról, ahány fok meleg van a tanteremben... Csak ilyeneket: de ez is forradalom volt a cisztercita iskolák fegyelméhez képest. Timárban különös, bűnös szabadság érzése kelt, s bűnös fölényé rendtársai fölött. Bizonyos örömmel élvezte, hogyan hullnak le a fegyelem köntösei kettejük közt. Egyszer osztályfőii hospitálását végezte, Gombos Cirill órája volt; a fiúk nem tudtak, s a szegény vén tanár tehetetlen dühében a cingulusát rázta:

— Fiacskáim, én isten nem vagyok! — Ekkor Pista Timárra nevetett a padsorok közül, s Timár visszanevetett rá: már cinkosa volt a tiszteletlennek. Néha csodálkozott, honnan ez a gúny és szabadság a ciszterciták jámbor növeltjében? Pista sohasem érintette vitáikban a vallás dolgait: ízlése és szeretete visszatartotta ettől a pap előtt; de a gondos és aggódó lelkiatya szó nélkül is érezte, hogy a fiatal lélek tudásának tarka és szövevényes transparensai mögött nem ragyog már a hit nyugodt és egyforma fénye. Elnézte Pistát a kötelező diákgyónásokon. A kis templomba rézsút süttött a délutáni nap, a barna gyónószékek, mint Isten őrházai, álltak kétoldalt, faragott mennyezeteikkel, kis, csüggedt fiúnyájak sorakoztak a farostélyok mögött. Pista sohasem térdelt a Timár széke elé, hanem eleinte a szigorú, csontos Szádi Márkot, később a könnyed, világias Szoboszlait választotta lelkiatjának. — Timár

mégis úgy érezte, hogy ő tartozik számadással ezért a lélekért; s szemrehányásokat tett magának, mert nemcsak tehetetlenül nézte fejlődését, hanem akaratlan és kiszámíthatatlan hatásával még ő vitte az ellentétes utakra... Ó milyen felelősség a nevelőé!

Egy nap reggel a hittanár, Szádi Márk, nagy megbotránkozással rontott óra után a rendtársak közé.

— Jobban vigyázzon főúr a kedves fiára! Ecce csak mit olvas!

Egy új magyar könyv volt a kezében, amely akkortájt nagy feltűnést keltett; egy zsidó írónak a műve, szellemes cikkek és aforizmák, szabad és szkeptikus hangon írott könyv. Az író — Vitányi Vilmos — tipusa volt annak a modern újságíró intelligenciának, mely mindenhez tud egy kicsit és semmit sem vesz egészen komolyan, mindenről van aperçuje, de semmőről sincsen véleménye, sőt a véleménytelenséget elvvé és a fölényes intelligencia egyetlen kritériumává magasítja. A katolikus irodalmi lapok hosszú és elkeseredett cikkekben bírálták ezt a könyvet, mely szent dolgokból könnyelmű és fölényeskedő játékokat űzött, zsurnalisztikus féltudását mindenről rosszakaratúlag interpretálta, zsidó módon, léha »esztétikai« szempontokból kiindulva, kacérkodott a katholicizmus-sal, s szomorú elvtelenségében a legüresebb és legsivárabb székszis kapuit tárta föl. Szádi Márk hittanórán kobozta el ezt a könyvet Pistától!

Timárnak magának is rosszúl esett a dolog. Azt el tudta viselni, hogy Pista komoly és tudós könyveket olvas, Renant, Tainet, ha e könyvek

szelleme ellentétes is az Egyház szellemével. Az Igazság erős szeretete lüktetett mégis e könyvekben, a tudomány igaz tisztelete, szent komolyanvevése a világnak, oly morál, mely nem vihetett el a jó útról. De a rossz könyv, a zurnalizta, aki tudatlanságát fölényeskedésekkel palástolja, aki könnyelmű szemtelenséggel beszél a legnagyobb kérdésekről, melyeket talán egy aznapi osztrák lap tárcájából ismert meg először! Hogy ebből táplálkozzék az ő okos és komoly kis fia!

— Nem tudta talán, hogy micsoda könyv ez?

— Semmi könyvet sem szabad olvasni amit nem a professzorai adtak a kezébe — nincs elég könyv az ifjúságiban? A főúr még a tanáriból is ad neki — mire való az a sok olvasás? *Qui proficit in literis, et deficit in moribus...*

— *Plus deficit* — hagyta reá Timár — de ha egy ily fiú, kinek esze, tehetsége...

— *Donum a n e p s* az ész: kétélű ajándék.

— A Vágner Pista erkölcsére sohase volt panasz...

— Kell-e nagyobb panasz? Ezt olvasni órán! hittanórán! az én magyarázatomon! — Konferencián fogom előhozni.

Ó, hogy irigyelte Timár ezt a nagy buzgó korlátoltságot! Hogy égette a maga gyengesége, bűnös liberálizmusa! Nem készíti-e ő maga a legnagyobb lelki veszélyeket annak, akit úgy kellene óvni és védeni, mint egyetlen életét? Mert őbenne volt már minden reménye életbeélni a saját elvetélt lehetőségeit... Fölvillogtak régi ábrándjai: Pistából nagy ember lesz, a rend büszkesége, a haza reménye... De minden lehetőség kétfelé ágazik: s Timár Tertulliánra

gondolt, a lelkes, a rajongó ifjúra, éles szemére és sűrű vérére: aki az Egyház legnagyobb reménye és legtudósabb doktora volt s haeresiarcha lett, fő-fő-eretnek...

— S tetszett neked az a könyv? — kérdezte Pistától, aki egyáltalán nem látszott lesujtva a dorgálás által.

— Nekem tetszett — szólt Pista dacosan; s aztán magyarázta: hogy nemcsak az igazság értékes, hanem az érzések és lehetőségek is, hogy éppen egy nem-szaktudós, egy zszurnaliszta, merészségével és elfogulatlanságával, újabb perspektívát, elevenebb érzésreakciót adhat valamely kérdéstről, mint maga a tudomány: mert ez az élet reakcióját adja a tudománnyal szemben, annyi hat rá ép a tudományból, amennyinek életértéke van... Timár csak nézte ezt a Tertulliánt (mily példásan szerény fiú volt azelőtt).

— A te nevelésed! — mondta önmagának.

Délután konferencia volt s Szádi Márk előadta panaszát.

— Talán nem lehet feladatom — kezdte — egy kartársamnak nevelő rendszerét bírálni, de meg kell mondanom, hogy veszedelmesnek tartom az intellektuális gőgöt nagyranövelni éretlen ifjakban. A mostani eset szomorú bizonyossága ennek. Ez a fiú már gyermekkorában rossz környezetben élt...

És lecsapta az inkriminált könyvet a zöld asztalra.

Lesinszky dühösen ütötte ki vörös tokáját a kráglijából:

— Gyalázatos egy könyv! A hazát becsmérli...

— Tehát milyen büntetést javasolnak a kolléga urak? — kérdezte Horvát Vince, a házfőnök.

— Az alázatosság ellen vétett, alázza meg magát. Ismerje be bűnét nyilvánosan, a tanulók előtt!

Timár érezte, hogy elfehéredik: erre bajos lesz rábírní Pistát. A házfőnök általános intéssel fejezte be az értekezletet; figyelmeztette a tanár urakat, hogy óvakodjanak túlságosan felbátorítani növendékeiket a világias olvasmányokra, s kerüljék a túlzott bizalmaskodást is, mert az mindig a tekintély rovására megy. Gombos Cirill már kereste a kártyát a másik szobában.

Másnap Pista izgatottan járt föl és alá a Bögöziék kertjében. Nem, azért sem fog bocsánatot kérni! És nem fogja rossz könyvnek vallani a Vitányi könyvét! Mikor ő jónak tartja! Meg tudja ő ítélni annyira, mint az a buta Szádi Márk! Igen, mit szépítsem, ezt a tiszteletlen kifejezést használta, hogy »buta«. Emmuska csillogó szemekkel nézte: olyan szépnek, okosnak és bábornak látszott gyermeki dacában! Bögözi intette, atyailag: nem jó a felsőséggel ujjat húzni. Okos ember magában tartja véleményeit. Ez a csillapítás olaj volt a tűzre. Imre bácsi, a Bögözi-gyerekek nagyapja, ezúttal is Pistának fogta pártját. Kipattogott a lugasból, nagy pipája mögül, biztatva a fiút, vén gyermek maga is, a függetlenségi öregek ideológiájával:

— Ne hagyd magad, Pista! Ördög bujjon a papokba: Petőfit is kiesapták az oskolából.

Pistában egyszerre fellüktetett a szív: Tamás, a rendház szolgája, állt a kertajtóban. Ti-

márnak rossz napja volt: értesült, hogy Pista megtagadta a bocsánatkérést, s most izgatottan kérte a fiút magához. Pista ideges vállrándítással felelt, de aztán mégis vette kimenő-kabátját:

— Elmegyek öreg Virgilemhez — szólt gyermekesen, felnőtt barátot szenvedelve.

Virgil türelmetlen várta. Mi lesz, ha makacs marad? Nyílt engedetlenség ez. S szinte hallotta a Lesinszky hangját: »Menjen más iskolába!« Hogyan tarthatja fenn akkor barátságát az engedetlennel?

Idegesen kezdte kérlelni a fiút, de az hajthatalan maradt.

— Tessék kívánni akármit, csak ezt ne!

Timárnak szinte könnyes lett a szeme: eszébe jutott dédelgetett terve, Itália, ahová magával akarta vinni a fiút a vakációban, szigorú tanulmányút, egy egész nyár, amikor mindig együtt lehetnének, amikor egészen az ő fia lenne... Ennek is vége már?... S ismét kérlelni kezdte Pistát, jutalmul és csábképpül tartva elébe a tanulmányutat, ismerve mohó tudászsomját, vágyát az idegen esodákra. Pista azonban morcan fogadta a tervet, kijelentette, hogy nem kíván Timárral utazni, hogy úgyszólván sokat tett már Timár érte, hogy ő nem akar többet elfogadni, mert nem tud hálás lenni oly engedelmességgel, amilyent várnak tőle, s mindjobban felhevülve a vitában, azt is, hogy ő nem akar egészen a Timár teremtménye lenni, nem akarja az ő kegyelméből látni Itáliát, hanem majd egyszer a maga szemén át és a maga pénzén, vagy sohasem!

S fejének fölszegése, az ismerős válllendítés, szemének lobbanása, hangsúlyozták megizzott

szavait. Timárnak szívébe égetett a gyermeki kegyetlenség: az ő fia mennél távolabb akar lenni tőle, vezető kezét visszautasítja, elhúzódik. E szép és nemes fiatalság előtt egyszerre rászakadt életének egész magányossága. Könnyei sajtolódtak, mint egy fizikai érintésre, s Pista tekintete váratlan felfogta tanára szemeiben a fájdalmas csillogást.

A fiú szíve hirtelen meglágyult, mint friss viasz egy meleg lehelettől, szavai szétröppentek, mint könnyű papirdarabkák, ha fölibük fúnak; csak a könnyező férfit látta maga előtt, s forró szájalom öntötte el. A torka elszorult, elfeledett mindent, semmi más vágya nem volt ebben a pillanatban, mint megvigasztalni az ő öreg, szenvedő Virgilét, bármibe kerüljön is, megtenni mindent, amit kíván, nem a büntetéstől való félelemből, nem a tekintélyért vagy a felsőségért, még kevésbé talán belátásból, hanem egyedül azért, mert öreg barátja szomorú lenne, ha nem tenné meg.

— Gazember volnék, hogyha meg nem tenném! — mondta otthon az idegesen aggódó Bögözi néninek, mintegy fedezve a visszavonulás útját. Haléntékai azonban lüktettek, előre érezte a holnapi megalázás súlyát, a torkát fájditotta és lázas volt, Bögözi néni ágyat készített neki.

Reggel a templomban, a tanítást megelőző mise alatt, Timár nyugtalanul kereste a térdeplő diákok közt az ismerős barna fejet. Hogy fog lejátszódni a kínos jelenet? Nem lázad-e fel a fiú büszkesége az utolsó pillanatban? Pista nem volt helyén, s az osztályba érve, kitünt,

hogy nem is jött el iskolába: a hiányzók között diktálták föl.

Timár alig tudott figyelni a szövegre, amit fordítottak: a legképtelenebb feltevéseket csinálta a fiú kimaradásának okáról.

Tíz órakor megjelent Bögözi, és maga mentette ki Pistát. Valami lappangó betegség tört ki a gyereken; magas lázban fekszik és folyton Timárt emlegeti; nagyon nyugtalan tanárának tett ígérete miatt...

— Futok hozzá — kiáltott Timár ijedtsége.

— Ne tegye, tanár úr, én is elkülönítem a családomat.

— Csak nincsen valami...?

— Az orvos vörhenytől fél.

— Én nem félek és nincs kit féltennem.

— S a tanítványai?

Épen tódultak be a tantermekbe.

Timáron végigfutott a gondolat.

Még csak meg sem látogathatja az ő beteg fiát. Tanár, pap és a kötelesség első, a szeretet csupán a második. Nem szabad a ragályt szét-hurcolni a diákok közt. Hetekig nem fogja látni lelkének gyermekét. Fogja-e még látni valaha? Ily nagy fiúknál már veszélyes a vörheny...

Aggódással teli napok következtek. Tamás naponta megjelent a Bögözi-háznál, s üzenetet vitt Timárnak a fiú hogylétéről. Pista állapota csakugyan veszélyes volt, s az egész város érdeklődött érte; mindenki szerette. Még Szádi Márk is kérdezősködött felőle Timártól, és kifejezte sajnálkozását. Timár ezekben a napokban kibékült az egész világgal, csak a sorssal nem, mely Pista életét fenyegette. Oly semmieknek, jelentéktelennek tündek föl egyszerre

előtte eddigi aggodásainak okai! Gyermekesnek látta magát, hogy Pista változó hangulatain tudott elszomorodni vagy felingeredni: minden más mellékes, csak hogy éljen, s egészséges legyen.

Ó, mily sivár napok voltak ezek, melyeknek csak a lázmérő egy-egy kemény száma adott egyéniséget vagy hangulatot. Timár nem tudta hogyan eltölteni az időt, mindenütt égő unalom gyötörte, s nagy megerőltetésébe került, nem menni a szőlőbeli séta helyett a Bögözi-ház felé, legalább arra járni! néha szinte haraggal nézett tanítványaira, akik miatt nem léphette át a küszöböt.

Lassankint azonban letisztult a harag, amint a fiú jobban lett; minden letisztult, mint bús zápor után az esti levegő. Nemsokára újra látni fogja Pistát! Talán jót is tett neki a hosszú távollét; érezte, hogy lehiggadt benne a szeretet lángja, az idegen és önző érzés meg-nemesedett. Egy nagy felfedezést tett e pár hét alatt: azt, hogy jobban szereti a fiút, mint magát; hogy képes volna inkább sohasem látni őt, csak éljen s boldog legyen. Ez a felfedezés megnyugtatta. Szinte szégyennel gondolt régi türelmetlenségére s féltékenységére, amikor minden szóban, minden gesztusban elhidegülését vélte érezni, s folyton remegett, hogy ellenséges befolyás vagy pusztító szerelem elragadja tőle. Valahogy, amint távolabbról gondolt a fiúra, biztosabb volt szeretetében, mint mikor maga mellett látta, s nevette már aggodalmait. Csak Isten tartsa meg számára, ő nyugodt barátsággal fogja kísérni útjain, s öregsége úgy fogja bemosolyogni zsendülő éveit, mint a lemenő nap egy fiatal fát.

Pista maga is alig várta, hogy láthassa már öreg Virgilét. A hosszú és unalmas betegség újrakeltett benne minden ragaszkodást, a lábbadozás szelíd türelmetlensége fölgyújtotta vágyát a tanulásra, gondolkodásra, fiatalos vitatkozására, mindenre, amit tudós barátja jelentett naiv diákéletében. A találkozás olyan volt amilyennek lenni kellett, köztük: gyermek és tanár, két naiv szeretet, mint két felszabadult tükör, visszavetve egymás fényét enyhe csillogásban. Pista üdülése lassan haladt, Timár gyakori vendége lett a Bögözi-háznak, s magányos lelke kissé fölmelegedett: öreg szemeit drága fiatal-ság üdítette, s atyai jóakarattal nézte még a kis Emma öntudatlan szerelmét is; atyai terveket szőtt fia jövőjéről. Egy gyönyörű, s már megserdült fiú, akit az Isten adott neki, sivár napjainak, nemes és hajlékony, mint egy Botticelli-angyal...

A városban azt beszélték, hogy Timár Virgil a valóságos apja Pistának.

Érezte a gyanút és — jól esett neki. Szinte maga is beleélte magát e gondolatba. Minden jogot ő tartott a gyermekhez — többet, mint valóságos apa a fiához. Milyen idegenek sokszor apák fiaikhoz! És mily közömbösök! Timár szinte bámulta Bögözit, mily nyugodt szívvel adta ki házából — hogy tudta olyan nyugodt szívvel kiadni? — legidősebb fiát, aki már egyetemre ment...

Bizony, múlt az idő, Pista is közeledett már az egyetemhez; Timár elnézte osztályában nagy fiait: hogy öregszik az ember! mintha csak teg-

nap lettek volna aprók. Minden év végén megmérték magukat, az egész tanári kar, egy mérlegen, mely ott állt a refektórium kerti ajtajában; s év elején, Veni Sancte után, megismélték ezt. Timár neve mögött csekélyingású számok sorakoztak a mérleg táblácskáján: összesen ennyi jelt hagytak az évek, melyeknek egyetlen izgalmuk s gyümölesük Pista volt. Ám Pista ember lett, s nemsokára ki tudja, hova viszi a sors? Vigye! A sors sem teheti meg többé, hogy ne az ő fia legyen. Őelőtte még most is gyermek volt. Gondozta, mint egy apa, óvta szellőtől, vad sporttól, fiatalos vakmerőségektől; s szívdobogva gondolt rá, a nyáron övé lesz egészen; egyedül az ő gondjai alatt; mert az olasz utat elhatározták. Pista maga hozta elő, mindjárt első találkozásukon, újra pezsdült rajongásának zálogául:

— Mégis csak nagyszerű dolog lehet a római fórumon sétálni! Mikor megyünk? — s Timárban örült a szív a többes számnak.

Ó hogy vágyott már erre az útra és élvezte előre! Két hónap, mialatt Pista egészen övé lesz: reggeltől estélig az övé! Mióta kikerült a szemináriumból, mindig egyedül élt, magányos szobában: csak étkezésnél találkozott közömbös társakkal: most úgy intett neki ez a két hónap a jövőből, mint egy kábító ígéret, egy nagy szenzáció. Két hónap, mialatt a közlékeny fiú életének minden rezdülését látni fogja, tudni legkisebb gondolatát: s tanuja lesz annak a leggyönyörűbb és legcsodálatosabb látványnak, ahogyan egy ifjú szemben s szűz lélekben legelőbb tűnik föl a Nagyvilág friss képe, ez az egész nagyszerű isten- és embercsinálta mindenség, Itália; ahogyan tá-

gul a szem, s gazdagodik a lélek lépésről lépésre... A Vezetés és Mutatás gyönyörét remélte, a nevelő legnagyobb gyönyörét s készítette már az útiterveket, tanulta a Bäckereket.

És úgy érezte, hogy ez utazással életének egy korszaka ér véget... Húsz éve volt tanár. Enyhe fénnel, mint langyos, bús napok, leszáll életének ez az öt bús olimpiása is, amerre Athén évei s Róma lustrumai szálltak... Tudta, hogy az iskola ünnepét készít az évfordulóra s hiúságát hidegen hagyta ez: az ünnep kijárt Lesinszkynek is annak idején, Gombos Cirillnek is. De Timár érezte, hogy az ő esetében az iskola ünnepe a város ünnepe lesz; s ez jól esett neki. Timárt tisztelték, mert bölcs távolságban élt ő a világtól, s nem elegedett a kicsinyes életbe. A város tudósa volt ő, akivel önmagukban büszkélkedtek a derék sótiak: a szentéletű pap, akiről semmi rosszat sem tudhattak; az a kis pletyka, ami Pista körül forgott, nem ártott neki, inkább használt, a világ szemében.

— A pap is csak ember — mondták, s még Szádi Márk is elhallgatott csípős megjegyzéseivel. Pista azonban lázban égett: az ő öreg Virgilének az ünnepe lesz ez. Ő volt a diákság ünnepi szónoka, s ő adta Bögözi révén azt az ötletet is, amivel a város közönsége kedveskedett a köztisztelőben álló tanárnak. Azt a rozoga kis fapadot, amelyen a Demir-kapunál, a Nagyhegy tetején szoktak üldögeálni, egy görögös mintára szépen faragott kőpaddal helyettesítették. A padra Piacsek kőfaragó-mester (akinek fia szintén a cisztercitákhoz járt) legremekebb betűivel véste a felírást, melyet

szintén Pista maga készített: egy verset a tanár kedves Virgiliusából:

VIRGIL PIHENŐJE

... silvis scaena coruscis
desuper, horrentique atrum nemus imminet umbra;
intus aquae dulces, vivoque sedilia saxo...

Virgil boldog volt, mint soha életében. Most megint úgy érezte, hogy nem élt hiába. És hogy még élni fog! Szinte megifjodott a tervezésben, a szép jövődő kiszínezésében, amelynek egyetlen nagy öröme, egyetlen érdeke s célja volt: hogy eloszlik minden félreértés, s Pista végre egészen az ő fia lesz.

De ekkor valami közbejött.

HARMADIK RÉSZ.

Vitányi Vilmos, a Magyar Ujság és az Új Világ belső munkatársa, egy napon, dél felé, kábultan és kissé szédülve ébredt fel álmából. Mint az ideges emberek többnyire, ő is mindig reggel volt a legfáradtabb. Estéig rendesen felvillanyozódott; de reggel, mikor először konstataálta a szobájába beszüremkedő fényt, s először hallotta meg a kocsik zörgését az utcáról, rettenetesen erőt vett rajta az élet hiavalóságának és céltalanságának érzése. Most új napot kezdeni? Miért? Ez is csak olyan lesz, mint a többi volt. Ugyanazok közt az emberek közt (akiket már régen kiolvasott), ugyanazon pózokban, a pénzhajhászás ugyanazon szegysenteljes robotjában... Az az egy bizonyos, hogy ma sem lesz ideje, sem kedve, belefogni abba, amit talán csinálnia kellene,

amiért talán élnie érdemes. Ó ha meg tudna még élni szerényen, nyugodt munkával, egy nyugodt jövedelemből, lemondani a nagy Életről, a Pipere és Luxus ezer igényéről, a híres, kényes vacsorákról a Bristolban, lemondani a Nőről, aki kiszívja az embert, idejét, pénzét, erejét és otthagyja akarát nélkül, képtelenül a munkára, lelkesedésre, bármi másért, ami nem ő...

Vitányi a feleségére gondolt, a gyönyörű színésznőre, akitől válófélben volt... Aztán egy fiatal svájci cukrászleányra gondolt, akit ajándékaival ő szédített meg először s akivel majdnem a liliomtiprás gyönyörűségeit élvezte.

Mert mennél öregebb lett, annál jobban meggyőződött róla, hogy nincs szebb dolog a világon, mint a naívság és az ártatlanság — de csak annak számára, aki letöri, akinek kinyílik. Ez még az ő vérének is fel tudta pezsgetni; ez el tudta feledtetni vele a hiúságának azt a nagy sérelmét, ami a felesége elutazásával érte félév előtt. (Mert a felesége elutazott tőle, egy katonatiszttel, levelet hagyva hátra, melyben megállapodásuk szerint, őszintén megírta, hogy már nem szereti. Akkor küldette ki magát a lapjával Svájcba, egy kis pihenésre, mert szükségét érezte a távollétnek és csak tegnapelőtt érkezett megint vissza Pestre.)

Az ablaktábla hasadékein erős fénysugarak vágtak be, Vitányi megnézte az óráját: délre járt. Fel kellene kelni... be kellene csengetni a szobalányt... de ez mindennap új, erős küzdelembe került. A legjobb volna beteget mondani, így heverni egész nap, tétlenül, az ágyban... Aztán megrázta magát. Az ágyneműi izzadtak voltak, a lepedője meggyü-

remlett. Szájában felrémllett az esteli Medoc fanyar íze...

....

— Nyissa ki a spalétát — mondta a szobalánynak.

A fény beömlött; s épen egy bútorszállító döcögött az utcán, annak a piszkos zaja; majd egy autó szirénája.

— Mégis csak jobb volt a budai lakás — gondolta Vitányi, mint igazi pesszimista, aki-nek mindig az a rosszabb, amiben épen benne van. A budai lakását elhagyta, mert lustasága, a kényelem és közelség szeretete, hatalmasabb volt ízlésénél és snobizmusánál, mely pedig a régies és biedermyer felé vonzotta.

A fürdőszoba toilette-asztalán ki voltak rakva a piperecikkek, illatszerek, kézapoló, beretváltkozó, hajgondozó szerszámok, a legdrágább és a legmodernebb. Illatos szájvízzel öblítette ki száját, jó, lankatag langyosságú fürdőt moderált, a fürdőben ülve olvasta el az újságjait. Az újságban csak a pletyka érdekelte; kedvetlenül nézte valamely folyóiratban egy felkapott költő újabb művét, arra gondolt, hogy ha a pénzszerzés, az újságírás el nem vonja, ő lenne tán ma az, aki ez a költő lett, sokkal kevesebb intelligenciával, de frissebb erővel: a magyar irodalom modernségének, megnyugtatásának úttörője...

Fáradtan dobta földre egymás után a vízcsöppes és rosszul fölragott füzeteket, amilyen sok összegyűlt címén hosszú távolléte alatt. A léhához túlságosan is intelligens volt, a komoly, fáradságot kívánt tőle és untatta... Felvette pyjamáját, reggeli köntösét. Az ebéd-

lőben várta már a tea, vaj, méz, dzsam: így kívánta, mert külföldön így szokás a hotelekben. Az ebédlő a feleségére emlékeztette őt; mintha valami itt maradt volna az asszony szelleméből. Vitányi néhány mondain maliciájú aforizmát fogalmazott magában a nőkről és leveleiről kezdte bontogatni.

Ezek is jócskán fölszaporodtak, mert ezeket sem küldette maga után. (Akitől neki fontos levelet várhatott, az úgyis tudta mind a svájci címét.) Sok volt a női írás az itt készült levelek közt, autogramm-kérő levelek, meghívások, költőnők s bámulók levelei, melyek gyakran félig-meddig szerelmi ajánlkózások is voltak. Vitányinak ezek a levelek különös elégedettséget okoztak; kis termetére gondolt, görbe lábaira, erősen keleties típusú arcára (amit épen az imént szemlélt a tükörben). Mindezek dacára ő ma világfi, életművész, nőhódító, arbiter elegantiarum. Ha szegény öregapja, aki még kaftános zsidó volt, megálmodta volna ezt a péntekesti gyertyafénynél!

Aztán egy vastag levél akadt a kezébe, amelyben valaki — valami fiatalember — megjegyzéseket írt valamely cikkére. Vitányi fanyarul mosolygott; már nem is emlékezett a véleményre, melyet az illető cikkben kifejtett. Mindazáltal érdeklődve olvasta el a levelet, mint minden sort, ami reá vonatkozott. Most úgy találta, hogy a fiatalembernek igaza van.

— De ebből is látszik, mennyire nem fontos az igazság — gondolta magában. — Egy szellemes paradoxon többet ér egy lapos bölcseségnél.

Elolvasta a cikkéből kikapott mondatokat s maga is csodálkozott: véleménye lehetett ez valaha? De hát mi is az a vélemény? Önmagunk korlátozása. Vitányi két lapja közül a Magyar Ujság konzervatív volt, az Új Világ pedig radikális. Vitányi megszokta már, hogy mindenről két véleménye legyen, és lassankint maga sem tudta, melyik az igazi.

Tovább egy könyvet talált a postájában, egy regényt, a szerző dedikációjával. Vitányi a könyvére gondolt, az igazi könyvre, melyet mindig szeretett volna megírni, s melyet immár nem fog megírni soha. Az ő könyvei csak hírlapi cikkeknek, tárcáknak és aforizmáknak gyűjteményei voltak, s bár így is nagyra tartotta őket, maga volt legjobban meggyőződve mulandóságukról. Az Idő gyermekei voltak és az Idő megeszi gyermekeit.

Azután megint levelek jöttek, kivágott újságmellékletekkel: barátok, vagy ismeretlen jóakarók figyelmeztették Vitányit cikkekre, melyek róla szóltak és támadásokra. Vitányinak hízelegtek ezek; a támadásokat is szívesen látta; csak emlegessék, csak valaki legyen. Az egyik cikket különösen belső megelégedéssel olvasta. Egy zsidó felekezeti lap támadta, valami zsidóságot sértő kifejezésért, amelyet egyik írásában használt. Vitányinak mindig örömet okozott, ha antiszemitának nevezték, szívesen forgott keresztény társaságban és szidta a zsidókat, újabb műveiben a katolikus világnézettel is kacérkodott. Ki is tért a katolikus hitre.

Megint egy vastag levél akadt a kezébe; egy ifjú költő versek kéziratát küldte. Futólagos pillantást vetett a versekre. Elve az volt,

hogy minden fiatalt megdicsért, de senkit sem segített az érvényesülésben. Izlése tulajdonképpen époly kevésbé volt már, mint véleménye; csak erős erotika vagy nagyon furesálkodó újdonság tudta őt néha kiragadni fásultságából. A külföldieket is tisztán snobizmusának és a divatnak szempontjai szerint ítélte meg. Nem mintha nem lett volna veleszületett nagy érzéke az irodalom iránt; de közönye és fáradtsága visszariadt a mélyebb értékekbe való behatolástól. Azután: a fiatalok úgyis kiöklözik maguknak az érvényesülést; ez egy kegyetlen küzdelem a két nemzedék közt; épen ő legyen a balek, aki segíti ellenfeleit? Dicsérni őket, hízelegni nekik: azt igen! Mert veszedelmesek. De csak nem nyitogatni a kapukat! Nem elég előny nekik maga a fiatalság, az isteni? Nem minden ez?

Ez minden, ez minden! Vitányi most érezte ezt igazán először. Eddig maga is fiatal volt (bár ötvenen túl már), nem a legifjabb irodalmi csoporthoz tartozott-e mindig? Nem volt-e forradalmár? Nem öltözött-e úgy, mint egy húszesztendősracs? De mióta a felesége elhagyta, érezte, hogy mindez hiába. Semmi sem pótolja a valódi, a testi ifjúságot — a testben van az ihlet, az erő... És mióta a feleségének még viruló fiatalsága eltűnt a szeméből, azt vette észre, hogy szinte beteges érdeklődést érez a fiatalság iránt — mindkét nembeli fiatalság iránt. Megfigyelte a fiatalok mozgólatait, szavait, naivságát; és gyönyörködött benne. Bizonyosan nemi okai vannak ennek is: minden érzelemnek, minden vonzalomnak nemi okai vannak. Az öregkor kezdete ez, igen, a liliumtiprás, vágya, kezdődő homosexualitás

talán... Vagy egyszerűen csak a családtalan embernek érzése, valami állandóan elvetélt apai érzés? De hiszen a családi, az apai érzéseknek is nemi alapjuk van: ez az Oedipus-komplexum. Apa és fiú szerelmesek és vágytársak egyszerre... Minden titkos és bűnösnek sejtett érdeklődése az ifjúság iránt, talán egy ilyen, freudi, gyermek utáni vágy.

Elgondolta, mi lenne, hogyha fia volna. Nem táplált ideálokat a családi életről, családi szeretetről; jól tudta, hogy folytonos veszekedésben, mardosásban, idegeskedésben telne az életük; de hát a Nővel is így telik, úgy-e? És azért mégis a Nő a legnagyobb, a leginkább életetbetöltő dolog a világon. Talán a mi a fiataloknak a Nő, az az öregeknek a Gyermekek; nem azért, mert jobbak, hanem mert romlottabbak az öregek; nekik már ez az inger kell, minden nevelés, tanítás voltaképpen nem defloreálás-e? Aki a tudatlanságot veszi el, az félig-meddig az ártatlanságot veszi el; s ebben áll a nevelő élvezete.

Talán ezt az élvezetet kéne megpróbálni még? Ugy sincs más, amiért élni érdemes, mint az élvezet.

Az utolsó szalmaszál...

Ekkor Vitányi odament íróasztalához, kihúzta annak egy kicsi fiókját, és a tartalmát kiöntötte a modernül-régi biedermeier-bureau posztójára. Levelek voltak és levélké a múlt esztendőből; mindent, amit el nem hányt, ide gyömöszölt be; életének egy darabja kevergett itt, mint szemét. Legtöbbje át volt írva kék ceruzával: amiket megválaszolt; ő azonban egy olyat keresett elő, mely jelzés és válasz nélkül maradt. Egy olyan kimondottan és

régiesen »női« levélpapirost, amilyent ma már csak vidéken szokás ajándékba adni, hosszú, finom, intelligens női betűkkel, melyek a kéz gyengeségét, s a vezető agy erejét egyformán elárulták. Sietek megmondani, hogy a levelet Vágner Lina írta (a levélpapirost a nagy fia vette neki ajándékba, az instruktoroskodásán keresett pénzéből, mint a kanárít).

A levél így szólott:

»Kedves Barátom!

Talán nem kelt rossz emléket magában sem ez a megszólítás: hiszen mégis csak szép idők voltak azok, úgy-e kedves Vili? El kell ismernie, hogy okos, jó nő voltam, egy sorral se háborgattam azóta a tizenhat év óta, szinte magam is sokallom a szerénységemet. Látja, most is csak azért támadok föl a halottaimból, hogy nemsokára egészen visszasülyedjek — a nagy Sülyesztőbe. Tréfa nélkül, kedves Vili, nagyon beteg vagyok, és nem hiszem, hogy soká húzhatnám. Tudja, most azt hiszem, már akkor is, mikor együtt voltunk, a halál kutyája köhögött belőlem. Nekem hát már nem igen lesz szükségem semmire; de van egy fiam, aki kilencvenegy novemberében született. Nézze, kedves Vili, magából nagy ember lett azóta, hallom, milyen luxusosan élnek, — talán rágondol majd a fiamra, aki kilencvenegy novemberében született. Ugy-e, nem voltam vele terhére még soha — pedig lehettem volna talán... Nézze, igaz, kedves Vili, mi avval mentünk szét, hogy kvittek vagyunk, nem tartozunk egymásnak semmivel, levelekkel se fogjuk háborgatni egymást — vallja meg, maga se hitte, hogy én ezt megtartom. Meg-

tartottam máig. De mire erre felel, én már talán — nem, megvárom a válaszát, mert csak azután tudok nyugodtan meghalni. Derék, szép fiú, rendesen taníttattam, gimnáziumba jár, igazán nagyon jó gyerek szegény — nem is várná tőlem, hogy micsoda nevelő vagyok én. Vilmos a neve.

Isten vele, kedves Vilikém, ne haragudjon rám, gondoljon vissza a régi időkre. Ha látná, hogy mivé lettem, megsajnálna. Öleli

a régi Linája.«

Vitányi újra elolvasta a levelet, és gondolkozott rajta. Hátha mégsem egyszerű zsarolás? Az idő körülbelül megfelel... Meg kellene tudni, hogy mi lett a szegény Linával? Igazán nem járja, hogy eddig sem érdeklődött. Emlékezett Linára; jó és okos lány volt... Nem közönyösségből nem válaszolt neki, hanem — tudja Isten — lustaságból — kábultságból — ekkor nem tudott másra gondolni, mint a feleségére... Nem mintha elhatározta volna, hogy nem felel — hanem nem tudta elhatározni, hogy felel...

De most...

Milyen különös, új érzés lenne, valóban, ha neki fia volna...

Egynéhány nap mulva már egy elsőosztályú gyorsvonati kocsin érte Vitányit a dél. Felesapta elegáns útisapkáját, egy pillantást vetett bőröndjére s a kis bőrtáskára, melyben úti borotválkozó- és piperekészlete volt, s átment az étkező-kocsiba. A legjobb bort rendelte az ebédhez és nézte a földeket, falvakat, melyek az ablak mellett elsuhantak. Milyen

idegen világ! Úgy alszik itt az élet, mint valami óriás anyaméhben, halkan készíti ki és adja ki magából az emberanyagot s talán csak a fővárosba érkezés az igazi megszületés...

Alig végezte be a feketekávét, mikor át kellett szállni a sóti vicinálisra. Alkonyodott. A vicinális tetején súlyos léptek kopogtak, az olajmécs kupakja fölesapódott, piszkos, pislogó láng szállott az üvegfészekbe. A tájra, mintha ködfüggönyök ereszkedtek volna. Vitányi kényszerült félretenni az újságjait, mert az olajmécs világánál lehetetlen volt az olvasás. Künn enyhe dombok húzódtak, aztán megint síkság, nádat égettek valahol, olyan volt a táj, halványpiros füstben, mint egy moztűzvész. Vitányinak valóban élményei voltak, úgy érezte, hogy ez az utazás összefügg életével, hogy mozog, hogy az ismeretlenbe megy: amit már nem érzett, ördög tudja, mikor. Leverte finom szivarja hamuját a kocsiablakra erősített hamutartóba. Más útjain az ismert nagy hotelok várták, bejárta már az egész Európát; hiába mozdult akármerre, semmi lényeges nem történt, az élete nem jutott előbbre soha... Egy zugocskája volt a nagy világnak, amely még új benyomásokat tudott neki adni: a hazája.

Lina halálát tudta már (értesíttette magát a sóti hatósággal); azt is megtudta, néhány kérdés után, — mert Sóton ugyan ismert mindenki mindenkít, — hogy a fiú egy cisztercita tanár gondjai alatt áll, akiről azt hiszik, hogy az apja. Azt is hallotta, hogy milyen derék fiú, a gimnázium büszkesége; még azt is, hogy Pistának hívják, amin Vitányi jóindulatú maliciával nevetett magában.

— Azt írta, hogy Vilmos. Bizonyára ennyire igaz a levelének a többi része is. Ki hiszi el, hogy akkor ennyi ideig nem adott volna életjelet? Annyi baj legyen! nem pályázom önmagam előtt az apai babérra. Ki tudja? talán még feszélyezne is... Ne fiam legyen, hanem homunkuluszom; én majd leszek a Mefisztotelesze. Cisztercita tanár nevelte? annál jobb. Egy jó, ártatlan vidéki flúcska, abban a korban, amikor épen az életre-lázadás esedékes. Mindenhova elviszem, mindent megismeretek vele: valóságos pszichológiai kísérlet lesz. Aztán majd megírom...

Délelőtt (a rossz szállodában álmatlanul eltöltött éj után) fölkereste a fiút a gimnáziumban. A nagy folyosói zsibongásban odavezetette őt magához:

— Örülök, hogy láthatom, fiam — mondta, külön kiélvezve a »fiam« szó pózát. — Az édesanyjának nagyon jó barátja voltam...

Aztán Lináról kérdezősködött, a fiú viszonyairól, Pista, aki nem tudta kivel áll szemben, elfogultan felelt. Végre azt kérdezte meg Vitányi, hogy mikor beszélhet Timárral?

Timárnak órái voltak, és Vitányi elhatározta, hogy délután fogja fölkeresni. Ebédjét befejezve sietett a rendházba. A régi, klastromi falak egészen más benyomást tettek most rá, a csöndben, mint reggel, az iskola zsibájában. Megszokott fölényével ment az ájtatos folyosókon, de egyúttal valami különös érdeklődéssel is, mert hallatlanul imponált neki minden, ami régi volt és katolikus. Művészi érzékét teljesen kielégítette az egyszerű és vallásos hangulat, és bizonyos büszkeséget érzett a modern demokrácia vívmányain, hogy ő, a kaftá-

nos zsidók maradéka, így megy keresztül ezen a folyosókon, nem mint megvetett sárgafoltos, hanem mint úr, mint érdeklődő, előkelő idegen, aki talán jobban érti és érzi ezeknek a falaknak szépségét, hangulatát, mint az együgyű papok, akik köztük laknak. Renanra, Anatole Francera gondolt, és elhatározta, hogy legközelebb az egyházatyákat fogja olvasni, és — találomra jutott eszébe ez a név — Loyola szent Ignác műveit. A világnézete a kaputól a Timár Virgil cellaajtájáig nagy változáson ment keresztül: meggyőződött, hogy csak szorosan katolikus elvek szerint lehet igazán művészi életet élni. Elhatározta, hogy olyan nagy, szigorú vasfeszületet fog beszerezni a lakása halljába, mint amilyent itt, a ciszterciek folyosóján látott.

Timár Virgil éppen nyugodtan olvasott szobájában. A »jubileuma« nagy változásokat idézett benne elő. A szeretetnyilvánítások, amelyekkel minden oldalról elhalmozták, megszégyenítették, de jól estek neki; valami nagy megnyugvást öntöttek bele önmaga iránt; és, ami fő, a »fia« szeretetéről is megnyugodott végre. Erőt adott ez neki, hosszú idők óta először önmagába nézni és leszámolni önmagával; látta életét, értékét és érezni merte, hogy eddig van, s nem tovább. Nyugodtan konstataulta a tényeket. Úgy érezte, keresztüljutott életének Királyhágóján, és minden zökkenőn. Most már lejtőn lefelé vezetett az útja; de könnyű és csöndes út lesz az ezentúl, azt hitte, mint a szekér útja síma és alkonyi lejtőn. Pista felnő és meghiggad lassankint, a gyermekes dacoskodás, fejlődő korának öntudatlan idegességei, a kegyetlen és tekintet nélküli forradalmárko-

dás, mindjobban elmaradnak, a munka és az élet komolysága lesznek úrrá rajta, nem fogja kínozni már, csupa állandó és biztos öröm lesz. Ennek a szeretetnek a légkörében lesz majd ereje az öregséghez, s talán munkához is; megnyugodva, már megint kezdték érdekelni őt olvasmányai; régi kedves könyveit vette elő újra; s már-már az a merész gondolata támadt, hogy megvalósítja egy ifjúkori tervét, és hozzáfog szent Ágoston Vallomásainak, ennek a legmélyebb kedvességű könyvnek lefordításához.

Most is a Vallomásokat lapozgatta, és gondolatai Pistára terelődtek. Amint Ágoston ifjúságáról olvasott, mohóságáról a tanulmányokban, a kételyekről, melyeken keresztülment, a nagy, szofisztikus töprengésekről, az észnek e kicsapongásairól, az eretnekség tévedéseiről, s a nagy, csillapíthatatlan vágyról az Igazság után, egyre jobban Pista alakja rajzolódott a szemei elé. Eszébe jutott, hogy hajdan Tertulliánhoz hasonlította őt.

— Nem Tertullián, hanem Ágoston — mondotta magában. Igen, Ágoston is ilyen lehetett, ez a tüzes, lelkes, élénkszemű, afrikai ifjú. Ugyanaz a mohóság van benne, és Pistának is talán keresztül kell menni gondolatban minden veszedelmen, ismerni minden rosszat, mielőtt a jót választhatná, úgy mint Ágostonnak... talán így is jó ez. És ki tudja, hátha Pistából az új Ágoston lesz, egy modern és hatalmas Szellem, aki visszaadja az Egyháznak régi uralmát a szellemeken...

A kopogásra Timár fölrezzent, és szinte megijedt, mikor az ismeretlen, nagyon is keleti, néger-zsidó vonású, keresett modernséggel öltözött kis, finom úriembert belépni látta. Va-

lami egész idegenség jött vele a szobájába: mit akarhat önála ez az úr? Vitányi parfümös volt, halkán beszélt, túlzott udvariassággal, a snobságnak egész légkörét hozta magával. A szerzetes ösztönösen ellenséget érzett benne. Az a különös illúziója támadt, minthogyha a jövetelét egy perccel előre megsejtette volna, mint-hogyha éppen az imént egész világosan arra gondolt volna, hogy most, hogy végre nyugalom szállt az életére, hogy végre nyugodt ábrándokba és tervekbe kezd merülni: most, ebben a pillanatban fog jönni valami, ami megint, kegyetlen kizavarja. És ekkor hallatszott a kopogás.

Idegenül, kissé félénken nézett a látogatóra. Vitányi minden feszélyezettség nélkül nyílt kíváncsisággal vizsgálta a szobát.

— Bocsásson meg, főtisztelendő atyám — mondta — hogy cellájának boldogságában zavarom. Jól tudom, hogy a cellák boldogsága a magány, és hogy nincs oka atyaságodnak, hogy látogatásomon örüljön, amikor — itt gyors pillantást vetett az asztalon heverő könyvre, és a finom irónia mosolyával, titkos, élvező büszkeséggel hullatva ki fogai közül a latin nevet, fejezte be: — amikor Augustinus olvasásában háborítom.

Timáron kényelmetlen érzés futott végig, amint a nagy egyházatya nevét bizonyos mondain fölénnyel hallotta kiejteni. Sietett vendége elé tolni maradék »jubileumi« szivarainak ládikóját (ő maga nem dohányzott), és megkérdezni, miben lehetne szolgálatjára?

— Tulajdonképen, hogy ezt elmondjam — mosolygott Vitányi — ahhoz olyanféle leleplezéseket kell tennem magamról, hogy gyónásnak

is beillenének ; de hiszen a főtisztelendő atya fülei edzve vannak a gyónásokhoz.

A »főtisztelendő atya« megszólítás is — melyet az újságíró látható önelégültséggel ismételt — kellemetlenül érintette Timárt. (Rendesen csak tanár úrnak szokták szólítani.) Még kellemetlenebb volt a gyónás szentségének emlegetése ilyen frivol hangon. Virgil idegesen és rosszat sejtve várakozott.

— *Nihil errare non est humanum* — kezdte megint az író finom éllel — és atyaságod jobban tudja, mint én, hogy maga a nagy hippoi püspök is világi tévelygésekben töltötte a fiatalságát. Krisztus is megbocsátott a házasságtörő asszornynak ; és ki lehet egészen bizonyos közülünk, hogy valahol nem sír utána egy *Adeodatus* ?

Vitányi szemmelláthatólag büszke volt patológiai tudására, mely különben kizárólag az Augustinus életéből vett pikáns mozzanatokra szorítkozott. De őszintén meg volt győződve, hogy ez a legérdekesebb, ez az egyetlen érdekes az egész Augustinusban, ez az, ami a többinek is, mindennek az igazi kulcsa ; s e meggyőződés nagy fölényt adott neki. — Timár azonban egészen különösen érezte magát, amint látogatója az Ágoston törvénytelen fiára tett célzást, és ilyen könnyed tónusban vetette föl a tudattalan apaság súlyos erkölcsi problémáját ; különösen megbotránkoztatta őt az a többes szám, amivel az idegen finoman mintegy őt is cinkosává tette s ami ellen nem tudott hogyan védekezni. Azonkívül az Adeodatus említése valahogyan Pistát juttatta eszébe ; az a határozatlan érzése támadt, hogy a vendég mondandója valamikép rája vonatkozik, s ez

tökéletesen zavaritá tette s baljós sejtelmekkel töltötte meg.

— Az én Adeodatusom — folytatta Vitányi — ha a jelek nem csalnak, egy szerény kis diák, aki atyaságod különös oltalma alatt áll. Persze úgy-e, a jelek csalhatnak, mert *pater semper incertus*; nekem egy nő irt a dologról, egy fiataalkori bűnöm azok közül, amikre mi, világ gyermekei, fehér fejjel is szívesen emlékezünk — és mosolyogva tette hozzá: — *ecce homo*. Egy *lasciva puella* — folytatta — akiből bűnbánó Magdolna lett; legalább a levélben, a halála előtt, ezt a szerepet vette föl; nagy hajlama volt szegénykének a színészetre. Nos, igaz úgy-e, hogy *mors veridica*, de *mulier mendax*: a halál igazmondó, de az asszony még a halálos ágyon is hazudik; ha miniszter barátja is lett volna a szegény Linának, talán ném én volnék ma a kis Vilmos papája — mondta elnéző megértéssel. — De hát mit tegyünk, úgy-e? vén szívünk gyermeket kíván; és ha nem áldott meg a sors törvényes magzattal, *quem nuptie demonstrant*, készek vagyunk csalni és csalatni magunkat. Egyébként mely törvényes fészek is immunis, úgy-e, kakuktojásoktól? *amor vult decipi...*

Kifogyhatatlan szellemességgel beszélt, s külön hatásra számított a stilszerű latin mondasokkal, melyeket még az álmatlan szállodai éjen keresgetett össze emlékezetéből. Timárnak hangosan dobogott a szíve; érezte, hogy élete legnagyobb megpróbáltatása érkezett el: lelkének gyermekét akarják elragadni tőle. Semmi más gondolat vagy érzés nem volt agyában; egész lénye valami ideges készen-

létbe gyülemlett, mint a vadállaté, akinek kölykét fenyegetik. Egyetlen pontra irányzódott az egész figyelme: arra, hogy az idegen maga sem állítja határozottan apaságát; ezen a ponton érezte leginkább védhetőnek ügyét. És el volt szánva, hogy a végletekig védi. Neki csak több köze van ahhoz a gyermekhez, akit ő nevelt, akinek minden gondolatát, minden lelkirezdülését jól ismerte, mint ennek az ellenszenves ismeretlennek? Fölháborította az a *nonchalance*, amellyel az ujságíró beszélt: önkénytelen kiérezte, hogy annál csak múló szeszélyről van szó ott, ahol neki minden öröme áll kockán.

— Ha nem csalódom, a kis Vágner Pistáról van szó? — mondta végre összeszedve minden nyugodtságát.

— Eltalálta főtisztelendőséged.

— A fiú neveltetéséről teljesen gondoskodva van — kezdette a tanár. — Egy jó módú és jóérzésű familiánál helyeztem el, Bögözi ügyvédéknél, akik nagyon szeretik és a saját gyermekükként viselnek gondot rá. A tanulmányaira én magam ügyelek föl, és mondhatom, hogy a fiú mindenképen biztatón fejlődik és a legnagyobb reményekre jogosít.

Az ujságíró könnyedén meghajlott.

— Hálás vagyok atyaságodnak igazi keresztényi gondoskodásáért. Örülök egyúttal, hogy ezt a súlyos terhet mostantól kezdve levehetem a vállairól. Évekkel ezelőtt kellett volna tennem: de ki teheti közülünk azt, amit kellene? *Videmus meliora...* Nők, betegség, a fórum ügyei, nem engedték eddig azt, hogy atya legyek. Boldog a klastrom, *procul negotiis*. A fiúeskának mindenesetre nagy

előnyére válik, hogy ilyen kitűnő kezekben, s a nagyhírnevű szerzetesiskola légkörében nevelkedhetett. De hátra van még a *schola vitae*; s ebben talán szerénységtelenség nélkül tarthatom magam jobb mesternek, mint az ájtatos atyák. Akarva-nemakarva, a mesterségem hozza ezt magával, ott élek, úgy-e, az élet közepén: in *media res* vezethetem az alumnusomat. Nekem már kálvária: neki reveláció lesz...

Virgil kínos érzéssel hallgatta; félénk, félszeg lényének akarata ellen is imponált a tapasztalt és fölényes világfi, akinek az idegen mutatkozott. Az az óhatatlan skrupulusa tamadt: nem jobb nevelő-e a világra csakugyan ez a művelt író, ez az előkelő és elegáns ember, mint ő, a járatlan és elvonult szerzetes? van-e joga a magányos ember szentimentális önzéséért visszatartani ettől az apától a fiút — és az egész világtól, ami Pesten rá vár, és ami az ő mohó fiatal lelkének oly sokat jelenthet? És nem kell-e, mint Ágostonnak, az ő »fiának« is megúszni a világ kísértéseit? Nem így van-e rendelve?

De skrupulusa csak egy pillanatig tartott. Igazán ez az úr lenne az ő Pistájának atyja? Hiszen maga sem állítja ezt bizonyossággal. És ha nem így lenne: odaadná-e ő az ő gyermekét akármilyen művelt és előkelő idegének?

— Tetszett már látni a fiút? — kérdezte. — Természetesen sok függ attól... sokat lehet következtetni a vonásokból...

— Sajnos, semmit; a fiú egészen az anyjára üt: *filius matris* at. Láttam, beszéltem vele; kedves, okos fiúcskának látszik: nem hasonlít hozzám, hálisten, csöppet se...

— Eszerint hát először is... először is meg kellene bizonyosodni arról, hogy...

Vitányi mosolygott.

— Mi célból? Bevallom atyaságodnak, nem óhajtom elveszteni ezt az illuziót. Az a bölcs ember, aki nem keresi a bizonyosságot. Úgyis megkapjuk, úgy-e, a napi adagot. A szegény Lina megható levelét is kezdte már kommentálni a valóság. Azt írta szegényke, hogy a fiát a nevemről Vilmosnak nevezte; most úgy-e kiderül, hogy Pista a neve? Hát ha ez a kommentár így tovább folytatódik...

Timár úgy érezte, mintha az ítélet szavait hallaná. Most már értett mindent; rájött az összefüggésre. Az arca elsápadt.

— De hiszen — rebegte — de hiszen az anyakönyvben tényleg Vilmos áll...

Az író újra mosolygott, fölényes szkepszissel.

— Olyan mindegy az... Akármilyen állna az anyakönyvben, nekem mégis csak a Vilmost írta volna...

Timár azonban szinte megsemmisülve ült a székében. A névkérdés úgy hatott rá, mint egy lesujtó, végleges bizonyosság. Mindent összevéve, nem kételkedett többé, hogy valóban ez az úr az ő fiának az apja.

— Vilmos! — ismételte, és merőn, gyámoltalan nézte az idegent. — Vilmos, ez... ez a név...

— Ez az én nevem, Vitányi Vilmos vagyok — sietett felvilágosítani az író, a hiúság kellemes izgalmával: milyen hatása lesz a papi fülekben az ő jól ismert nevének? — Főtitiszteendőséged bizonnyal nem értette a bemutatkozásakor...

A név hatása csakugyan rendkívüli volt. Timár agyában mintha pokoli világosságot gyújtottak volna ki. Minden meg volt magyarázva, ami Pista jellemében csodálatosnak vagy aggasztónak tűnhetett föl eddig. Az ellenmondások egyszerre meglepő egységben tűntek föl. A gyermek eszének élénksége, fogékonysága a könnyű ötletek iránt, egész gondolkodásának forradalmi hajlama, mely anynyira kirítt a környezetében, egy-egy mozdulat, egy-egy hanglejtés, mely távol keleti rokonságra vallott, ajkának kissé megduzzadt hajlása, szemének különös csillogása, mind, mind az az izgató idegenség, amely sokszor bántotta és mégis vonzotta őt a fiúban! most mind gazdát kapott. Semmi kétség benne: Vitányi az apja. És Timár visszaemlékezett, milyen élvezettel olvasta a fiú a Vitányi hirhedt kötetét, hogy védelmezte az író cinizmusát az ő papi megbotránkozása ellen. Ó igen, Vitányi az apja, az az ember, akinek világnézete, modora, felületessége, egész testi és lelki mivolta ellen minden jámborsága, vallásos meggyőződése, kiirthatatlan faji érzése, komoly tudása és becsületes magyarsága a leghangosabban tiltakoznak: ennek az embernek ágyékából fakadt az ő fia! És minden ellenszenve dacára érezte, hogy a fiút mégis épen így szereti, így ahogyan van, ezzel a fajkeveredéssel, mindazokkal a tulajdonságokkal, amiket ettől az embertől örökölt, amiket ő folyton korholt és nyesegetett benne, de amik nélkül — most ébredt igazán tudatára ennek — Pista mégsem lenne az a fiú, aki így egyetlen, akit ő, mondok, épen így szeretett: nem lenne más, mint a cisztercitáknak egy eszes és jámbor növendéke, ami-

lyent az ősi gimnázium már annyit produ-
kált...

Vitányi mohó szemmel figyelte a hatást, melyet nevének említése a szerzetesre tett. Alig tudta eltitkolni belső örömét és gúnyos elégtét-
ségét, mikor a jámbor tudós megdöbbenését és
csodálkozását látta; — hogyne döbbenne meg
szegény, mikor övele, a híres Vitányival, a pro-
gresszív, szabadkőműves íróval, a klerikális
lapok örökös céltáblájával, áll egyszerre szem-
ben! és hogyne csodálkozna, mikor Vitányi, a
kikiáltott »zsidó« ujságíró, jártasabb az egy-
háztörténet neveiben és a latin idézetekben,
mint talán maga a derék papocska; ez bizony-
nyal imponálhat neki. De elsősorban a szer-
zetes megbotránkozásán mulatott: valószínű-
leg nehéz szívvel adja oda az egyház egy ilyen
kis elbutított báránycáját (mint amilyennek
Pistát gondolta) egy Vitányi-fajta hirhedt is-
tentelen keze alá.

Ki is fejezte ezt.

— Atyaságod biztonnal megborzad a ne-
vemen és arra gondol, hogy szép kis erkölcsöt
fog tanulni egy ilyen elhíresztelt ember házá-
ban egy jámbor keresztény fiúcska. De talán
szabad avval dicsekednem, hogy nem vagyok
oly rossz, mint a hírem; még a vallási ortho-
doxiáját sem fenyegeti nálam semmi veszély
a fiúcskának. Én mindig nagy megértéssel és
csodálattal adóztam a vallási orthodoxia szép-
ségének; s igazi orthodoxia nincs is ma, csak a
katholicizmusban, — mint Chesterton is mondja
— atyaságod ismeri Chestertont, a nagy neo-
katholikus t. Minket, zszurnalisztákat a
»tekintélyek aláásásával« szoktak vádolni, de én
már vénülök, és ha esztétikai ízlésem nem látná

a szépet az orthodoxiában, a saját érdekem tartana vissza attól, hogy fiamban a tekintélyek tiszteletét rontsam, mert, úgy-e, auctoritas apex senectutis? De higgye el atyaságod, nincsen emberfajta, amelynek annyi tehetsége volna a vallási misztikum megértéséhez és élvezéséhez, mint a művész-íróféle: hisz a művészet maga voltakép egy verdrängolt vallás... valamint a vallás verdrängolt nemi ösztön... De főtisztelendőséged, úgy látszik, még mindig bizonyos ellenszenvvel viseltetik a pro-
pozícióm iránt: mintha féltené tőlem a kis fiút: hát igazán olyan veszedelmes volnék én apának? Higgye el, kedves főtisztelendő úr — mosolygott — én meg tudom érteni hogy nehéz szívvel adja vissza egy ilyen tékozló apának neveltjét... aki hosszú évek alatt a szívéhez nőtt... ez az érzés csak diszére válik pedagógusi lelkiismeretességének...

Timár Virgil eközben úgy ült ott, mint a páciens a fogorvosi székben: mint akinek lelkén hajtják végre a legválogatottabb műtétet. Teljesen ki volt szolgáltatva kinzójának és mindjobban elárulta magát. Nem tudott többé uralkodni érzésein; a szeme lassankint könnyektől lett homályos és végre a gyenge, meleg szó is a nyelvére buggyant:

— Megvallom... valóban nehéz szívvel válok meg tőle... nagyon is hozzánőtt a szívemhez... és hogyha lehetne...

A hangja remegett és elakadt. Az író éles szeme most már teljességgel a lelkébe látott és gúnyosan kommentálta magában, amit ott látott: kapott a megfigyelésén, mint egy pikáns freudi eseten. »Hiszen ez a pap szerelmes abba a fiúba« — gondolta és tetszett neki ez a gon-

dolat. — »Ez a szerzetesi tisztaság« — vigyorgott magában.

— Megértem ezt, — mondta — teljesen megértem. Főtisztelendő atyám olyan szent hírben áll! Egy élet asszony nélkül, minden nélkül, ami nekünk, világi bűnösöknek elviselhetővé teszi ezt a nyomorúságot... A jó pedagógust mindenért kárpótolja egy fiúcska hálás szeretete; nála minden pedagógiai érzésekké szublimálódik — ami a világ gonosz fiaiban durva testiségek alakját ölténé... Bevallom, hogy én irigylem atyaságodat: a jobbik részt választotta, a Platon »eros ouranios«-át — míg mi az asszony földi bilincseiben senyvedünk. — Ah, az asszony! la femme, enfant malade et douze fois impur... Higyje el főtisztelendőséged a jobbik részt választotta! én némi authenticitással beszélhetek erről...

Timár előtt mintha örvények nyíltak volna föl; most először látta — más szemével — ilyen rettenetes világításban az életét; mintha sárral dobáltak volna mindent, ami kedves és szent neki; egyetlen vágya lett, hogy megszabadítsa önmagát és Pistát ettől a borzasztó szuppoziációtól. Mert úgy érezte, hogy Pistát épenúgy beszennyezik az idegen szavai, mint őt magát. Vitányi beszédéből különös perverz jóakarát áradt; sajnálta, hogy ezt a »phaidrosi idillt« megzavarta; sőt sejtetni engedte, hogy ő »rá hagyja magát beszélni« a visszavonulásra: ő elvégre is a legjobb esetben, csak egy apa — aki maga se tudja igazán, apa-e?

— Azt hiszem különben, az apáknak van a legkevesebb joguk a gyermekekhez — mondta. — Még sohasem láttam apát, aki a fiát megértette volna. Mi szegény csacsi apák talán

nem is cselekedhetünk helyesebben gyermekünk javára, mint ha iparkodunk egészen eltűnni az életéből...

De Timár magához tért és megerősítette magát. Úgy érezte, hogy csak egy út van előtte, a lemondás útja; hogy azok után, amik elhangzottak, nem ragaszkodhatik többé a fiúhoz, anélkül, hogy őt is, magát is ne kompromitálja. Hősi elszántsággal tette azt, amit kötelességének látott: észrevétlenül fölszárította hivatlan könnyeit, s törekedett elpalástolni hangja remegését.

— Én nem vagyok ebben a nézetben. A természet kapcsa szent kötelék, s az Ur úgy rendelte, hogy a fiú kövesse atyját és engedelmeskedjék neki.

— Ó, de ha az atya ilyen vén bűnös, mint magam...

— A fiúnak nem szabad meglátni az apja hibáit... A fiú eltakarja atyja meztelenségét, mint Noé gyermeke...

— Higyje el, kedves tisztelendő uram, egy jóra való fiatalembernek kedvesebb mulatsága is lehet, mint egy vénember meztelenségeit tarkargatni... Kivált, ha még semmi se biztosíthatja, hogy az, aki apjának mondja magát, nem csak ál-apa-e? A természet köteléke, sajnos, egészen láthatatlan a földi szemeknek... Tudja mit, kedves tisztelendő atyám, én azt hiszem, hogy gazda nélkül számolunk, mikor azt, akit legközelebből érdekel a dolog, akinek a sorsáról van itt szó, meg se kérdezzük. A fiú elvégre már önálló egyéniség és akarat; mi pedig, bizony csak vén majmok vagyunk... Beszéljünk talán első sorban a fiúcskával... tegyük az ügyet függővé az ő döntésétől...

Megnyugszik ebben atyaságod? Elvégre neki legtermészetesebb joga van arra, hogy beavassuk...

Lett volna szó akárki egyébről, Timárnak minden érzése tiltakozott volna e »beavatás« ellen. Hogy a fiúval anyja előéletéről tárgyaljanak; hogy a fiú ilyen módon mintegy válógathasson az »apák« között: ez a cisztercita pedagógia minden elvével a legélesebben ellenkezett; s Timárban azonkívül ösztönszerű ízlés is lázadt ellene: mindig óvatosan kerülte Pistával e kényes témákról beszélni. De épen Pistával szemben a pedagógiai aggályok keveset számítottak: Pista lassankint oly fölényessé vált, annyira magához ragadott minden szellemi uralmat vén mestere fölött, s kettejük közt a bizalmasságnak oly mértéke fejlett ki, — különben is a fiú oly bátor, nyílt és elfogulatlan intelligenciának bizonyult, — hogy Timárt már csak túlzott, klastromi szemérmé tarthatta vissza, bármely témát előhozni. E leküzdhetetlen szemérem gátlásán segítette most túl az ujságíró. Különben nagyon érezte, hogy akármilyen állást foglalna el most ő, végső fórumon mégis csak a fiú akarata maradna a döntő: Pista egyáltalán nem olyan egyéniség volt már, akinek életét akarata ellenére lehetett volna rendezgetni. S Timárban a titkos önzés gerjedezett: a fiú döntése mégis az ő javára fog szólni; így mentheti meg magának a »lelke gyermekét«!

Az ujságíró indítványára (aki másnap már vissza óhajtott utazni, esetleg a fiút is magával vinni) azonnal Bögöziékhez siettek. Fényes koranyári délután volt; a kis-

város fölül most oszladozott az emésztés lanyha álmodása; öt óra; a főutcán egy-egy úrimama lejtett ki vizitre leányaival. Timár hallgatva ment a folyton fecsegő ujságíró mellett, aki élvezte és bírálta a csöndöt, mint egy szenzációt, a templomtorony zengő óraütését, a széles napkivéket, melyek elfeküdtek a takaros kis házak falain, a hepehupás kövezetből előmeztelenkedő sarakat, a vidékies eleganciájú járókelőket: cikket ír majd Sótról. Megjelenésük valóságos feltűnés volt a kis pletykafészekben; a korzózók feszülten lesték, hogy mely házba térnek be, aznapi zsúrokon bizonyos, hogy erről tárgyaltak mindenütt.

A Bögöziék tág, derűs udvara. A terraszon vidám társaság. Borízű férfihangok bukkánásai közt lánysesergés könnyű pillangója.

— Bemenjünk? — kérdi a kedves háziasszony.

— Nem, nem, dehogy is, sokkal kellemesebb ittkünn. — A tág verandán ozsonnára van terítve az asztal, kívülről idecsillognak a kert színes üveggömbjei.

— Isten hozta öcsémuramat — mondja az öreg Imre bácsi, nyolevanon felüli, éperős agastyán, a nyájas magyar kézszorításával, akinek szent a vendég, akárki legyen is.

— A gyermekeim — úgy-e milyen nagy gyermekeim vannak? — dicsekszik a derék Bögözi. — Ez is az én kedves gyermekem: — és Pista meghajol...

Két óra tellik el.

A gyermek, akiért az apák versengtek, idegesen járkál a kertben föl s alá. Egy leszakított virágot tépdés a szájában, és észre sem

veszi a kis kutyát, aki körülötte szökdel, és hol elül, hol hátul akar a nyakába ugrani.

Oldalt, a lugasban, egy viruló arcú kis bakfis ül. Lopva követi szemével a fiú minden mozdulatát. Pista azonban férfias akarattal kerüli, hogy arra tekintsen; komolyan megy tovább; gondolkozik.

Egyetlenegy szó van az agyában, egy szó, mely lápiszkóként égeti velejét, de amelyet büszkén dob ki újra és újra gondolataiból, dacosan vetve olykor hátra fejét.

— Mindegy az. Ember és ember között nincs különbség — akármilyen vér foly az ereiben. Azért így is csak annyit érek!

Fölesillogott a szeme.

— És nem különb ember-e ő, mint ezek a buták?

Egy széles gesztussal jelezte az egész környezetét. Ezek igazi jó magyar emberek — de, istenem, milyen, milyen buták! A derék Bögözi, akinek élete az apró jogi kérdések és a társaság örömei közt oszlik meg! És a többi mind, a pincéző, kaszinózó urak! Egyetlenegy szélesebb látókörű ember nincsen itt, egyetlenegy modernebb gondolat nem terem! És a tanárai! Sejtelmük sincs a nagy európai Kulturáról! Az egyetlen Timár a kivétel — és föltűnt neki a Timár szelíd arca, szinte gyámoltalan, szinte könyörgő tekintete, amint elbúcsúzott tőle ma délután, amikor ő — (kamaszos komolysággal) — gondolkodási időt kért.

— Fiam, én holnap reggel elutazom: el tudja addig határozni magát? — kérdezte Vitányi. Valami különös, nagyvilági előkelőséget szenvedelve, most is magázta a fiát, ami Pistának imponált is nagyon.

— Kedves fiam, jól gondold meg, hogy mit határozol... én... én persze annak örülnék, ha itt maradnál... ne feledd el, hogy én is... én is apád voltam... — mondta a cisztercita; de ezt nem elég férfiasan mondta; a szeme szinte könnybe lábadt — és Pistának terhére volt ez a nagy szeretet. Nem kellett volna például, hogy Timár ragaszkodjon a vakációi úthoz; mindenáron azt akarta kikötni, hogy Pista ezen a nyáron még minden esetben az övé maradjon — az olasz terv miatt. De mire való ez? Még egy csomó pénzt akar rá költeni? Nem elég, hogy eddig kitartották? Az apja, az más, az viheti; és Vitányi csakugyan fel is ajánlotta rögtön, hogy keresztülviszi egész Európán. Papi vezetés alatt utazzon? Elég volt már abból!...

Igaz, igaz. Timár második apja volt; és ő hálás is érte neki nagyon — sohasem fogja elfelejteni — de hát csak nem maradhat örökké hozzákötve a cingulusához? Mi haszna volna ebből Timárnak? — hiszen, ha használhatna neki, kész volna mindent föláldozni érte — és remélte, jön idő, hogy ezt alkalma is lesz megmutatni — de abból, ha most a nyakán marad, semmi haszna, legfőljebb gondja lehet... Mind-ezt nem mondta meg hangosan Timárnak, mert szemérme és büszkesége tiltotta, hogy az érzelmeit így kitárja... de Timárnak ezt tudnia kellene...

Ó igen, ő szereti Timárt, de... mégis csak egy kicsit férfiasabb lehetne... Hiába, látszik: pap; csak szomorúságot okozhatna neki, ha mellette maradna; mert hisz minden szabadabb érzése, beszéde sértené... Még ha hinni tudna, még ha vallásos katolikus lenne ő is... de

akiknek az egész világnézetük különbözik!... és ő már nem gyerek, hogy nevelni lehessen... Ah nem, neki más kell: neki szabadság kell és a főváros! És föltűnt előtte Vitányi alakja: milyen más ember az, mint mind, akit eddig látott! Milyen szellemes, milyen művelt, milyen fölényes modorú, elegáns: fővárosi eleganciájú, egy igazi európai ember... és híres ember, híres író azonfelül! Határtalan izgalomban dagadozott lelke arra a gondolatra, hogy ez az ember érte jött, hogy csak egy szót kell kimondania és eléri régi, titkolt vágyát: Budapestre mehet, az életbe, a nagyvilágba és szabad lesz, jóformán a maga embere; mert hisz Vitányinak — kifejtette — nagyon liberális nevelési elvei vannak... És hogy végre egyszer kezében van a sorsa és maga határoz! És mégis — magának sem vallotta be, de titkon jól érezte — valami nagy idegenkedés volt benne attól, hogy elfogadja a Vitányi ajánlatát. Megmozdult benne a gyáva kis fiú, a papok neveltje; valahogyan nem rendesnek, kalandnak érezte az egészet; holott mi kaland van abban, hogy a fiú apját kövesse? De Vitányi maga, hármilyen rajongást is költött benne, valami képen idegen volt neki; sehogy sem tudta őt magában apjának nevezni... egész lelkével még régi környezetében gyökerezett. De a dac nem engedte, hogy ezt az érzését önmagának is bevallja; és főleg a világért sem árulta volna ezt el Timár előtt. Nem, nem, egész büszkesége tiltakozott az ellen, hogy környezete hatással legyen rá. Sőt mikor Timár meghívta őt, jöjjön este hozzá és beszéljék meg együtt az elhatározását, kereken nemet mondott.

— Magam akarok határozni.

Egy kissé nyersen mondta ezt, a fiatalember dacával, aki végre felnőttnek akarja tudni magát. Jól látta szavainak hatását, jól látta, mily rosszul esik mesterének, hogy legkedvesebb tanítványa életének e fordulópontján az ő bizalmas tanácsát még csak nem is óhajtja meghallgatni: de gyermeki büszkesége nem engedte, hogy ezt a hatást enyhítse. A szegény Timár elsápadt a nagy keserőségtől; mintha hirtelen tört döftek volna szívébe: hát ilyen kevés lelki kapcsolata van neki gyermekével? További kínok eltűntek a fiú szeme elől; Pista Vitányit kísérté haza hoteléig, s nem sejtette Timár kálváriáját: mily üresség szakadt öreg Virgilére, amint kilépett a kedves ház küszöbén. Saját harcának volt ő hadvezére; s nem törődhetett a sebesültekkel.

Virgil maga maradt, s egyszerre megérezte, hogy mindennek vége, hogy életének legszebb évei a mai naptól fogva fájdalmas emlékekké válnak.

Ó, igen, minden, ami kedves volt életében, Pista maga, drága, bizalmas gyermeke, csak egy bús emlék már.

Az egész hangulat olyan rideg volt! A vídám vidéki utca is elborult, hirtelen szélroham lopózott a nyárba, a templom előtt s a rendház töltésén sárga levelek söprődtek a porral, mintha ősz volna már. Emlékezett, hogy erre vitte őt először magához azon az estén, mikor Lina meghalt: minden utca, minden forduló, az egész városka az ő emlékével volt telítve. Igen, igen, érezte most Timár, hogy ez nem tarthatott örökké, hogy ez az élet elmúlásra volt ítélve, és mentette magában a fiút: hiszen

természetes, hogy szabadságot akar, hogy nem érti meg a vén pap érzelmeit... Titkon talán most is azt remélte, hogy Pista döntése az ő kívánsága szerint fog történni; de éppen azért, valami babonából, iparkodott különös jelentőséget tulajdonítani a gyermek hideg és visszautasító magatartásának, iparkodott beleélni magát abba a gondolatba, hogy Pista mégis csak elválik tőle: és legjobban megrémítette és gyötörte talán az az érzés, hogy lelke mélyén, akármit csinál is, azért ott zsibong elfojtottan a reménység, kínozva és fárasztva mint valami nyugtalan viszketés, mely nem hagyja bánatát leülledni. Csak legalább tudná, ismerné a fiú gondolatait, csak legalább a lelkébe látna! csak legalább beszélhetne vele bizalmasan!... ez a hideg, ellenséges bizalmatlanság a leggyötrőbb! ez az ő nagy bizonytalansága!... ah milyen rideg, magányos este s álmatlan éj vár rá!...

Pista azonban Vitányit kísérte haza hote-léig s egy másik arc fedte el gondolataiban bús Virgilének arcát, amint izgatottan járta a nagy kertet: a Szádi Márké, aki szembejött vele, mikor hazafordult (már tudott a fiú életének új fordulatáról, mert Bögözi megvitte hí-rét a klastromba). Dühhel és szégyennel gondolt Pista erre a találkozásra is: a szerzetesen látta a mesterséges megbotránkozást, hogy ilyen kölyökre rábizzák saját sorsa intézését:

— Határozta-e már?

Fülébe csengett az édeskés szent hang, amely megpróbálta befolyásolni őt:

— Flám, ne feledd el, hogy te kétes kör-nyezetben nőttél; de az Isten kiragadott onnan

s jó kertbe ültetett. Maradj mindig hű fia az egyháznak s ne hagyd magad kicsaltni a világ útjaira...

— Az apám akarja, hogy vele menjek...

— Nem a földi apát kell követnünk, hanem a Mennyeit. A földi apa csak testi életünkről gondoskodik... Ne feledd, hogy rossz magvak vannak benned s Timár tanár úr is elkényeztetett...

Rossz magvak őbenne? És mi az a »kétes környezet«, amiben állítólag felnőtt? Egyszerre megértette, hogy anyjára és törvénytelen származására célzott a tanár, s arca vérbe borult. S mi jogon szólítja őt Szádi te-tu szóval? Ilyen nagy diákokat már nem szokás tegezni... Vitányi nem tegezi — pedig talán több joggal tehetné...

S így járt Pista föl-alá a kertben, dacosan, egy letépett virágot rágva a szájában s a Szabadság, a Főváros és a nagy Élet gondolatait lengetve agyában, fiatalsága szelében, mint egy lobogót. Az alkonyi nap megint kisütött egy percre, rögtön megint nyár volt, a fák csúcsai aranyosak, hosszú árnyékot vetett a ház a rózságyakra. Pista fejében Ady-versek jártak, melyeket nagy örömmel és lelkesedéssel olvasott akkortájt, az Élet és a Város vágyának himnuszai.

A kislány a lugasból nézte, nézte Pistát, de hiába várta, hogy Pista felé néz. »Nem, nem, azért sem« — gondolta Pista s az az aggodalmasan égő tekintet, melyet láthatlan is folyton magán érezett, egy okkal több volt neki, hogy dacát növelje. Türelmetlen volt, szeretne volna eltépni a láthatatlan szálakat, amelyek

megbénítják és visszatartani akarják; úgy érezte, hogy összeesküvés van körülötte, hogy a kislány szövetségese Timárnak, holott nagyon jól tudta, hogy azelőtt titkos féltékenységek voltak közöttük. Szabadsága ellen irányuló merényletnek érezte ezt a néma szövetséget.

— Senkinek sincs joga hozzám, csak magamnak!

Minden szeretetet gyöngeségnek érzett, mely felé irányult, mindenkivel szemben, aki szerette őt, olyan fölényben volt, mely örökre elvette annak minden hatalmát és befolyását. A legkevesbé szép utcán látott nőcske, aki közönnnyel nézett rá vagy idegenül, jobban imponált neki, mint a gyönyörű kis Bögözi-lány, aki titokban szerette. Minden szeretet csak dacot ébreszthetett benne, mert magában mégis úgy érezte, hogy a szeretet jogot ad a szeretőnek afölött, akit szeret: és ezt nem tűrhette:

— Senkinek sincs joga hozzám, csak magamnak!

Másodszor formulázta magában szavakkal, és dacos szemét önkénytelen a lugas felé vetette, ahonnan két aggódó nagy leányszem tekintett vissza rá, egy abbahagyott Jókai regény lapjairól, és feszült kérdés és kérés égett bennük:

— Úgy-e nem megy el, Pista, ne menjen el!

— Kis liba! — gondolta Pista elfordulva — nagyon jó kislány, de azért csak liba! — És képzelt Nagy Nők képei lebegtek elébe az alkony rózsaszínű felhőiben, életes Nagy Nőké, amelyeneket eddig csak könyvekből ismert.

Este a verandán. A család a vacsora körül ül. A lámpa éles fénykörrel világítja meg a te-

ritett asztalt, nagy éjjeli lepkék vergődnek körülötte, nekiütődnek az üvegnek, az arcoknak, lecsapódnak az abroszra. Kívül tintafekete tengerként zsong a kert, a csönd, a meszszeség.

— Elmenni? — dohog az aggastyán Bögözi.
— Már hogyan menne el, dehogy is megy el! Úgy-e, hogy nem megy el, Pista öcsém?

— Nem tudom még, nagyapa.

— Majd adok én te neked elmenni! Dehogy is fogsz te elmenni! Ha egyszer mondom, hogy nem fog elmenni! Hogy is lehet ilyet elgondolni?

— Hagyjátok már, apa — szól közbe az ügyvéd Bögözi. — Minek annyi szót fecsérelni erre? Ha itt akar maradni, jól tudja, hogy minálunk otthon van; ha pedig el akar menni, úgy is rendben van, hogy a fiú menjen az apjával...

Az öreg arcából kidagadtak a szemek.

— Az apjával! Hát hogy lehet ilyet mondani már megint? Hát micsoda apa az, aki tizenhét évig nem néz a gyereke után? Nem az apja, punctum! Csak rá kell nézni a mi Pistánkra: becsületes keresztény gyerek az! Hát ki meri mondani, hogy ez a zsidó firkász lenne a mi Pistánknak az apja?

— Nagyapa!

Pista villogó szemekkel, nekitüzesedett arcával nézett az aggastyánnal farkasszemet.

— Nagyapa, ne bántsa az apámat! — Az ügyvéd Bögözi megint közbejött csitítani:

— Apát elragadja a nagy szeretet, és nem gondolja meg, amit mond. Igaz, mi sokat szidtuk a zsidókat, de csak a tisztességtelen zsidókat: azok közt is van tisztességes ember. Isme-

rek zsidót, akit többre becsülök akárhány kereszténynél. Vitányi Vilmos mindenestre kiváló ember, és a szellem kiválósága előtt meg kell hajolni. Azt senkinek sem kell szégyellenie, ha Vitányi az apja...

— Én csak azt mondom, fiam, ne menj el zsidónak — mondta a jó Bögözi néni, aki éppen most jött be a konyhából. — Nem vagy te azok közé való; mi köztünk vagy te itthon...

— Hagyjátok már — kiáltott az ügyvéd Bögözi, most már ő is türelmetlen hangon. — Pistának van annyi esze, hogy tudja, mi áll érdekében; és hogyha nem tudja, az ő dolga, ő bánja meg később. Bízátok őrá, ha már az apja rábízta.

Erre megint az öreg úr kezdett el döbögni. (Pistára minden szavuk mint új szúrás hatott, új ingerlése lázadó kedvének.)

— Az apja rábízta! nevetséges! — kiáltott az aggastyán. — Micsoda apa az, aki rábízza a fiára, elfogadja-e őt apának, vagy sem? Ki hallott már ilyet? Majd adnék én neki, apát választani, — a hátsó felére — hahaha!

— Nem, de igazán, micsoda apa az, aki magázza a fiát — mondta Bögözi néni is.

Pista fölkelte az asztaltól és szó nélkül távozott.

— Hagyjátok — mondta az ügyvéd Bögözi. — A legjobb őt egyedül hagyni most.

És kiloccsantott egy lepkét a borospoharából.

Ugyanekkor; a ciszterciták refektóriumában. Tamás a halat hordja körül, Timár helye üres.

— Hol van János? — kérdi Lesinszky, aki csökönyösen civilnevén hívja kollégáját.

— A szobájába kérte a vacsorát — felel Tamás.

— No, kíváncsi vagyok, itt marad-e a Vágner fiú? — szólt Bogár Szaniszló.

— Majd talán bolond lesz! — mondta Szoboszlai. — Csak nem marad egy unalmas vén pap mellett holtig!

— Találkoztam vele — mondotta Szádi Márk. — Hálátlan fiú; makacsnak látszik és rosszindulatúnak. Mindig mondtam én, hogy nem szabad elkapatni a diákot...

— Hiába csak, kitör a zsidóvér — kiáltott Lesinszky, beletörölve maszatos ujját a nagy szalvétába. — Menjen, ahová való, Judapestre! — (Osztrákgyűlölete nem akadályozta, hogy meg ne tanuljon egy emlékezetes mondást Bécs magyarfaló polgármesterétől.)

— A mi Virgilünk is lehetne okosabb — mondta Gombos Cirill. — Valljuk meg, ez túlzás volt, amit ő csinált avval a fiúval.

— A szív túlsága tiszteletreméltó — szólt a házfőnök. Tamás somlait töltött (a rend pincéjéből) s még sokáig tárgyalták az eseményeket.

Timár egyedül költötte el a vacsorát. Valami nagy könnyes megnyugvás csitította el az egész lelkét, mikorra hazaért.

— Vége, ennek is vége — mondotta magában. — Most jön az Öregkor... a magányos Öregkor.

Fölcsengette Tamást, s az ablakhoz támaszkodva, szótalán nézte, amint a szolga megterített.

— Isten rendelése — gondolta magában. — Nem maradtam hű az ő utaihoz: földi lényre

pazaroltam szeretetemet. Most megtanulom, hogy aki földiekbe veti horgonyát, szelek játéka lesz...

Künn, a háta mögött, tornyosodott a nyár-éji sötétség. A fák idegesen rángottak a szélben. Vak, tömör lombtömegek feketedtek a nagy kert mélyein. Fönn apróra szakadt felhők hajóztak gyorsan, gyorsan a ház mögött, mint egy eltépett levél darabjai.

— El fog menni — gondolta Timár, — már holnap elmegy. — Mert úgy állapodtak meg Vitányival, hogy (ha a fiú vele akar menni) utazzon el most mindjárt körülnézni az új világban, ahol ezentúl élni fog; ruháit, holmiját, a staffirungját — ahogy az asszonyok nevezték — majk később utána lehet küldeni, vagy maga visszajön érte, mikor összekészítik. — Lehet, hogy többet alig is látom már — gondolta a tanár.

S a fiúra gondolt, és egy kép volt előtte: elképzelte valami zajos terén a Városnak, százguldó kocsik és autók között, egy lámpa szigetén — ahogy a vidéki ember szemében marad a veszélyes tolongású Város képe — elképzelte ott állni a Fiút, főlszegett fővel és a jövőbe csillogó szemekkel, oda se nézve zajnak és veszélynek, mint egy hódítót. Talán így is van rendén, hogy menjen a fiú a nagy világba, küzdeni, harcolni, és méla öreg nevelője maradjon otthon, meghalni, magányosan. Isten így rendelte. A fiúk elhagyják a várost, amelyben felnőttek, és fölkeresik a Világ kísértéseit; tévelyegnek, botlanak talán, győznek vagy elbuknak, de harcolniuk kell. Timár megint Augustinusra gondolt, a bátor harcosra: az

sem bútt el ifjúkorában a cellák falai közé, az sem bútt el az Élet elől, hanem megküzdött vele, és többször elbukott: de ismét fölkelte diadalmasan, legyőzte az Életet, és így lehetett a nagy Szent belőle. Mi érdeme van annak, aki nem küzd soha, hanem elrejtőzik az ellenség elől?

Timár szomorúan fordult el az ablaktól: ő elrejtőzött az ellenség elől! Milyen magányos, küzdéstelen és érdemtelen élete volt neki! Ő sohasem találkozott az Élettel. Az élet csábos pompáira gondolt, melyeket ő már meg nem ismer soha... Ő nem vívta meg csatáját az Asszonnyal. Bevallatlan megbánás ült rajta, valami nagy tökéletlenségét érezte életének: nem, a »fia« ne maradjon ilyen tökéletlen! Nem az a hős, aki nem küzd soha: hanem az, aki győz!

Igen, igen, érezte, hogy így van ez helyesen, hogy ki kell mennie Pistának az életbe, a legvadabb életbe, és megküzdeni élettel, pénzzel, eszmékkel, asszonnyal... És mégis nem tudott szorongás nélkül rágondolni: micsoda karok fogják ölelni, micsoda hálók fogják körülfonni az ő gyermekét! Mint szép síma kígyókat, sejtette az asszonyi karokat kinyúlni a Város tömkelegéből, sejtette a lélekre-testre leső asszonyi szemeket villogni: és titkos féltékenység markolt a szívébe.

De rögtön megint elszégyelte magát. Ön-maga előtt szégyelte el magát. Eszébe jutott az az iszonyú, ferde, lealázó, féltékenység, amivel a kis Bögözi-lányra nézett egy időben. És eszébe jutott a mai délután, az a nemkevésbé lealázó pillanat, mikor ugyanezt a kislányt szövetségese-

nek érezte, amint Pistával látta nevetgélni. És megkapta a kislány egy pillantását, és ebből a pillantásból látta, hogy a kislány kiolvassa ezt az érzést szemeiből; és nagyon jól tudta, hogy Pista is kiolvassa. Ó, milyen végtelen megaláztatás volt! De mit bánta ő akkor minden büszkeségét, minden papi és tanári, minden emberi méltóságát! egyetlenegy gondolat volt benne, egyetlenegy érzés, egy félelem: hogy Pista el fogja hagyni örökre! Ó, hogy szégyelte magát, mikor erre gondolt! Milyen megalázás, micsoda fertő, Istenem. Hova sülyed az ember, mihelyt egyszer földiekbe veti szeretete horgát!

Az egyetlen igaz menedék az Isten. Ő nélkül a szent is hétszer botlik el napjában. Minden földi szeretet csak botlást és bánatot hoz; de minden földi botlás és bánat csak lépcsőfok Őhöz. Ne sírjon, akit az Úr meglátogatott: mert minden földi veszteség szabadulást jelent, s aki a földet elveszíti, megnyeri az Urat. És ne essen kétségbe, akit vétkei a földre sújtanak: mert tévelygésünket is az Úr engedi, hogy jobban érezzük gyöngeségünket, s jobban keressük Őt!

Timár leborúlt az imazsámolyra, s lehajtott fejét rányomta polcára, hogy érezte a vékony horgolt terítőn át a kemény tölgyfa hidegségét...

Milyen sötét, holdtalan éjszaka volt aznap! És szél fútt, és a sűrű kert ottkünn zúgott, mint a tenger! Egy-egy szélroham belöködött az ablakon, s jóleső hűvösséggel borzogatta végig a cisztercita tanár rideg fekvőhelyét. Mindig nyitott ablaknál szokott aludni... de most késő éjig került az álom. Felkönyökölt a párnán,

és kinézett a titokzatos éjbe. Zúgott, zúgott odakünn a tenger.

Nox erat, et placidum carpebant fessa soporem
Corpora...

Timárnak Vergilius sorai jártak az eszében. Éjszaka: minden elnyugszik,

...pecudes, pictaeque volueres...

csak a szerencsétlen Dido nem alhatik a párján. Künn zúg, zúg a tenger, nagy árbócok feszülnek az égnek, útjára készül a hitetlen trójai...

Ó jaj, nem!... az önkénytelen asszociáció szédítette és megborzasztotta. — Milyen borzasztó szennyes a földiek szerelme!... De nem is igazi szeretet az:

nondum amabam, et amabam amare... amorem
amabam... et quaerebam, quid amarem...

idézte magának Augustinust. Még nem szerettem, nem tudtam, hogy mit kell szeretni; és szerettem volna szeretni: a Szerelmet szerettem: kerestem, mit szeressek...

Most következik az igazi, az egyetlen szerelem: az Isten szerelme...

Reggel — a megegyezés szerint — jött Pista Timárhoz. Az arca derűs volt, a hangja örömteli izgalomban. Már határozott... Timárnak meg se dobbant a szíve: amint a kopogást hallotta az ajtón, azonnal, ösztönszerű telepáthiával, tudta, mi következik; — (talán egy pillanatra, tudat alatt még remélt valami váratlan, öröms csalódást, de nagyon jól tudta ugyanakkor, hogy az nem fog jönni); — gépmódra, szenvtelen adta át magát sorsának, mint aki már mindennel leszámolt; mintha az elválás

már megtörtént volna s ami hátra van, csak érzéstelen formaság volna már; mintha nem is Pista volna az, aki mellette van, csak egy hasonló báb: s az igazi Pista már rég emlék volna...

Pista teljesen elfogulatlan volt, vidám, és tele a jövő izgalmával. Udvariasan és kedvesen beszélt Timárral mint mindig, de figyelme, minden gondolata egészen másutt volt. Még egyszer találkoztak aznap, a hajóállomáson, mikor Vitányi és Pista elutaztak. Timár megjelent, komolyan és atyailag, minden látható izgalom nélkül, mintha csak egy rendes, szinte köteles aktuson jelennék meg: útrabocsátani az ő neveltjét. Pista — nem hálátlanságból, vagy érzelemhiányból, hanem mert a perc izgalma annyira betöltötte egész gyermekszívét — szinte meg se látta, mint egy megszokott valakit; szórakozottan és türelmetlenül esett át az összes kézcsókokon és kézfogásokon, és gyors léptekkel, hátra sem nézve, sietett föl a hidon a hajóra, Vitányi nyomában. Vitányi affektált idegességgel adta rendeleteit a hordárnak; nemsokára megjelentek a fedélzeten. Bögöziné és a kislány kendőkkel integettek a partról, Pista hajadonfőtt, napnakfordúlt arccal mosolygott vissza rájuk; a haja homlokára csapódott a szélben. Timár megfigyelte, hogy őreá nem nézett.

A TORONY ÁRNYÉKA

(LEVÉL AZ ÍRÓHOZ)

Sokat tünődtem, kihez juttassam e feljegyzéseket és megfigyeléseket. Első naivságomban tudósokhoz akartam fordulni: de hamar eltértem ettől a gondolattól. Magam is egy kissé tudós vagyok; ismerem ezt a bizalmatlan céhet. Ők mereven elzárkóznának attól, hogy történetemet komolyan vegyék. Talán ha tanukat vinnék barátaim közül; figyeltetném velük a tüneményt, lesve, míg nem ismétlődik, talán hónapokig — de ki várhat addig a kedvemért ily lehetetlenségre? S különben is ehhez már nincs időm: az Úr ítelt fölöttem, s megszámlálta óráimat. Dicsértessék az ő neve mindörökké.

Arra is gondoltam, hogy fölöttes egyházi hatóságomnak jelentem az esetet. De itt sem volna kilátásom több rokonszenvre vagy hitelre. Modern papjaink félnek a csodától, és — nagyon érthetően — nincs kedvük az Egyház tekintélyét könnyenhevőséggel kompromitálni. S ha valahogy mégis meggyőződnenek a történetekről, bizonynyal az ördög művének látnák, mint a spiritizmust; hideg és ellenséges szemekkel néznék a különös titkokat. Én pedig érzem, hogy az Isten titkaiból valók ezek is, kinek útjait ember ki nem számíthatja, az Isten rejtelmes Szimbólumaiból, melyekben néha megsejteti velünk a bűnössel együtt az

ártatlant is sújtó Végzetet. Boldog aki meg tud nyugodni az Ő akarátában!

Ilyen gondolatok birtak rá, uram, hogy önhöz forduljak, akinek a hivatása meséket mondani és szimbólumokat föltárni. Az, ami velem történt, nem fogja az emberiség tudásának kincsét gyarapítani: a tudás kivéti magából az ily történetet és megretten az ily titkok előtt, mintegy érezve, hogy tilosba tévedt. Hadd gyarapodjon hát a meséknek kincse: mert a mese is az Istentől való mint a kinyilatkoztatás; és igazában oly kevés mesét adott az Isten az embernek!

Szép nyárutón érkeztem a szentmártoni rendházba. A rend fogata várt a vasútnál, ahonnan még hosszú kocsitutat kellett megtenni, mert a régi klastrom minden rendes közlekedési vonaltól távol volt. Ide többnyire a beteg vagy kiöregedett rendtagokat küldték, akik már se tanári foglalkozásra, sem plébánia vezetésére nem voltak nagyon alkalmasak; a világ háta mögött, de az Istenhez közel voltak itt; keresve sem lehetett jobb helyet találni az elmélkedésre. A jó levegő a testet, a magány a lelket könnyítette meg; az egész rendház, nyugalmas és derűs életével, olyan volt a szép hegyek között, mint egy kis szanatórium. Így jöttem ide, betegnek, magam is; bár a táskám mélyén könyveket hoztam, és tudományos jegyzeteket, melyeket e magányban akartam ki-egészíteni.

Az alkonyatnak szinte metafizikai nyugalma borult a dombokra, mikor a távolból föltűnt a régi klastrom, III. Béla korbeli épület, különös tornyával, melyet az építők mintha egy helyen hirtelen abbahagytak volna. Az ég

esodálatosan mély és kékszürke volt; nagy madarak lassú ívekben keringtek a torony körül. A tücsökzene kábító mélaságába harmonikusan vegyült a kerekek egyhangú zöreje. Elöttem a kocsis háta — mint egy gyászhintó kocsisának háta — feketén, komoran himbált szalagos kalapjával. Lassan mentünk, mint egy sötét bárka, nyugalmas tengerzúgás között.

— Istenem, — imádkoztam — ha az az akaratod, hogy utolsó utam legyen ez: megnyugszom.

De egy óra múlva vidám, öreg paparcok közt ültem a nyájas refektóriumban. Régi barátokra találtam közöttük, akikkel évekig éltünk együtt más rendházakban; kifaggattak a társakról, a fiatalokról, fölelevenítettük a mult emlékeit. Majd kimentünk a szép estét élvezni a kertbe, a hold éppen fölkelte; különös fehér tisztaságban nyúltak szét az utak a sötét bokrok közt. A klastrom körvonalai fantasztikusan rajzolódtak az égre. Most láttam csak, hogy a tornya egészen külön áll, körül lehet járni; s egyáltalában oly szokatlan formájú volt ez a félbemaradt torony, hogy fölköltötte kíváncsiságomat.

— Ma már semmire sem használjuk — mondta a házfőnök, kérdésemre. — A kertész lomtára és szerszámkamrája van benne. — Egy másik rendtárs pedig — aki magyar filológiával foglalkozott, — megmagyarázta, hogy a régi toronyhoz monda fűződik:

— Egészen olyan monda, mint a Kőműves Kelemennéé. Egy fiatal lányt beépítettek a falába elevenen...

Istenem, bizony, milyen kevés mesét adott az embernek! Itt is a Kőműves Kelemenné...

De ez is hozzátartozik a hangulathoz. Igazán primitív helyen vagyok, ahol még a mondák is elevenek... Másnap reggel kettős kíváncsisággal léptem ki boltozatos cellámból, hogy nappal lássam a különös klastromot, melyben eztán élnem kellett. Sötét folyosókon mentem végig, s szinte elkábultam, amint egyszerre a szabadba értem. Mintha ezer méhraj kavargott volna a napban; s vakított a kék ég, amely szinte betört, beszakadt a kertbe. Messze nyúlt a kert, mint egy zengő virágtenger — milyen nyílt és szabad! — mintha csakugyan az égben lenne folytatása. Sűrű, mézes illat nehezítette a sugarakat; s a nap arany abroszokat terített a gazdag földnek fölvirágozott asztalára. A fantasztikus torony árnyéka üde, reggeli élességgel feküdt végig ezen az abroszon. S micsoda színpompa! Egy piros virág, melyen pillanatra rajtveszett a szemem, hirtelen elröpült: pillangó volt! És zengett minden, zengettek a bokrok, mint templomi orgonák...

Leültem a napon breviáriumommal, és hála-t adtam Istennek, hogy ide vezetett. Jó hely ez énnekem. Hála-t adtam a virágokért és a pillangókért, a klastrom falainak szép, ódon rajzáért, mely szinte öregesen mosolygott a napban, a napért magáért, a furesa toronyért, az öntözőkannával hajlongó csinos nőalakért, aki a kertész felesége volt, és akit jól esett látni öreg szemeimnek. A torony körül nagy, világos tér volt, szelíd ágyások, mindig elhagyatva; senkisem járt erre, mert társaim szobájukban ültek, s a városba az utcai kapun jártak ki: csak este szoktak az udvarba jönni. Én tehát lefoglaltam ezt a helyet magamnak, itt üldögéltem könyveimmel egész délelőtt, míg a klast-

rom harangja nem jelezte az ebédet. Ha megúntam az olvasást, gyönyörködtem a kert pompájában, vagy a kertész fiatal feleségével csevegtem, akinek naivsága felüdített.

Végtelen, egyforma sugárzású őszt volt.

Egyik nap úgy ragyogott, mint a másik.

Lassankint azt vettem észre, hogy órákon át alig olvasok, csak kábán ülök a könyv fölött. Ez a kert szinte hipnotikus hatással volt reám. Próbáltam tőle megszabadulni, más helyet keresni magamnak; de a vége mindig csak az lett, hogy visszatértem a torony előtti térségre, és ott ültem a hangtalan kacagású, eszeveszett pompájú virágok között, a zsongó fénynek kísértetes áramában. Nagy napraforgók ingatták mögöttem bolondos sárga tányéraikat, s a kék karók színes üveggolyóinak csillogásán megcsúszott és megszédült a tekintet. Ó, nem tudtam elmozdulni se, míg a csengő, mint valami fölszabadító hatalom, meg nem szólalt. A furcsa torony nyúlt előttem és fölötte a nagy, szétmálló, fehérfürtös napfej és a toronyot szinte nem lehetett látni sem a fénytől, de az árnyéka, mint valami óriás napóra, tiszta és kegyetlen feketeséggel sétált a reszkető virágokon.

Amint a dél közeledett: mind kísértetesebb lett a hatás.

Igen: kísértetesebb. Nem vette ön még soha észre, uram, hogy a déli órában van valami éppen olyan kísértetes, mint az éjjélben? Minden elül ilyenkor, minden csöndes lesz; valami nagy várakozás nehezedik az egész világra. Éppen olyan némaság lesz, mint éjjélkor. Félelem: szinte a lélekzetét is visszafojtja a természet. S a nap iszonyú világossága nem

kisebbíti a kísértetes hatást; még ellenkezőleg! Minden, minden meg van világítva; nincs búvóhely sehol, nincs menedék, árnyék. Meztelen ki van szolgáltatva a világ a Rémnek, amelyet közeledni érez. És nem természetes fény ez: valami beteg, kábító fehérség van benne, mint a holdtölte fényében. Rettenetes ilyenkor a szélescsönd és a magány. Sokszor úgy ültem ott a kerti padon, mint a fejbevert állatok: gondolatlan és mégis szorongással. Csakhogy magamnak sem adtam számot erről; azt mondtam, hogy: élvezem a napot. A nap némán ünnepelte szenvtelen orgiáját; iszonyú fénypányvája rásimult mindenre súlyos simulással; csak a torony árnyéka hasította föl egyhelyt feketén, az egyetlen árnyék mint egy sötét memento.

Kába, béna órák! Szinte tántorogva mentem be ebédre, a hűvös klastromba, szédültem, mint a részeg, s emléktelen, tompa zsibbadásban tölt el a délután.

Ó jaj, a déli órák! Egy ilyen déli órán történt az is, amit el fogok mondani.

A nap úgy kezdődött, mint rendesen. A kertész feleségével beszélgettem, aki apró kislánykáját hozta ki a napra; lágyan percegett az út kavicsa a könnyű bölcso kerekei alatt; kedves, halvány arcocská feküdt a párnák közt.

— Beteg szegényke — mondta a gyengéd asszonyka, aki maga is oly finom volt, törékeny, mintha nem is parasztvér folya ereiben.

— Jót fog tenni a szép nap — feleltem. És ebben a pillanatban igazán szépnek, jóakarátúnak látszott az öreg nap; szelíd reggeli hangulat volt; halk árnyékok pihentek aranyos mezőkön. Örömmel nyúltam könyvemhez, ilyenkor mindig elfeledkeztem a déli kábulásról;

egy darabig olvastam, majd ölembe esúszott a könyv, nézelődni kezdtem, élvezni a friss tar-
kaságot, mint mindig — eleinte...

Az asszonyt házi dolgai konyhájába szólí-
tották, s tűnődni látszott, künn merje-e hagyni
a beteg gyermeket.

— Majd én szemmeltartom a kicsikét, —
biztattam — s bevallom, bár ön nevetségesnek
fogja találni: vénülő papszívemnek jól esett,
hogy ha csak egy órára is, ilyen apai megbiza-
tásom van.

A kis beteg csöndesen feküdt a bölcsőben,
a nap mindig föllebb és föllebb emelkedett, a
kábulás kezdett erőt venni rajtam. A színes
üveggömbök szédítően villogtak, torz vissz-
fények verődtek beléjük, kék és piros foltok
úsztak szemeim előtt a levegőben. A látás el-
vesztette önmagát, mintegy saját gazdagságába
fúlt, az egész kert himbált, emelkedett a szí-
nek és fények nagy, hangtalan karneváljában,
a tárgyak képei egymásba folytak, minden ol-
vadt, rezgett, a torony inogni látszott a kék
óceánban. Egy darázs, éppen előttem, táncolt,
rángott, zsongott, jobbra, balra, föl-le, a vib-
ráló hőben. Behúnytam a szemeimet.

Behúnytam a szememet. Nagy, meleg, bár-
sonyos sötétség borult az agyamra, mint egy
puha sisak, a kék és piros foltok szivárvány-
színű szélekkel uszkáltak, szálltak, suhantak
előttem, néha egyik fölszállt, hangtalan, föl,
föl, hogy nem tudtam követni; a zsongás elhal-
kult. A déli óra közeledett.

Egyszerre panaszos, rémült, nyögő hang
sírt föl a bölcsőből.

Ijedten nyitottam ki a szememet. Ó! a kí-
sértetes déli kép volt körülöttem.

Mintha egy idegen csillagra jutottam volna egyszerre. A kegyetlen, vakító fehérség minden, a baljós nyugalom és a torony egyetlen árnyéka, amint feketén behasít a kertbe...

És a torony árnyékában a bölcső, s benne — mintha érezné a szívmarkoló hangulatot — rémülten sír a beteg kislány...

Ebben a pillanatban egyszerre olyan izgalom fogott el magamat is, hogy a szívem hangoosan kezdett dobogni. Egy perc műve volt a felfedezés. A bölcső előbb nem állt a torony árnyában. Sőt nagyon is messze. A napra néztem, a többi árnyakra, melyek fogyni, s szinte eltűnni látszottak a fűvön; — aztán megint a torony árnyékára. Egészen bizonyos volt: a torony árnyéka nem abban az irányban dőlt, amerre az optika törvényei szerint kellett volna.

Értsen meg jól, uram. A nap egy kissé föllebb, balra állott a toronytól: a torony árnyékának tehát jobbra kellett volna esni, amerre a többi árnyék is dőlt. Ehelyett az árnyék, mintegy derékszögnyi elhajlással normális helyétől, balra nyúlt, amerre a kislány bölcsője állt.

Uram, nem tudom, lehet-e önnek fogalma egy tudományos megfigyeléshez szokott ember megdöbbenéséről. A dolog semmi természetes magyarázatot meg nem engedett. Semmi fényforrás sem volt a napon kívül, amely elé a torony árnyat vethetett volna. De igazat megvallva, rá se gondoltam a természetes magyarázatra. Kábulva ültem ott, előttem a kétségbevonhatatlan csoda — ez a dél igazán kísértetesebb volt az éjfélnél.

Köröskörül a nagy nap ünnepelt; vakító fehér fény; — csöpp árnyékok engedelmesen

hajoltak jobbra. Itt semmi homály nincs, semmi búvóhelye a rejtelemnek, semmi lehetősége a titoknak. Minden éles, biztos, határozott. S ebben a határozottságban csak annál döbbenetesebben, annál babonásabban, annál letagadhatatlanabbul látom a megmagyarázhatatlant: a különös árnyékot, amely egyszerűen, tisztán, feketén rajzolódik a kavicsokra és a gyepre. Mozdulatlan.

És beborítja a bölcsőt, mint egy fekete lepedő.

És a nagy déli csöndben sír a beteg gyermek, nyugtalan, szorongó sírással, mintha maga is érezné a reá eső árnyék természetelenségét. Ez az egyetlen, kékesszürke színfolt a nagy fehérségben, ez az egyetlen rossz helyre hullt árnyék különös jelentőséget adott mindennek, a déli pilledésnek, az elült madarak csöndjének, s a gyermek sírásának...

A hangulat hatalma annyira lenyűgözött, hogy sem mozdulni nem tudtam, sem szólni; míg végre a leányka anyja maga meghallotta gyermeke sírását és kifutott a kertbe. Felém nem is tekintett, hanem egyenesen a bölcsőhöz futott, mintha őt is valami különös rémület hajtaná; mozdulataiban a féltő szeretetnek vad ösztönösségét véltem észrevenni, amit csak állatokban és nőkben lehet látni, kivált hogyha anyák. Féltékeny, ijedt gondoskodással kapta ki gyermekét a bölcsőből ölébe és szaladt be vele a ház felé.

Elgondolkodva néztem utána. Akaratlanul is összefüggést éreztem az árnyék csodája, a gyermek sírása és az asszony rémülete között. Szerettem volna képzelődésnek hinni az egészet; de még ott volt az árnyék, pontosan, elta-

gadhatatlanul, a lehetetlen irányban húzódva...

Az ebédre hívó csengő éles hangja riasztott föl. Amint a sötét boltok alá léptem, még táncoltak előttem a piros és zöld fények, s agyamban a különös gondolatok. De a derűs, hűvös, fehérre meszelt refektóriumban eltűnt a hangulat és inkább megszégyeltem magamat. Hogyan is beszélhetnék ezeknek a vidám és öreg papoknak az én különös látományomról? És kezdtem már nem bízni magamban: hátha mégis — álom volt az egész? Azt határoztam, hogy valami ürügy alatt kihívok délután valakit a torony elé és a helyszínén figyelmeztetem a tünémenyre (ha nemcsak álmodtam).

Délután azonban felhők jöttek, halvány, nyomasztó borulás; s amikor néhány percre egy vékonyabb rétegen, mint tejüvegen keresztül előszüremkedett a fehér fény, s az árnyak haloványan kitetszettek, láttam, hogy a torony árnyéka a rendes helyén van, teljesen az optika törvényei szerint...

Csakugyan álmodtam? Vagy a déli nap kábultságában kápráztak a szemeim? Egyiket sem hihettem igazán és mégis el akartam hitetni magammal valamelyiket; — azonban nem tudtam megnyugodni. Gondolataim egyre a torony körül jártak; ha szememet behúnytam, a legpontosabban láttam magam előtt a déli látomást, mely olyan volt, mintha egy kitűnő festménybe valaki egyetlenegy vonást hibásan rajzol bele, s aki egyszer a hibát észrevette, ezen a hibán keresztül nézi már az egész képet... Sőt új részleteket fedeztem fel emlékezetemben; ráeszméltem, hogy az árnyék nemcsak csodálatos irányban dőlt, hanem azon-

kívül h o s s z a b b volt, mintsem a déli nap állásához képest és a többi árnyékok hosszúságához arányítva lenni kellett volna; megnőtt, megnyúlt a csoda órájában... Különben nem ért volna a bölcsőig...

Nem tudtam a dologra másként gondolni, mint valóságra és titokban valami rettentett és vonzott, hogy újra láthassam.

De napokon át felhők fedték az eget; úgy látszott, megjön az ősz. Én szobámban, könyveim közt ültem tétlenül; régi betegségem jelentkezett újra s lenyomta kedvemet; szinte lázas vágyakozás égett bennem szép idő s napfény felé. Mégis mikor egy reggel nyájas kék eget pillantottam meg a cellaablak vaskosára mögött s a padlón a reggeli nap arany négyszögeit, az első érzésem titkos rémület volt: tudtam, hogy néhány óra múlva ott fogok ülni megint a csodálatos kertben, a rejtelmes-árnyékú torony előtt.

Az első délelőtti csalódást hozott: bizonyos megkönnyebbüléssel vegyes csalódást. A torony árnyéka engedelmesen követte a nap járását, egy pillanatra sem suhant félre a törvények által megszabott útjából; s minden egészen természetes volt. S a második napon éppen úgy. A nap állhatatosan és melegen sütött megint, a vénasszonyok nyara kezdődött, én ott ültem régi helyemen, s minden olyan volt, mint az első napokban, amelyeket a szentmártoni rendházban töltöttem; kivéve, hogy az utakon a kertészné minden gondos söprése dacára mind több volt a száraz levél, virágok pirosa mellé levelek rőt színe árnyazódott, s a bölcső nem jelent meg többé a kislánkával; — szégyén kis beteg gyermek, csak egy nappal élte

túl az árnyék csodáját! Az Úristen vegye angyalai közé! Iparkodtam nem gondolni babonával halálára; a csodát már valóban képzelődésnek tartottam, a déli nagy nap káprázatának, valami délibábfélének. Vagy az én balsejtelmem festette ezt az árnyékot, — amilyent néha küld lelkünkbe az Úr. Már nyugodtan gondoltam rá (ami egy neme a feledésnek); mignem egyszer...

Én a szokott helyen ültem és olvastam; a lankasztó nyári meleget nyugodt őszi ragyogás váltotta föl; szélesönd; egy lélek sem volt a közelben. Csak Lord, a vén vizsla, sütkérezett az öles napraforgók alján; s egy galamb járt a füvön, rátartósan, nyakát billegetve. Egy alacsony almafán, messzebb, koraérő almák piroslottak: a tamariszk meg sem legyintette hosszan lecsüngő, enyheszínű virágfürteit. Felvettem a szemem és sokáig, gyönyörködve néztem a békés képet. Tekintetem a torony árnyékára esett:

— Most nem csalsz meg többet — mondtam magamban az árnyékhoz. — Vége a bolond kánikulának, amely megszédíti az ember szemeit és megingatja a tárgyak képeit. Az árnyékoknak most már szépen a helyükön kell maradni...

Alig gondoltam ezt, egyszerre csak a torony árnyéka megingott...

Igen uram, szóról-szóra úgy van, ahogy mondom. Az árnyék megingott, nagy ívben kilengett jobbfelé, aztán megint vissza, előbbi helyén túl s ezt a játékot még néhányszor ismételte. Értsen meg jól, teljesen szélesönd volt, a többi árnyékok mozdulatlan álltak, a fák mozdulatlan, a nap mozdulatlan állt a torony

fölött, a torony mozdulatlan nyúlt a kékségbe. A torony árnyéka azonban imbolygott, mintha mögötte egy óriás lámpát lóbálnának, mintha valaki a Napot meglóbálta volna. Jobbra-balra néztem, de a jelenség egyetlen és rejtelmes maradt; ott járt a fűvön, az úton, feketén a nagy árnyék, jobbra-balra, s kinyúlott s megrövidült, mint valami tapogatódzó nagy polip óriási karja...

Hogyan mondjam el e percek szorongását? A galamb ijedt szárnycsapással röppent föl az almafára, a kutya fölágaskodva szűkölt, a virágok megreszkettek. Az árnyék, mintha súlya volna, szinte csikorogva mozgott a kavicsos és a fű szinte meghajlott alatta és megborzolódott. Még egy párat lengett, kinyúlt, meghúzódott, a tamariszk félve elhajlott súlya alatt — aztán merész kanyarodással egyszerre kiszökött — abban az irányban, ahol a kutya volt... Lord fölugrott, lihegve, tárt szájjal, félelemteljes várakozásban... az árnyék felé nyúlt, s ráesett, mint egy nagy fekete tenyér... s megállt mozdulatlan.

A kutya, mint a meglőtt vad, irtózatossal megrösznyant s visítva elrohant.

Nem próbálom meg leírni, micsoda hatással volt rám ez a jelenet. Imádkozással töltöttem az egész délutánt; lelkem előtt megjelent a monda, melyet a toronyról hallottam: az elevenen beépített leány.

— Uram, — könyörögtem — ha igaz ez: add, hogy a szegénynek lelke nyugalmat találjon!

De az én lelkem nem talált nyugalmat. Mint vallásos ember, mindig hittem a csodákban s nem osztottam némely tudósok babonáját, akik azt hiszik, hogy emberi matematiká-

jukkal körülírhatják a világot. De hinni a csodákban, s aztán látni egyet, nagy különbség. Bevallom, hogy gondolataim fenekestől föl voltak kavarva. Az Isten útjai kifürkészhetetlenek, s a bűnök átka irtózatoss... Századokra nyúlik ki az átok s ártatlan élőlényekre dobja végzetes árnyékát... A beteg gyermekre gondoltam, akit sírni láttam az árnyékban... egy nappal a halála előtt.

Izgatottan kerestem másnap a kutyát a kertben.

— Kiadta szegény a páráját — mondotta a kertész. — Á, vén dög vót már a!

A szívem összeszorult, félő tekintetet vetettem a torony felé. Néhány nap óta régi betegségem súlyosbodott; s most egyszerre visszamémlekeztem rendünk orvosának egyes szavaira s úgy tűnt föl, hogy a joviális kifejezéseken fenyegető értelem villog át. Valami azt súgta, hogy meneküljek innen és messze kerüljem aztán a torony környékét. És mégis, ezentúl is, mihelyt kisütött a reggeli napfény, ellenállhatatlan erő vont ki a megszokott helyre, és aztán többet nem tudtam onnan elmozdulni délig: a kert őszi pompájában éppen olyan hipnotikus hatást gyakorolt rám, mint a nyár hevében. Egészségem egyre rosszabbodott és azzal áltattam magamat, hogy a drága napfény a legjobb orvosság. Gyönyörű ősünk volt; zöldes-arany szálak úsztak a meleg levegőben; minden élőlény mohón élvezte az utolsó szép napokat. De jaj! nekem nem voltak nyugalmas napok ezek; tompa fájdalmakat éreztem testem különböző részeiben; a közelgő halálra gondoltam s valami makacs igyekezettel szögeztem írásaimra figyelmemet, hogy legalább fontos

részét elvégezhessem munkámnak, mielőtt a sötét angyal jönne.

Én nyomorult kis féreg! hogy előzhetné meg a teremtmény Teremtőjét? Nincs szüksége az Úrnak külső eszközökre, hogy meggátoljon abban, amit Ő nem akar: a magunk lelkét támasztja ellenünk. Boldog, aki megnyugszik akarataiban! — Az Isten azt mondta szolgájának: »Tovább nincs szükségem munkádra!« — és nyugtalanságot támasztott lelkemben, hogy ne dolgozhassak többé. És elém állította a fantasztikus tornyot — mintha a maga mutatóujját tartotta volna elém, különös intőjelül, és úgy akarta, hogy azt nézzem, rettegve, órákhosszat.

Ó, minden pillanatban azt vártam, hogy meglendül az árnyék és rám esik...

Míg végre márma meg is történt... Meglendült az árnyék, ingott előttem nagy ingásokkal... én mozdulatlan vártam, imádkozva. Nem iparkodtam menekülni... csak a szívem dobogott hangosan... Hármát, négyet lendült, megnyúlt, összehúzódott, elnyújtózott az utakon, megtüremlett az ágyások dombos szélein... Végre ráncsapódott és elfedte előlem a Napot...

Bevallom, most is dobog a szívem, amikor leírom... Nagy, nagy útra megyek... ahonnan még senki sem jött vissza. Irgalmazzon nekem az Isten és vezessen be az üdvözültek közé.

GYÖRGY, A FAVÁGÓ

(1918)

A terraszon ültünk, még ozsonnától, ketten, borozgatva. Barátom háza a domboldalon épült: tág kilátással a városkára, a bársony hegyekre.

— Milyen szép itt minden! — Szétnézegettem a virágos kertben, a patakon, mely a gyümölcsös mögött estfényben csillámlott, a terraszfüggönyén... A nehézfehér ozsonnaabrosz méltóságosan hullt, a sűrű vörösbor kékesen ragyogott, a csinos cselédlány épp kifordult a gyümölcsöstálcákkal.

— Micsoda gyönyörű magyar faj lakik itt!

— Igen, itt minden csupa szépség — felelte barátom lassan és a hangján, s amint föltekintett, a szemein éreztem, hogy nevezhetetlen szomorúság beszél belőle. Újra és újra mondta: »Itt minden csupa szépség« — s úgy csengett ajkán a szó, fátyolozva, mintha valami szomorú titkát árulná el a vidéknek, valami nagy átkot, melyet e verőfényes dombok alatt érez.

— Igen, átok ez nekem, valóságos átok — felelte, amint érzésemet szavakba öntöttem s ideges mozdulattal simított homlokára. — Tudod, úgy érzem magam e közt a sok szépség közt, mint rongyos ember az elegáns bálban — tette hozzá erőltetett mosollyal, röstelkedve.

— Ugyan! — vetettem én közbe és meglepetve tekintettem reá. Barátom az »új földesurak« közé tartozott; nagyon gazdag volt, és mindig gondosan öltözve: de szépnek valóban nem lehetett mondani. Mindazonáltal egyáltalán nem volt visszataszító, és valami jóság bélyege inkább megnyerővé tette halavány arcát, sötét szemeit. Siettem ezt megmondani neki.

— Hisz mindenki szeret: embereid, szomszédaid, barátaid; a nők is kedvelnek. Nem panaszkodhatsz a »szép« fajra, hogy irigy volna, — sem a szép »nemre« — szoltam ingerkedve.

— Ó, hiszen nem, nem is ebben van a tragikum — felelt. — A szépek jók és megbocsátják a rúttságot is: mintha magukban bírnának a szépből eleget. Hanem mi magunk — mi nem bocsátjuk meg ezt magunknak soha!

Máskor oly jóságos szemében valami gyűlöletet láttam megvillanni.

— És nem bocsátjuk meg a világnak, hogy szép — tette hozzá.

Fölkelt, egy könyvet hozott a szobából.

— Dickens Itáliája: itt van két sorban egy tragédia: figyelj! »Egy csúf öregember összecivódik egy tizenhét esztendősnő lánnyal valami néhány filléres üzleten, és leszúrja, a ragyogó virágokkal teli piacon« ... gondold el most, hogy Firenzében történt, a Palazzo Vecchio terén — márványok közt úgy-e, a legszebb ég alatt — és virágok közt, mert virágpiac volt abban az időben. És az áldozat — lehetett-e más mint egy igazi toszkánai szépség? Nem volt az okatlan halál, amint Dickens hiszi: bosszú volt, a rúttságé minden szépségeken.

Bámulva néztem rá és ő megértett:

— Csodálkozol hogy jutok ezekre, éppen egy ilyen szelíd alkonyaton? Ez a zaj juttatja eszembe — hallgasd csak!

A gyümölcsfák mögött, a patak felől, egyhangú kopácsolás visszhangzott.

— Favágó? — kérdeztem.

— Favágó: az öreg György. Ez a zaj, ez az ember mindig megelevenít bennem egy iszonyú emléket — egy jelenetet, aminek gyermekkoromban a tanuja voltam. Gyere — séta kedvéért is — megmutatom neked... elmondom...

Átmentünk a szőlőlugason, át a kis gyümölcsösön, és arra a helyre értünk, amelyet a falusi nyelv »kertek aljának« nevez. Messziről kicsillogott a patak a vidám almafák közt, s a kopácsolás, mint egy titokzatos nagy harkály zaja, egyre maradozóbban ekhózott a tiszta, csöndes légben. Meglepetve álltam meg egyszerre: no, egy valóságos szatír aprította a fát a patakparton.

Vaskos, erős alak volt, de kicsiny és a végletekig görnyedt. Nagy fejéből különös mélaságú, vérbefutott szemek pislogtak ki rézsút. Polipszerű karjain óriási mancsok lógtak majdnem földig. Az volt az érzésem, hogy ólomból vannak. Előrecsüggedt feje, válla, s azok a lógó hosszú karok valami erős erdei kúszóállathoz tették hasonlónvá, valami különös lajhárhoz vagy orángutánghoz. Mozdulatai is olyanok voltak. Furesák, lassúak, súlyosak.

Ezen az esetlen és állati testen rongyos, rojtos, kizöldült szalonkabát leffegett félszeg méltóságal. Avult szalonnazsir s betapadt fűrészpör szennyezte. Fején zsíros és horpadt pineskalap ült. Ez a toalett még hangsúlyozta

a súlyos és szennyes benyomást, mely rútságából áradt, s szinte terjedni látszott a légben, mint nedves folt a tiszta ruhán.

— No, György, milyen idő lesz? — kérdezte barátom, hozzáérve.

— Rossz idő, nagyságos úr, rossz idő — felelte váratlanul, s aztán egyszerre, mint akit elfut hirtelen a méreg, elvörösödött arccal, s fölvetve véres szemeit, rekedt hangon ordította: — Nem tud az a Falb semmit!

— Ez a rögeszméje — mondotta barátom, amint továbbmentünk. — Időjós ő, tudós és azért viseli ezt a fekete gúnyát, mert tudós. Ezekre az emberekre valósággal hipnotizáló hatással van az időjárás, megzavarja őket. Ez a Sors szemükben; a Végzet, a Környezet, az Isten folyvást látható cselekedete, a mindennapi csoda. Az időjóslás egyetlen tudományuk, elméjük egyetlen szenvedélye.

— De hogy mondhat rossz időt ebben az enyhe ragyogásban?

— Vágyait jósolja. Nézz reá, barátom — mondotta és megállt. — Gondold el, hogy érezheti magát ez az alak, — ez a szenny, — a tiszta, gyönyörű ég alatt? Esőben, sárban, pocolyák között, otthon van, oda illik. Azt hiszed, nem érzi ezt? Mindig rossz időt jövendöl.

— Túlzott érzékenységet tulajdonítasz neki.

— Én megértem őt, — felelt.

Kíváncsian néztem hol barátomra, hol az öreg Györgyre. És ekkor én is kezdtem megérteni őket. A vén favágón ugyanazt a különös, megnevezhetetlen szomorúságot pillantottam meg, szemléltető túlzottsággal, amit barátom arcán és mozdulatain, lehellétszerű,

alig észrevehető árnyalatképen, oly sokszor éreztem. Amin lassú, exotikus vallások szertartásaira emlékeztető ünnepélyességgel, furcsán félreszegett fejjel fűrészelte a fát, egész súlyosságával rajtaült — tudtam már micsoda — a rúttság nagy melankóliája, a csunyaság érzésének fájdalmas bélyege.

— Ez tette őt tudóssá, — folytatta barátom. — Önérzetének valamibe kapaszkodni kellett. És: ebben a városban mindig mindenki az időről beszél, s az időjáráshoz kapcsolódik minden érdek, minden hangulat. Tudni előre az időt: mily fölény lenne, milyen hatalom! Nem vetted észre még, hogy a Csunyák mindig a hatalomra vágnak? Fegyver ez nekik a szépség ellen, a szépség felé: kárpótlás és bosszú. Látod, a csúf fajok törnek mindenhol legbetegebben pénzre, hatalomra.

Keserűen mosolygott és tudtam, hogy a saját fáját gondolja. Azután folytatta:

— Hát tudós a György, mert a tudás, mint a szépség: h a t a l o m. Époly méltósággal hordja tudományát szennyes robotban is, mint a jelvényét, ezt a rongyos szalonkabátot: persze, époly vásott, nyomorúlt, uraságoktól levetett az a tudomány is. Hitvány kis faggyúgyertya éghet a fejiben, csak arra jó, hogy inkább érezze a nagy sötétséget. No és képzeld: a Falb Rudolf előtte a diadalmas vetélytárs, húsz esztendő óta. Mert húsz esztendeje ismerem, kisgyerekkoromból, mikor még Falb volt a híres időjós: azóta benne nem változott semmi. A szépekkel szalad az idő, a csunyaság örök-egy marad; sejtenéd-e az öreg György korát? Nem volt ő, mondom, más húsz évvel előbb sem, mikor otromba beadványokkal szaladgált a

városházára, s hivatalos időjosi állásért folya-
modott; így írta alá magát: »tudós és favágó«.

Nevettem.

— Ne neved, — mondta — rokonom ő. Azt
hiszed, más az én dillettantizmusom, az én fa-
jom örök szellemi akarhatnámsága: mint az ő
tudóssága? Ne neved. Szomorú ez: a csúnysá-
g lelke, mely fegyvert és önérzetet keres.

— A magad érzékeny lelkéről mintázod őt
— szóltam. — Mit tud ő a szépségről, mit bántja
csúnyság? Szépség talán csak azok számára
létezik, akikben meg is van belőle valami, lélek-
ben vagy testben. Az igazi csúnyságnak nincs
is érzéke a szépség iránt.

— Ó, mennyire nem tudod! — kiáltott. —
Éppen a szépek azok, akik a széppel nem tö-
rődnek. A csúnnyakat ezer érzés köti a szépség-
hez. Szent áhitat és tehetetlen gyűlölet, tanta-
lusi vágy és dühös irigység. Örök probléma,
elérhetetlen ideál, diadalmas ellenség az nekik.
Platon rútnak festette Erost. Igaza volt, mert
a rútnakban él. Én tudom. Én már gyerekkorom-
ban tele voltam evvel az Erossal. Csúf, beteges
zsidógyerek voltam: de megreszkettem minden
szép látástól. Nyomorultnak éreztem magam,
mint egy hatalmas isten közelében, kimondha-
tatlan vágy és félelem fogott el egyszerre.
Nagyon kevés elég volt erre: egy tiszta, hattyú-
színű felleg a kék egen. Vagy mikor a dombok
kéjes kanyarulását észrevettem. Egy sugaras
nap, egy virág, egy illat. Hát még az emberi
szépség, egy szép pajtásom arca, egy szép asz-
szony! Egyetlen tekintet megmagyarázhatat-
lan, áradó érzelmeket keltett. A szavam elakadt,
torkomba zokogás gyűlt, menekülnöm kellett
a magányba. S ugyanígy voltam később a szép

képekkel, versekkel. És tudod, mi volt a legborzasztóbb?

— ?

— A legborzasztóbb éppen az volt (és valószínűleg fölháborított), hogy a szépek maguk nem látszottak érezni a szépet: könnyen vették, vagy észre sem vették. E gyönyörű emberfaj példányai — amely itten lakik — egyforma közömbösen jártak szépség és rúttság között. Szemek gyönyörűsége, melyekbe pillantanom már nagy izgalom volt: egykedvűen sütött szépre-rútra. Mint a napfény. Nemes finom metszésű ajkak megalázták és beszennyezték magukat azzal, hogy szóbaálltak a rútakkal, — mintha nem is éreznék azt a rettenetes, metafizikai különbséget szép és rút között, mely engem néha lelkemig borzongatott. Gyűlöltem ezeket az üres, közömbös szépeket! gyűlöltem minden áhítatommal szépségük iránt! gyűlöltem akkor is, ha szerettek, kényeztettek engem: hát nem látták, hogy csúnya vagyok? hogy megvetem magamat a csúnyaságomért? És... és megértettem az öreg Györgyöt akkor is... mikor az a rémség történt...

— Rémség?

— Régen... én tizéves voltam... György, mondom, olyan mint ma... azóta tömlöcöt ült... de mintha csak tegnap lett volna az! Ugyanitt volt, itten a pataknál... és szép nap volt, még szebb, mint a mai... nyárelő. Emlékszem. Ilyen sűrű, langyos volt a levegő... enyhén és édesen áramlott mintha a mennyországból keverték volna. Olyan bársonybarna volt a föld, olyan szelíden zöldek a rügyek! Az első meleg nap volt, korai nagy meleg; s a cselédlányok kijöttek mosni a patakhoz, inkább heceből, hogy

most már lehet. Csupa szép leány, ritka is e tájon fiatalban a rút s apám nem is vette volna a házába. Gyönyörű kép volt az!

— Elgondolom. Itt a patak mellett...

— Friss volt a patak még, tiszta és dagadt; fehér csillanásaiban szinte még az olvadt hó színét képzelhetted volna. A lányok sikoltozva csapkodták kezüket a fagyos habokban, s versenyt viháncoltak a bukdosó érrel, meg-megcsillantva fehér fogaikat. Virágzottak a fák! Libegtek, látható kéjjel fürdették ágaikat az enyhe levegőben. Lehelt a tavasz szele, el-elzabadult egy csomó kis virág, fehérrel pötytyözték a friss barna földet, aláúsztak a patak hullámain, beleakadtak a lányok hajába.

»Én ott dülöngtem a fák közt, gyenge gyermek, szomorú kéjekkel; alig bírtam ennyi szépség érzéseit. És önkénytelen odahúzódtam az öreg György mellé. Ugyanott állt a fabak, ahol most, alig pár lépésre a mosóteknőtől. Az öreg föl-főlesapta izzadt fején a zsíros kalapot; mogorvább volt, csúfabb, mint valaha. De én nem féltem tőle, inkább bátorságot kerestem durva, szennyezett arcában, esetlen súlyos mozdulataiban, egész csúnya, obskurus lényében a szépségek ellen, melyek elvakítottak, zavarba hoztak s mégis lekötöttek, a lányok és a tavasz ellen, mely ismeretlen, döbbentő érzéseket keltett gyermeki testemben — mintha ez egyetlen csúnyság árnyában mentve lenne az én kis csúnyságom is a szépség diadalmas áradása ellen. És bizonyára a szexus kora sejtelme is volt ez, a csúnya faj kéjencsége, mely már a gyermekben ébredt — mert mind kéjenc a csúnya, s a szépség őneki Voluptas. Éreztem, hogy ellenségem ez a bizsergő tavasz. Kívántam, hogy be-

rulna el inkább, lenne eső, hideg, akármí! Az öreg György is egyre dörögött és valósággal lelkemből beszélt; fölütötte azt a súlyos fejét, amennyire föl lehetett ütni örökös lógásából, ijesztően véres szemével ferdén égre pislant, s ilyesmiket dörögött kárörvendő hangon:

»— Nem áll meg ez az idő — nem áll meg ez, akármit mond a Falb.

»Mintha — gyermeki szuggesztibilitással — belekerültem volna az öreg ösztönös lelkének sodrába, és lelkemig csapott volna árama! Éreztem mindent, amit ő érzett. Éreztem, amint letörte az átfürészelt hasábfá végét, hogy milyen kéjjel teszi, mintha a Falb Rudolfnak a feje lenne az. Tudtam, amint nyakát félreszegve, önfeledten rángatta az akadozó fűrészt, hogy most az emberek elrontott örömén kéjeleg, ha csúf idő lenne! (Ezni fog, fagyni fog, jégeső lesz, már zizzen a szele, már fodorodik!) Mint egy csúf varázsló tünt föl előttem, kit semmibe vettek, kinevettek: de ő tudja, amit tud, hadd nevéssenek! ő szövi már sötét terveit. Nem féltem tőle, barátja voltam; de egyúttal megvettem kissé, mert csúnya volt! És éreztem, hogy nincsen ereje, hogy maga sem hisz erejében, csak hazudik magának, csak áltatja magát, mint egy megcsalt Sámson, amint szinte kétségbeesett vidámságra próbálja ingatni lógó nagy fejét, hogy már szinte nótázni kezd a munka súlyos himbálásában.

»Most, hogy a tragédia hogy' kezdődött — tudom, hogy úgy, hogy a lányok átszóltak:

»— György papának milyen jó kedve van — mondták; és jól emlékszem még a gömbölyű kis vidám szökére, aki először kérdezte:

»— Lesz-e szép idő, György papa?

»És jól emlékszem, mennyire bántott minket ez a haszontalan kérdés, engem és György papát. Mert megéreztük egész hiúságát, egész odavetettségét a céltalan szónak: hogy csak úgy mondták, ötletből, tréfából, unalomból; hogy nem adnak a feleletre semmit, hogy mulatnak rajta. Ezek a leányok! Éreztem, hogy György papa épúgy ki nem állhatja — mint én a kislányismerőseimet — ezt a viháncoló, haszontalan bandát, akik semmit sem vesznek komolyan, csak arra valók, hogy oktalan nevetésükkel az embert ingereljék. De mintha minden szabad volna nekik — mivel olyan szépek! »Mennyire nem szégyellik magukat« — gondoltam, amint lopva odapillantottam a pruszlikból majdnem kidagadó mellükre, hónukig föltűrt csupasz karjaikra, s lábszárukra, melyet térdig is föltárt a hajladozásuk. Szédülve erőlködtem nem nézni reájuk — s az öreg György — neki is fölfogtam egy éppen oly sunyi pillantását — sohse felejttem el. Pedig rögtön leszegezte (hogy oda se néz, hogy felelni sem akar) — és egy sokkal kedvesebb tárgyra potytyant a pillantás: a borosüvegre mely ott állt, mint most is, a vágóbak lábánál, sötét mámor edénye a sarjadó fű közt. Fölkapta két kézzel és nagyot húzott a furcsa, ecetes léből. Benem volt minden mozdulata: a fejszét fogta... egy megharmadolt hasábot tuskóra állított...

»A lányok azonban köréje sereglettek, mint könnyű kis muslincák egy nagy dongó köré.

»Már most azt mondhatnád, hogy minden, ami történt, a késő érzékiség fölgerjedése volt, az éhes bestiaé... De én, aki e percekben majdnem egészen egy voltam az öreggel, nagyon jól tudom, hogy nem úgy volt. Vágya

szegénynek, maga a vénült vágy, csöndes volt és félénk, áhítatos. Hogy is mert volna egy olyan piszok és csúnyaság, mint ő, nekimenni ezeknek a szép, tiszta úricseléseknek, az alatt a nyílt, világos ég alatt, ebben a gyönyörű tavaszban? Bujni szeretett volna inkább, félrehúzódni borosflaskójával, oda, ahol semmi ebből a sok szépből hozzája nem férhet! Részeg nem volt, megállapították: az ő borától nem lehetett berúgni. A düh sem vihette, hogy ingerkedtek vele: mert hiszen ez nem volt rosszakarató ingerkedés: inkább kedveskedve öntötték feléje tavaszi vidámsággal megtelt szívüket a fiatal lányok, mint ahogy a bőven buggyanó tiszta forrás sem nézi, mily hitvány porra ömlik. De éppen a szépségnek az a feléömlése háborította föl ezt a csúnya gnómot! Hogy a szépség így szóbaáll vele, mintha ő nem is volna más, csúnya és nem közibük való. És éppen azon nap, abban az irtózatosan gyönyörű tavaszban, mely a csúnyaság minden irigységét és fájdalmát fölkelte, s szinte helyet sem hagyott, ahol kidühöngje magát...

»Már most a lányok hangja cseng a fülemben, a kedves ingerkedésnek ez a zápora, de gyorsan, csapkodóan, megállíthatatlan és végzetes óhatatlansággal túláradva, mintha vesztüket éreznék:

»— Nem hallgat ránk; iszik.

»— György papa! Nem hallja! Jósoltatni akarunk!

»— Mit ígérjünk neki?

»— Nem ígérhetem, mint a békának, hogy üvegbe teszem és lajtorját csináltatok bele.

»Hallom a nevetésüket, érzem a félszeg fantasztikum benyomását, amint elképzelem az

öreg Györgyöt, hogy kuksol az üvegben, mint óriás béka, és békamozdulatokkal mászkál a létrán föl s alá.

»— György papa! Lesz-e szép idő?

»Akkor egy sötét villanás, egy balta a magasba, ljedt szétrebbenés.

»— Nem lesz szép idő! Jég lesz, zivatar lesz! Szél! Tél!

»Lélektelen néztem.

»Valami hősi volt ebben a szennyes, esetlen alakban, groteszk pózában, amint két kézre fogva a sulydokló fejszét, s ijesztően forgatva véres szemeit, kiáltozott rekedt, sárga hangján a friss, vidám lányok közt, a ragyogó tavaszban, és szelet, jeget, teleket jövendölt. Eleven tiltakozásnak látszott ő, egy reménytelen, rekedt kiáltásnak a szépség, a tavasz és minden szép ellen.

»S akkor a Falb Rudolf neve — mert az öreg rögeszméjével népszerűvé tette ezt a nevet — a lányok is tudták. »Falb Rudolf... tartós szép időt jósol a Falb Rudolf...« Visszalopakodtak, nevettek... kívülről bizonyára kedves, jelentéktelen tréfás jelenet volt: senki se mondta volna, hogy tragikus vége lesz. De én éreztem, hogy csata folyik itt, borzalmas csata: s a szívem összeszorult. Mert az én szegény varázslómat minden elhagyta, minden ellenség volt; nyolc ingerkedő, huncut leányszemből, egészséges, csattogó szájakból, a légből, az égből, a szerte nevető kékségekből s a vidám szellő leggyenygetéseiből, mind ugyanazok a gúnyos, szemtelen, tűrhetetlen szavak incselkedtek, ragyogtak, vágtek, nevettek, csattogtak:

»— Tartós szép idő! Tartós szép idő!

»És minden, minden, az egész természet, a föld, amely szinte láthatóan bizsergett, a fák kikukucsáló rügyei, a lengő, lebegő, hajózó virágok, s a könnyűkendős, nevető cselédek, akik kijöttek a patakhöz mosni — mind a Falb Rudolfnak adott igazat — mind a szép időnek — mind a szépségnek hívévé szegődött ezen a nagy csatán. Ó! én éreztem, éreztem a véres komolyságot! mintha nagy, emberentúli erők harcolnának, istenek! Ennekem nem volt kedvem nevetni. Visszafojtott lélekzettel néztem, amint György hősem még egyszer elnémult — kirobbanásig feszülő némasággal — »öm, öm« — és még egyszer a tuskó fölé hajlott — mint a tudós, ki versenytársa nevét hallva, közönyt színlel. De több volt ő már ekkor! több volt már!...

»És most megint a leányhangok —

»— György papa, csináljon szép időt!

»— Csináljon szép időt!

»— Bort adok! Elviszem a György papa flaskóját, mikor lemék a pincébe és megtöltöm a legjobb borból — sohse ivott olyat.

»— Csak szép idő legyen...

»... és György papa hangja, höpögve, mint a biztosító szelep hangja a robbanás előtt —

»— Kell is nekem a borod... Nem szorultam én a szajhák borára! Van nekem borom, csinállok én magamnak... Nem iszok én soha mást, mint amit én csinállok... Ecetbül, cukorból... nem cserélem ki a szajhák borával...

»És megint a lányhangok zápora:

»— Mit adjunk? Mit adjunk?

»— Csókot adjunk neki?

»— Kell csók, Gyuri bácsi?

»— Gyuri bácsi!

»— Eljöjtek magához este, Gyuri bácsi?

»Kacagás, kacagás.

»— Gyuri bácsi, igaz, hogy maga egy lópokrócon alszik?

»— Egy lópokrócon, az ölfa tetején.

»— Egy fáskamrában.

»Minden kacagáson keresztül éreztem — és megborzadtam ebben az érzésben — hogy a szép, tiszta lányokat izgatja a cinikus piszok, mely ebből az erős vén emberből áradt, izgatja őket maga a csúnyaság és hogy éppen nem megvetéssel nézik, hanem lihegő érdeklődéssel; közel tolongtak hozzá, tapogatták, szagolták. Rettegés és útálat kelt bennem; szerettem volna elfutni, de nem tudtam. Tudtam, hogy most, most kell jönni valaminek — és nem is csalódtam.

»Az öreg György fölegyenesedett, mintha a gerincét kivasalták volna. A fejét fölütötte. Véres szemében fehér villanások égtek. A füresz kiesett a markából. Sohasem felejttem el ezt a markot, ezeket a nagy, rögös tenyereket, amint kitérültek ebben a pillanatban, lassan, maguktól, mint egy nagy növény szirmai, indán lógó húsos levelek, gyilkos és kéjes támulással. Mintha simogatni akarna vagy szorítani, halálra. Mint egy rémes szatir, mint egy Kyklopsz. A válla kidagadt, a kis emberből egyszerre óriás lett. Az üstöke föllengett a tavaszi szélben, mintha felhő volna.

»Most a lányok is megéreztek, hogy a pohár betelt. Komoly ijedtséggel rebbentek szét ezúttal; de a favágó, mint egy bős, busa állat, utánuk szökött. A kis gömbölyű akadt a kezébe, s az óriás mancsok mint zúzó, bőrös fogók, nyomódtak bele találomra a leány forró,

dagadó húsába. Futni szerettem volna: de valósággal a szememnél fogva voltam odakötte, mint egy lázálomban. Tudtam, hogy ennek így kell lenni! a bosszú kékét és borzalmát éreztem, a diadalét! De másfelől mégis irtózatos fájdalom és rettegés fogott el, amint azt a szép lányt, az imádott Szépséget, a piszkos kezekben láttam. Szinte eltűnt a fehér leányhús a barna markok közt, mint harmatesöpp a porban. A lány sikoltott, segítségért kiáltott. A többiek, kis távolságban megálltak, körülnéztek, tanácstalan. György, az óriás, tépni, gyúrni, fosztani kezdte a ruhát és a húst. A lányok megálltak, mintegy megmeredve; hipnotizáltan tapadt szemük a vad látomásra, félig borzadva, félig kíváncsian nézték, mint egy természeti tűneményt, az egyik még közelebb is lépett egy lépéssel. György se hallott, se látott. A nyomorgatott leánytest elfulladt, hörgött a kezei között. Egy kapocs a hátáról szétpattant és ívben, csattanva esett rá egy kőre. Csodálatos, mennyire emlékszem mindenre, egy ilyen apróságra.

»Megkövülve álltam egy darabig; aztán hirtelen, kétségbeesett erőfeszítéssel kirántottam magam, mintegy varázslatból, elfutottam. Ó milyen nehéz volt! úgy éreztem, mintha elszakadt volna valamim; amint megfordultam. Az ér szinte megpattant halántékomon; s mintha minden, fák, föld, felhő, kiabált volna rám, futott volna utánam, marasztalt, ráncigált, tartóztatott volna... Izgatott erőfeszítéssel szaladtam végig a gyümölcsösön. Fejemben űrült gyorsasággal kalimpáltak a gondolatok; néhány pillanat alatt irtózatos részletességgel képzeltem el a rémes esemény folytatását, véresen vagy szennyesen, miközben olyan képze-

tek merültek föl borzongó gyermekagyamban, melyekről nem is tudtam, hogy tudok. Mindez csak pár pillanat. Amint kiértem a fák közül a tárt kertbe s megláttam a frissen fölkel tiszta holdat, az alkonyba boruló virágágyakat, egyszerre elöntötte minden izgalmamat a nagy falusi csöndesség, a szépségek csöndes tengere. S amint az izgalom megszakadt, megszakadt erőm is, elbotlottam, s úgy hevertem ott, talán eszméletlen, amíg megtaláltak s bevíttek a házba.

Elhallgatott. Visszatértünk már mi is a terraszra s leültünk. Lassan és nehezen esteledett; egész világos volt még, de a szél szelídségében volt valami esteli, s a holdvilág észrevétlen fölsuhant már az égre s várt és lesett a bárányfelhők mögött, mint a színésznő várja jelenését a kulisszák mögött.

— És mi történt aztán? — kérdeztem. — Megölte vagy pedig — —

— Máig sem tudom — felelte barátom. — Átalltam kérdezni, isten tudja, miért? Valaminek történni kellett, mert Györgyöt becsukták, s mikor kiszabadult, azt mondták rá, bolond... Apám sajnálta és később megint adott munkát neki. Én sohasem tartottam bolondnak...

— És ha bolond is — folytatta. — Mit jelent az, hogy bolond? Az ész csak öltöny az impulzusokon... Az őrült ezt az öltönyt leveti...

Sokáig hallgattunk. A tücskök kezdtek szólni és lassankint sötét lett. Egyszerre friss kacagás csendült a felséges éjben. Vidám, fiatal hangok zenéje, női ruhák selyemsuhogása...

— Hát maga mit gubbaszt itt? — nevetett egy gyönyörű asszony barátomra, bájos csúfo-

lódással állva meg, nagyobb társasággal a tornácajtóban.

(A felesége volt.) Barátom ráemelte fejét. A hold tette-e, — mely akkor mászott fel az égre, — a csodálatos szépségű est környezete, vagy valami nevezhetetlen indulat háborgása: de sohasem tetszett ez a fej oly csúnyának, mint akkor. Egy képet lehetett volna róla festeni, és alája írni: A gyűlölet.

NAGY SÁNDOR ÖREGKORA

Er wird nicht äusserlich den Zurückgelassenen erscheinen, sondern er wird in ihren innersten Seelen wohnen, als Teil derselben, in ihnen und durch sie denken und handeln.

Gustav Theodor Fechner.

1.

Ne menjetek még el — mert akkor én egyedül maradok — nem akarom megmondani, hogy kivel maradok — azt gondolnátok, hogy félrebeszélek — igaz hogy egy kicsit sokat ittam — otthon most nem szoktam — és a bor meghozza a kísérteteket — engem is környékez egy — sisakos, kardos kísértet környékez — nem, nem a kis sógorom — nem a friss halott — egy régi halott, egy öreg kísértet! — Mit szólnátok most, ha elkezdenék mesélni, mesélni, mint egy fantasztá? Például Nagy Sándor öregkoráról mesélnék — (tudjátok, hogy Nagy Sándor fiatalon halt meg). A kis sógor esetét azért nem akartam elmondani előbb, hogy ne gondoljatok fantasztának. De most elmondom, ha még itt maradtok. Pincér, még egy üveg! Nem olyan egyszerű dolog, mint hiszitek.

Gondoltatok-e már rá, mennyire nem vagyunk urai annak, amit teszünk? Mert honnan jönnek a cselekedetek? A gondolatokból. De honnan jönnek a gondolataink? Ez a bökkenő. A tietek most épen belőlem jön. A gondolat át-megy emberből emberbe. A halottakból át-

megy az elevenekbe. Mindenféle biblotékák, iskolák, mind arra valók, hogy a halottak gondolatait beszívjuk. Pedig nem a kéz cselekszik, hanem a fej — és a fejben a gondolat. De akkor az élők cselekedeteinek kilenctizedrészét a halottak cselekszik.

Hogy meritek akkor azt mondani, hogy a halott meg van halva?

2.

Látjátok, a feleségem az olyan asszony volt: az nem ment sehová, hanem olvasott. Olvasott vagy tanult a kis sógorommal, a Gastonnal. Latinul, görögül mind ért az én feleségem. Mondom nekik olykor:

— Egészen tönkreteszitek magatokat a sok tanulással.

Akkor azt mondja:

— Ezek a nagy szellemek, — azt mondja — akik ezeket írták, nem élnek már máshol mint mibennünk. Én életet tudok adni nekik avval, hogy befogadom a lelkeembe és engedem ott továbbgondolódni a gondolataikat. Sajnáljam tőlük — mondja — ezt az egyetlen életet?

Ilyen különös asszony, — például egész kápolnát csinált az anyjának — tudjátok, hogy francia leány volt, nevelőnő ott, ahol én nevelő, úgy ismerkedtünk össze. Egy szoba tele van nálunk egy halott párisi jósnő arcképével: cz a jósnő volt a feleségem anyja; tönkrement szegény, mikor a lóversenyjátékot is a jósszellemé szerint intézte. Zsüliett sokszor mondta:

— *Pauvre maman* a spiritizmusban hitt. Azt hitte, hogy a halottak külön életet élnek valahol »az ég és föld között«. Pedig a halot-

tak csupán bennünk élnek — ki meri tagadni, hogy ez nem élet? — mondta Zsüliett — hisz a külső képük életükben is csak mibennünk élt; az öntudat pedig — miben van az öntudat? — mondta — gondolatunkban; — ha tehát a gondolat nem vesz el, hanem továbbgondolódik másokban, az életünk is tovább él másokban, az öntudat folyama tovább folyik. A különbség csak az, hogy az életünk ezentúl más életekhez van kötve és bennük szétágazik; de azért titkosan mégis csak egy marad; — értitek? Ilyen gondolatai vannak az asszonynak.

— Gyilkosság — mondta — elfelejteni a halottakat, mert avval elpusztítjuk őket — azért volt az a sok arckép és minden, a sok könyv, hogy egész szellemkereget gyűjtsön maga köré — nem átvitt értelemben, hanem valósággal jelenlevő szellemeket — azt mondta. Én, persze, eleinte nem vettem ezt valami komolyan; de lassankint magam is éreztem, hogy a házam szellemmel telik meg. Node nem erről akartam — mit beszélek itt mindent össze-vissza? — persze most mind ezen jár az eszem. A Gastonról még nem is szóltam voltaképp: hogy ő is olyan volt — persze külsőleg is hasonlítottak — azért is szerették egymást olyan nagyon... Tudjátok, hogy Gaston öccse volt a feleségemnek: Zsüliett maga tanította, eleinte nem adtuk iskolába. Hát, mondom, a Gaston is olyan volt, ő is mindig a könyv mellett; ha szóltam hozzá, azt se tudta, miről? mintha egy más világban időzne — akárcsak a feleségem, aki — alighogy együtt ebédelünk — fölkel, mosolyog:

— A Platon szelleme vár — megy a görög filozófusához. Néha azt hittem, csakugyan szel-

lemek várják őt ilyenkor — rettenetes, követelőző szellemek — hogy mondjam? — paraziták — tudjátok, mint a fagyöngy — kivirágzottak a fejükben, mint a fagyöngy a fiatal fákon — ott ütötték föl az életük sátrát — a halott életüket —

3.

Node a Gastonról beszélek — persze érzékeny gyerek volt — de mit magyaráz ez? Talán így mondhatnám, hogy »szabadsághős« — már a karaktere... De hogy lesz az ilyen fiú szabadsághős? Akkor már nyilvános gimnáziumba járt — persze a legjobb diák — még a tanárokat is lefőzte — láttátok volna ilyenkor! Épp itt van a dolog, hogy a tanár neki nem volt tanár, az iskola nem iskola — hanem császár, meg állam — zsarnokok persze, a »hatalom vak fölénye«, ha a tanár nem tudott elég — igazságtalanság — aztán a becsület, dicsőség — hát honnan jött ez mind? Láttátok volna valami csekély kudarc után — vagy pláne, ha azt hitte, hogy valami jogtalanság éri — azt a vigasztalhatatlan melankóliát napokon keresztül! Neki nagy élet volt ez és küzdelem: »az intelligencia küzdelme a korlátolt hatalom ellen« — honnan jött ez? Kinevetettek, de a halottaktól jött ez — például Sokrates... Egyszer beszélt nekem Sokratesről — hogyan itta ki a méregpoharat? inkább kiitta, hogysem egy percre lekicsinyítse magát a buta bírák előtt!

— Azokat a bírákat mindenki elfeledte; Sokratesre mindenki emlékszik! — ezt mondta.

Láttátok volna, a szemecsillogása lüktetett, mint a csillagoké; még egész kisfiú volt.

Akkor a Sokrates beszélt belőle. Micsoda könyveket adnak a gyerekek kezébe: csupa »hősök«, csupa »vértanuk«, — és hogy »a szellem végre is diadalmaszkodik«; és »előbb-utóbb győz az igazság«; — pedig mind nem úgy van. Hanem a bolond halottak akik fejükkel mentek falnak életükben, most megfogják az ilyen gyerek könnyű fejét és azt is falnak viszik. Megálljatok csak, elmondom a történettanárral való esetet. Azt ki nem állhatta a Gaston, mivel olyan »tekintélyörző« tanár volt, (azt mondta):

— Épen mivel nem tud semmit — azt mondta — csak évszámot, meg frázist! És meg akarja mutatni, hogy a történet se »csupa mese«, hogy az ő tárgyából is meg lehet bukni. — Nem szerette Gaston a történetet — »zsarnoktan«, azt mondta — Zsüliettől is hallott ilyeneket:

— Miért nem a kulturtörténetet tanítják? Aristoteles nagyobb ember volt mint a neveltje, Nagy Sándor — így emlegette talán Nagy Sándort először! Hogy a költők, tudósok halál utáni élete több, mint a zsarnokoké — mert a gondolataik megmaradtak — ez egészen olyan Zsüliett-féle ötlet volt.

De a történettanárral való esetet akarom — hát hogy egyre szidja a fiú hogy: csupa magolás, meg frázis:

— A latin, a számtan, ott legalább, aki megérti: jó — de itt minden a buta kérdéstől függ —

hát jön egyszer haza fölhangolva, hogy:

— Megmondtam most neki! —:

hogy valami olyant kérdezett a tanár egy szegény gyerektől, akire »pikkje« volt, amire

lehetetlen megfelelni — valami ilyent: »mi következett ez meg ez után?« és ezt kellett volna felelni: »az általános lehangoltság kora következett«, amit persze nem lehetett kitalálni, hogy épen ez a jó felelet — mire Gaston nem nézhette, fölállt, megmondta — a tanár tajtékozott:

— Nem félsz, hogy megbüntet? — kérdeztem, mert csodáltam a félénk fiútól; de csak láttatok volna:

— Én?! — hogy lüktetett föl a szeme megint! — a Sokrates beszélt belőle megint — mert ő sem volt már ő — a szellemek beszéltek belőle — a paraziták — akik kiserdültek a gyerekekben, mint a burján a friss földben — és gondoltattak, mondattak, tétettek véle, amit ők akartak!

Játszottak a könnyű lélekkel.

4.

Hogy miért hallgattam el? Mert most jön Nagy Sándor, a macedón király — aki már öreg és féltékeny — ne gondoljátok, hogy félrebeszélek! Tegyük föl például, hogy én most meghalok, és valaki aztán életre kelt, mondjuk csak egy szóval, egy gondolattal — csak mintha a sötétben egy gyufát meggyujtanak. — Ha senki sem gondol rám: jól van meghaltam; de ha már kivillant ez a gyufaszál... Például a Gaston tanul Nagy Sándorról; aztán a Zsüliett mondja, — csak mert szeret beszélni az olvasmányairól — hogy ez milyen pózos uralkodó volt: mondjuk, Thébát lerombolta, és a Pindaros költő házáat megkímélte; vagy Homerost magával vitte a harcaiba egy aranyládikában — szóval olyan »kulturfejedelmi« gesztusok — nem olyan-e ez a halottnak, mintha a koporsó

födelét emelgetnék? Vagy Aristotelesről van szó és említik, hogy Sándort ő nevelte — hogy Fülöp meghíttá, ez a parvenű, a kor legnagyobb tudósát — és Gaston neveti:

— Szegény Nagy Sándorék, ezekről mindig rosszakat beszélünk!

— Törődik is már az avval! — mondom én, aminek Zsüliett persze ellene szól, mert hisz a halott csak abban él, ahogy emlegetik:

— Ha rossz emléke marad, olyan az, mint elevennek a rossz lelkiismeret.

De azért semmit sem sejtettünk; — és a Gaston tanúlja: O fortunatum juvenem... »Ó boldog Achilles, ki halálod után tetteid megéneklőjére akad tál!« — »Ez is Nagy Sándor mondása« — beszéli Zsüliett:

— Milyen diesvágyó volt! és most ki gondol rá? iskolásfiúk, unva és muszájból, és száraz tudósok... — (és így öntudatra jut a Sándor király sívár, sovány sírontúli élete — ennek az életnek a sívársága — most gondoljátok el — mintha valakinek gyufát gyujtanak és annál meglátja a sötétet?) — Élet ez a legdiesvágyóbb királynak?

— Mit kívánsz? aki olyan régen meghalt... — mondom én; de ő ellene szól:

— Hogy él máig a trójai faló, a kiklopsz, meg a Homérosz más ilyen ötletei, a költők képzelődései, minden kis gimnázista fejiben: az élet! mikor a képzelet él tovább, a gondolat. (De a Nagy Sándorból mi maradt? név és adatok... semmi a lélek ből... csak úgy emlegetik a koporsó födelét...) — És hogy a halottak is öregszenek, gyengülnek, mint az elevenek:

előbb-utóbb, kinek mennyi életerejje van... — És hogy milyen tragikus ez: oszlani, mint a kizáporzott felleg: annak, aki örök dicsőséget akart! egymásután veszteni el minden kapaszkodót az emberek gondolataiban! És pedig — gondoljátok el! — ahogyan ő mondta:

— Nem volt ez mindég így! Eleinte királyi élet volt ez a halál után is! Mennyi kép, szobor! mennyi gazdag emlék!... — gondoljátok el! — aki meghódította az egész világot! De a sírontúli élet is csak romlandó, mint a síronneni — egész prédikációt lehetne ebből csinálni.

5.

De a Gastonról akarok beszélni — hogy rosszul felelt a történelemből, és épen a Nagy Sándor csatáit nem tudta — no mi ez? Persze a tanár lesett rá a multkori után; ő pedig ezt ép nem valami szívesen tanulta, ezt az adathalmazt — mindez érthető — de mégis — ha tudnátok, ami következett... Először is, hogy ez nem kicsiség — hogy ez iszonyú összeomlás volt neki, megalázás! — képzeljétek a tanár diadalát! Akárkitől nem fájt volna, mint ettől! És hogy még azt sem mondhatta: igazságtalanság! Volt most »tompá melankólia«, ábrándozások, hogy majd a vizsgán, így-úgy, lefőzi, megsemmisíti, elkábítja a tudásával — aztán megint a reakció: hátha őt is úgy kérdi, hogy lehetetlen legyen felelni? ha a tanár nem akarja, hogy tudjon, tudhat-e? — a »hatalom vak fölénye«: értitek? Nekünk: semmi; neki: életkatasztrófa; — zsarnokság, szégyen, végzet, tragikum — és mind Nagy Sándorért! Tegyük föl, hogy ez a Nagy Sándor, ez az elgyöngült vén szellem, nem röstelli... Gondoljátok,

hogya a halottak élete csupa passzív élet? Ugy értem, hogy egyszerűen elfogadják tőlünk az életet, amit kegyeskedünk nekik alamizsnába adni? Egy Nagy Sándor belenyugodna, hogy ne is hederítsenek rá? Ha minden meg akar maradni, még a lelketlen anyag is: nincs-e a halottaknak is a k a r a t u k? Például hogy úgy hirtelen eszünkbe jutnak, maguktól — nem vettétek még észre? Emlékszem, Zsüliett:

— Én sokszor éreztem, — azt mondta — hogy a halott kényszerített továbbgondolni a gondolatát... Lenyügözött, rabbá tett... Élnei akarnak és követelik tőlünk az életet...

Én még tréfáltam rá:

— No, én nem lehetek jó talaj a halottjaidnak... Én rajtam nem fognak...

— Nem persze magán — mosolygott Zsüliett — de akiben már egyszer megfogantak... — és épen akkor, azon este, jött a Gaston álma! Ezt Zsüliett lepte meg: a másik szobában volt, olvasott és várt engem, aki valami összejövetelen elmaradtam; egyszerre Gaston nyög és forgolódik. Átmegy lábhegyen, fölkölti:

— Rettenetes álmom volt — susogja a fiú; s felül meredt szemmel, magánkívül, mint aki még mindig fél... Zsüliett ép akkor lépett ki a szobából, ajkára tett ujjal, mikor én megjöttem:

— Szegény gyerek, — mondta — egészen kiverte az izzadság! — és kitűnt, hogy a fiú Nagy Sándorról álmodott! és megmagyarázhatatlanul rémeset. Mi csak összenéztünk Zsüliettel — ugyanaz a gondolatom volt, ami öneki:

— Már az álmaiba is betolakodik... Élnei akar a szellem... több életet akar... persze

akkor magam se hittem még ezt szószerint. De azért, tudjátok: hogy Zsüliett okoskodott a Nagy Sándor karakteréről — hogy megváltozhatik-e az ember karaktere a halála után:

— Életvágyó volt, dicsvágyó, — azt mondta — hódító, zsarnok volt... és nem elégítette ki az élet... korán halt meg... és nem elégíti ki az Emlékezet sem... Szegény kis öcsikém! — azt mondta:

akkor mégis jól tudom, valami borzongást éreztem ott az éjjeli terrászon, ahol nagy szürke éjbogarak csapkodtak a falnak és az ember arcába... és szellemek csapkodtak az árnyban, fontak... rontottak, gyűrűztek... erőszakosak... féltékenyek... életre és boszszúra éhesek...

6.

Pincér, még egy üveg! Csak ezt a küzdelmet még... hogyan harcoltunk egy halott királlyal... Zsüliett könyveket rendelt Nagy Sándorról; nevettem: e n g e s z t e l i! belefogott Curtius Rufusba. Képeit is meghozatta a macedón hősnek, egy gipsz-szobrát a Gaston szobájába:

— Hogy ne csak álmodj róla, hanem kedved legyen róla tanulni is; — de Gastonnak mindig kevesebb kedve lett... Panaszzkodott sokszor:

— Nem tudok odafigyelni: akármennyit ülök a könyv fölött, egyszerre csak azt veszem észre, hogy egészen másra gondolok és nézem a szobrot, és elképzelem milyen lehetett, aranyos sisakban... — És fantáziált, mint egy megszállott:

— A szekértáborban, a meztelencombú görög zsoldosai élén... Hogy vágta ketté karddal a gordiusi csomót...

— Nem ilyeneket kell tudni a vizsgán — mondom néki. Az évszámokat tanuld, a csatákat... — de nem tudott, nem tudott tanulni! és a vizsga egyre közeledett, és Gaston egyre izgatottabb, sokszor álmodja újra azt a rémes álmát! és persze az idegesség mindenikünkre átragad, Zsüliett babonás, már tiszta szellemhívó, még azt is rossz jelnek érzi, hogy a Magnus Alexanderről szóló könyvek nem tudják lekötni:

— Szegény, — mondja — magam is sajnálom. Milyen rideg lehet a szellem élete közömbös lelkekben! Csak olvasná ezeket a közömbös könyveket! Szegény, akinél nem volt király dicsvágyóbb! — és elmondott egy rettenetes történetet róla: hogyan ölte meg Klitust, az életmentőjét:

— Klitus maga merte mondani, hízelgők kórusában, hogy Sándor nem különb karakter, mint az apja, Fülöp. Sándort sűrű, barbár düh fogta el. Felugrott székéről, egyik őrkatoná kezéből kitépte a lándzsát s keresztülszúrta azt, aki Granikosnál életét mentette meg...

— Milyen nagy tudós vagy te, kis asszonyom — szoktam én ilyenkor mondani. De Zsüliett most rám se hallgatott.

— Milyen kegyetlen volt! És milyen bosszúálló! — mondta elrémülve, mint aki csak most veszi igazán észre a karaktervonást, mely ebből a történetből kiviláglik.

— Nem kellett volna erre emlékezmem! — mondta. — És még hozzá másnak elmondanom — épen ezt a dolgot! Nagy Sándor megbánta ezt! Két napot és két éjet egyedül töltött a sátrában, vigasztalhatatlan kétségbeesésben — úgy megbánta, hogy megölte Klitust! Fönnhan-

gon zokogott s folyvást Klitus nevét kiáltozta. Nem kellett volna — épen ezt a fájdalmas emléket megújítani! Épen ezt a sebét még halálában is fölfakasztani!

Nagy Sándor igazán úgy élt már közöttünk, mint egy eleven árny, akitől rettegni, akinek hízkelkedni, akit kímélni kell... És úgy beszéltünk róla, mint egy elevenről.

— Nézze csak — hozott egy alkalommal Zsüliett egy könyvet. — Ha igaz, hogy minden szellem életre vágyik és az emberek emlékében való kiteljesedésre: micsoda lehet az a Nagy Sándor buja, keleti szellemének, mikor egy történész leírja róla szárazon az ilyen adatot!

Mutatta a mondatot a könyvben:

»Az issosi ütközet után Dárius anyja, neje, két leánya és egy kiskorú fia is Nagy Sándor hatalmába került.«

— És aztán rögtön másról van szó. Ó, így félig föligézni egy emléket, félig föltámasztani egy halottat — és aztán mindjárt lefektetni megint! Nem erőlködött-e a szegény gyenge szellem, tantaluszi módon, a professzor úr kiszáradt agygyirusai közt, hogy valamivel többet fölbüvíljön — hiába! Hús és vér nélkül maradtak az emlékek — képzelje csak, micsoda orientális pompa, micsoda parázna kísértetek, ködben és akarózva a tudós toll körül! A perzsa háremek, néger rabnők, a végtelen és tarka szönyegek, arany nap, meztelen kurtizánok, felöltöztetett eunuchok — mikor mind, mind föl szeretne támadni és nem tud! Tornyos elefántok, bíbor terítőkkel, egy keleti királynő, hűvös ékszerek, nagy napernyők alatt, gyönyörű perzsa fiúk körmenete lenge macedón ruhákban... Nagy Sándor belevetette magát minden keleti

luxuriába; és azt mondják, Kelet kicsapongásai ölték meg oly korán... A legszebb fiúkkal vette körül magát...

Egyszerre elváltozott a kifejezése amint ezt mesélte:

— Fiúkkal!... A fiúkat szerette.

És láttam az arcán, hogy Gastonra gondol.

Pedig nem sokkal aztán találtuk meg a Gaston füzetét. Én nem csodálkozom, hogy sírva és magából kikelve hozta be azt hozzám Zsüliett: micsoda füzet volt! egy irodalmi kísérlet, de milyen! »Nagy Sándor Babylonban« — az volt fölírva a címtáblájára — »Drama öt felvonásban« — s az öt felvonásból egy jelenet készült el — képzeljétek! egy háremjelenet! — ahogy diákosan elképzelte a Nagy Sándor háremét — de olyan dolgok — istenem, szegény fiú! — amikről nem is sejtettük, hogy tudhat valamit! nyíltan és kéjelgőn, — mi volt ez? Egy sötét kamaszkor fantazmagóriája? Vagy rossz könyvek nyoma — vannak ilyen »történeti« regények manapság. — Vagy igaza van-e Zsüliettnak? A buja keleti fejedelem szelleme megrontotta a mi ártatlan fiúnk képzeletét?

Mit beszéljek még? azóta mindig a szemünk előtt volt, fegyelemre fogtuk s ő nem szegült ellen, a füzet eltűnését tán észre se vette, — ki volt merülve érzelmileg, a félelmes történetvizsgáról sem beszélt. Mi még örültünk, azt hittük, már nem bántja a dolog — pedig ekkor talán már el volt határozva minden, s ő úgy járt közöttünk, mint egy halálraitélt — a szellem hatalmában. Már csak pár napja volt — én néha tréfáltam vele — azon amit egyszer mondott, hogy nem élne túl egy elégségest, pedig

mások elégteleneket is túlélnek — nem felelt. Máskor azt kérdeztem:

— Na, tudod-e már Nagy Sándort?

— Azt úgyse felelem, — mondta — egyszer már feleltem. — S látjátok, az utolsó nap mégis azt tanulta — fel-alá járt a szobájában és fennhangon mondta, ahogyan nem szokott, a csatákat:

— Granikos, Issos, Gaugamela, Arbela... Chornéa, Granikos, Issos... Gaugamela, Arbela, Hydaspes...

Én hallottam, hogy mondja, de hallottam azt is, hogy ő nem hallja a szavakat...

7.

Tulajdonképen nem mondhatom, hogy semmit sem sejtettünk; csakhogy a sejtéseink olyan lehetetlenek, olyan nevetségesek voltak — gondoljátok csak el! — Hazajön a fiú, nem szól, hiába kérdezzük, bezárkózik a szobájába — a feleségem még utána akart menni, de én tartóztattam:

— Hadd sírja ki magát!

Nemhogy nem aggódtunk, — hanem olyan komolyak voltak az aggodalmaink, hogy resteltük őket komolyan venni. Képzeljétek aztán Zsüliettet, amint megtaláltuk a fiút holtan a Nagy Sándor szobra alatt! — megölte a szellem mint egy legyet. Őrizkedjete a halottaktól, őrizkedjete a halottaktól! A feleségem olyan mint az örült azóta — én nem bírtam tovább — idejöttem kicsit tiközétek. Ne siessetek még, — ne hagyjatok — félek —

Ki tudja melyik gondolatomban támad egy kísértet?

KÖLTÉSZET ÉS VALÓSÁG

(ÉLETTÖRÖKEDÉKEK)

1.

Se látva, se hallva jártam akkor a világot. Egyszer megszólalt az előszobám csengője — még, emlékszem, nem akartam megnyitni: mert hisz érdemes-e magamhoz engedni valakit? Nem jobb volna egyedül heverni hosszú napokon át, és leszállani újra a Magányosság fenekére? Mégis megnyitottam, és akkor bejött ő; félénken és szívdobogva jött, mint egy kis diák; egy nagy mappa volt a hóna alatt, — mert azzal az ürüggyel jött, hogy a rajzait akarja megmutatni.

— Otthon azt nem lehet; mindig mások lesnek; nem beszélhetnénk fesztelenül: tudja, mint két jó barát — igazán ne gondoljon semmi mást! Bűn volna távol maradni egymástól, akiknek közel kellene lenniök... Olyan kevés az ember, Istenem! és én tudom, hogy vagyok valaki... hogy tudok lenni valaki magának...

Alázatosan és félénken beszélt; izgatottan leste a szavamat. Félt, hogy elkergetem. És én csakugyan durva voltam hozzá, mert éppen csak ez kellett még nekem! Mikor oly torkig voltam az egész világgal. Semmit sem akartam volna már, csak hogy békét hagyjanak; ne kelljen szólnom semmit, csak amit már ezerszer megszoktam; rendes aggregényéletet, kávéháza-

kat, csak egypár embert körülöttem, akik már bútorok: halált az életben. És, sajnos, nem volt szép (bár voltak szépségei); — de engem rab-szolgaságban tartott még a Szépség: ó, egyetlen tökéletesség, megnyugvás e földön, a formák megnyugvása! — nekem nem élet kellett. Sok mindent megérttem én, s keserű ízét éreztem sok minden irigyelt dolognak; — és megvetettem a dicsőséget, nem érte tettem már, hanem ellene; későn jött; — és megvetettem a szerelmet, mert későn jött az is; — szép asszonyok között nyitott szemmel és húnyt szívvel jártam: csak a szépségük kellett; — és kegyetlenül mondtam annak, aki alázatosan hozzám jött:

— Nem vagy szép! — És kedvem telt immár, hogy gyötörjem őt; és kiszámítottan mondtam neki:

— Hiszterika! — és néztem hosszan, amint sírt, zokogott hangosan. A kegyetlen Szerelem kezembe adta őt.

2.

Ó, mind akik sírtatok miattam, bocsássatok most meg! Én nagyon szerencsétlen vagyok. Én igazán nem akartam senkinek se rosszat; csak kisugárzott belőlem a fájdalom, épen azokba, akik legjobban hozzám tartoztak: miut egyik tagból a másikba. Aztán nem a jelenben élek én. Egy fantasztikus novellát élek én, a késett szemű ember novelláját, amit ellehetne képzelni, így talán: A kép nem azonnal jelenik meg nekünk; bizonyos idő kell hozzá, míg a látás érzeteit az idegek az agyba viszik — hátha ez az idő meghosszabbodik betegesen? Hátha órákba, napokba kerül, amíg a kép a

recehártyáról a lélekbe érhet, ahol minden képek örök szállása van, mint a kísértő lelkeké a temetőben? Akinél így volna, az a multban járna örökösen és folyton beleütközne a jelen falaiba; nem a maiakat látná maga körül, hanem a tegnapit, a tegnapelőttit; és az ami ma van, csak holnap, holnapután jönne a lelkébe. A kedves szépségét csak másnap látná meg, szomorúan, mikor már nem ölelhetné, és, a tegnap képei közt még, az új ölelést nem tudná megbecsülni. Ó jaj, így vagyok én! csakhogymár órák és napok helyett hónapok és évek múlva támad fel nekem a múlt, örökösen elfödve előlem a jelent, mint egy alkalmatlan függöny, mely nem enged a valóság forró testéhez nyúlnom. Így akkor is, itt a nagyszobámban, ahova bejött ő, ahol ott ültünk már akkor a padlón, puha vánkosocon — köröskörül a könyvek, a sok-sok könyv, és az ablakokon túl csak az ég, a tiszta téli ég, mert a szemközti ház sokkal alacsonyabb — nekem régi képek jártak az eszemben, akadályoztak mozdulataimban, el-tompították szavaimat és nem engedték látnom igazán őt, ahogy ott ült a furesa vánkoson — mert tudni kell, hogy ez a vánkos a Fekete-országot ábrázolta, meghímezve fekete fákkal és fekete madarakkal, egy lett táncosnő hímezte valamikor. Nem láttam őt, mondom, ahogy ott ült, kedvesen és kicsinyen, kissé exotikusan, — furesán eligazítva igazán formás lábait, flús arany fürtöze alatt, mint egy kis kínai herceget, Csin-Csin nevezetű — akkor még nem láttam. Ó, nem szerettem őt! Akkor talán egy halott lányt szerettem, és egy régi kertet láttam, nyári éjjel, az üstökös évében, júliust, augusztust, hosszú sétákat, hulló csillagok alatt.

Hogy égtek a csillagok! S hogy zengtek a tücskök a fekete bársony bokrok közt! Melegben sírt vállamon a mindennapi kislány — ó, hogy égettek a könnyei! Egy finom és kényes gyermek ijedtségét tartottam karomban. »Mindennapi kislánynak« nevezte magát:

— Mit találhatsz bennem? — De szép volt, úri és kényes; és úgy adta meg magát a halálnak, mint a virág a sarlónak: drága, romantikus virág! Sohse lett senkié. Naiv, regényolvasó gyermek; apácaruhába öltözködött egyszer, úgy fotografáltatta le magát. Egész nap a napon hevert, orvos rendelte így, és várta a halált, mint egy vőlegényt. Szép volt. Már csak a bársony szemére emlékszem, amely anynyit sírt miattam is. Ó, mind akik sirtatok miattam, értsetek meg engem. Én a szépség megbüvöltje voltam — jaj, egyetlen tökéletesség, megnyugvás e földön, formák megnyugvása! — nekem nem az élet kellett.

Aztán fáradt voltam.

A szépség emléke — egy mindennapi kislány emléke, egy halotté, — jobb volt nekem az életnél.

3.

Ő azonban, aki ott ült akkor a szobám szőnyegén, a Feketeországot ábrázoló párnán, a jelen kalandja volt, az élet, s nem még a szépség, amivé talán lassanként bennem hal: késztet szemem nem láthatta őt meg. Ma már látom örökre. A szobából csak az égbe lehegett kinézni, a felhős téli égbe, — mint most is — és az egész csöndes szoba mintha himbált volna, egy felhőtengerben.

— Olyan itt, mint a hajón! — mondta Csin-Csin herceg, és meghimbálta hullámos aranyfürtjeit, és meghimbálta a kék szesz láng fölött a szamovár kampókon lógó rézkannáját; és meghimbálta a függő fényesillárt, hogy minden fény és árny ingott a szobában. — Mint egy hajón a nagy világ fölött! — És megbiggyesztette ajkának nem egészen természetes pirosságát, és megrázta a csörgőt, a baba-csörgőt, amit ő hozott nekem, nagy, felnőtt és rosszkedvű babának. Mit törődött ő az egész világgal? Kis lány lett, kis fiú lett, hogy nekem szebb legyen, apródom; s izgatott futkosásokban gyötörte kis testét utánam, úgy kereste kedvem, mint egy keleti zsarnokét, félénk alázatossággal. Én meg, a rosszkedvű zsarnok módjára, durcásan fogadtam minden szeretetét; sőt küldtem őt:

— Menj el! — és szemrehányásokat tettem neki:

— Miért komplikáltad az életemet?

S ő sírt. — Ó, mind akik sírtatok miattam, bocsássatok most meg! — Fáradt voltam akkor, iszonyú fáradt, és mindenem túl már. De akaratom sem volt, és hagynom kellett magamat szeretni. És hosszú séták jöttek, izgatott és szomorú vasárnapi séták különös városrészekben; és hosszú levelek (amikor már nem mert maga jönni), ideges, hordárvitte üzenetek — amikre olykor bosszúsan feleltem; — és hosszú viták, hogy mikor szabad eljönnie megint? S ő sírt. Ó! olyan biztosan ki tudtam békíteni megint! De aztán gyötörtem — és aztán megsajnáltam megint. És néha a gyermeket láttam benne, — mert olyan egyszerűvé tesz a szenvedély — olyan volt, mint egy sze-

rencsétlen gyermek. (Dehát nem szerencsétlen, durcás gyermek voltam-e magam is?) És néha beteg volt, és kimosolygott a csipkés ágyból, láztól piros arccal; — és máskor huncutkodott, kacagott.

— Ha ezt látnák! — mondta, és örömmel gondolt nagyképű ismerősök ostoba botránkozására. De ilyenkor volt a legártatlanabb — ilyenkor volt valóságos gyermek. És néha már szerettem is — mint egy gyermeket. Néha már öröm volt ő és szabadulás —

4.

Olyan volt, mint egy drága kisfiú
és sohse lesz más, mint kisfiú, nékem. —
A nők rosszak, az élet iszonyú,
és minden felnőtt ellenségem.

De szeretem a nemes gyermeket,
eleven kútfejét a meleg kacagásnak,
mert még nem les ki homloka megett
a sáfár intrikus, a Másnap.

Csúf másnapok kifutója vagyok,
de ma a boltbul a mezőre szöktem:
hajrá, ma, kis betyár gondolatok!
A Másnap elmarad mögöttem.

Hallod a tengert? Ez hajószoba:
a padlón ülünk, és a hajó ingat;
tegnapok s holnapok örök sora
himbálja pillanatainkat.

5.

Néha már öröm volt ő és szabadulás — de én becsuktam szemem az öröme és hátat fordítottam a kinyílt ajtóknak. Ó, mikor adtam neki lelkemet úgy, ahogy érdemelte? Százfelé tépett lélek volt ez akkor; — s azon-fáradtan egy világ élményeit kellett átélnie. A hajó-

szobát elkapta a tenger. Darabokra tört ben-
nem a holt szépségek szobra is; s ezer cse-
repe csak sebezte azt, aki hozzám nyúlt. Ó,
mennyei szer megsebezte őt is! És akkor elhú-
zódott tőlem, csodálkozva s félve. Én nem vol-
tam sem magamé, sem övé. Még ültünk oly-
kor, a nagy könyvpole alatt: úgy pihent mel-
lettem, mint egy kedves könyvem, amit nem
nyitottam ki hónapok óta: nagyon is kedves,
hogysen futtában fölnyissam. És ajándékait
nem viszonztam — mert hol találjam a nyu-
godt percet, amikor méltó ajándékot választ-
hatok? Akkor szerettem legjobban, mikor leg-
jobban elhanyagoltam őt. A rettenetes Világ
előntötte lelkem. Még néha sétáltunk; egy
májusi sétára emlékszem: egy véres palota elé
értünk ki, két nagy ágyú elé; vörös szalagok
csüggtek a falak nagy vaskarikáin. Ő — gyer-
mek — játszott volna az egész világgal; de ve-
lem nem tudott játszani; és én nem tudtam
már játszani semmivel. Még egy sétára emlék-
szem, az utolsó szépre, télen, a havas ligetben;
s utána egy kis cukrászdába mentünk, ahol
szerelmes párok szoktak találkozni. Az egész
világ olyan volt, mint egy cukrászkirakat:
csupa fehér cifraság, szép havas cukrozás. Ott
ültünk soká, nézegetve egymást, kissé hallga-
tagon; és megfogadtuk — amit be is tartunk,
— hogy azért mindig jó barátok leszünk.

A R Ö P Ü L Ő F A L U

Amenekülttel egy kis olesó kocsmában ismerkedtem meg, ahol ő túlzóttan szerény vacsorát fogyasztott és büszke méltósággal tűrte a pincérek kicsinylését. Eleinte szörnyű nehezen bírt fölmelegedni; látszott rajta, hogy nagy és megokolt ellenszenv van benne a pestiek iránt: nem is igen titkolta véleményét.

— Büdösök! Itt ülnek a zsiros hivatalokban, mi meg mehetünk koldulni; föl is út, le is út.

Mikor a második üveg bort rendeltem, kissé megoldódott a nyelve.

— Hiába csak! a jó erdélyi bor!... Ennek a bornak legalább lelke van — nem úgy, mint az embereknek — tette hozzá keserűen.

Látszott rajta, hogy a házára gondol, szép kis családi házára, amit vénkorára épen már magáénak nevezhetett volna... amit ott kellett hagynia messze Fogarasban. A verandára, ahol délutánonként üldögeálni szokott... A meghitt bútorokra...

— Bizony Isten, úgy fájt otthagyni őket, mint a jó barátot... Nem is hiszem, hogy nem fájt nekik is... Most valami csontos mód ül a karosszékemen... A nagyapja még medve volt, az apja csobán, még az ünge is kilógott...

Elképzelte kedves holmijait, mint egy gyermek: milyen megalázva érzik most magukat, a hódító durva keze alatt.

— Búsulnak utánam — mondta, egy kissé már fantasztikusan.

A harmadik üveg bor jött az asztalra, s ekkor jutott eszébe a történet.

— Hallotta már?

— Mit?

— A csíktábori csodát.

— Nem én. Mi volt az?

— Tömegszuggesztió?... No hát mondjuk, hogy tömegszuggesztió.

Kihívó, boros tekintettel nézett körül, mintha azt mondaná: »Látjátok, tudom én a ti pesti szavaitokat!« De a szeme mögött láttam a Fantáziát. Éreztem forogni a titkos kerékeket, amelyek megnyitják a rab Ember előtt a Lehetetlenségek kapuját...

— Hogy volt az? — nógattam.

Ittunk egyet, azután így beszélt:

— Én egy kis fiútól hallottam... akinek az apját ismertem... csíktábori menekültek voltak. A csíktáboriak még az első okkupációkor menekültek; éjjel zargatták föl őket; a jegyző telefonértesítést kapott; egész addig, az utolsó pillanatig, azt mondták: »Maradjon mindenki helyén.« Képzелhetni micsoda fejveszett kapkodás, kétségbeesett siránkozás volt az: felszedelőzködni lóhalálában; csak ami rajtam van, meg egy pakktáska legföljebb; azt sem tudja az ember, hogy mit rakjon bele; annyi idő sem volt, hogy a legkedvesebb jószáguktól, az ismerős helyektől búcsút vehessenek. Gyerek, asszony — bizony föl kellett cipekedni mindenkinek; és verekedtek a kocsikért. Vasút,

az messze van oda. Uram, ez nem volt valami egyedüli eset, akárhányat tudok, gyerekes családok 30—40 kilométernyi utakat tettek meg éjszaka; magam is —

Akkor legalább szép, derűs éjjel volt, holdvilágban látták utoljára a kis házaikat, a templomuk tornyát... minden szép nyugodt volt... bizony uram: minden szép nyugodt a világon, csak a mi fajtánk nem fér a bőrében, csak mi üzzük-hajtjuk egymást örökké. Jaj, uram, jól ismerem én is ezt a képet: fölvert, kétségbeesett emberek; otthagynva egész életük, földjeik, vagyonkájuk; a betegnek ágya, a gyerekeknek játékja; kiverve a mezőn, jajgatva; — és köröskörül a szabad ég bosszantó nyugalma, a hideg holdvilág, a közönyös hegyek, a blazírt tücsökszó; vészes fehérséggel szalad az országút, egy baljós nyúl fut át: — ki törődik a szegény Emberrel? maga baja, maga bolondsága! Csupán a házak néznek ismerősen, a szép zöld ablakok, amelyek mögött már senki sem maradt... a torony a dombról és a falu fái, csupa régi barát, csupa emlék. Az útszéli kereszt int, a határfa a sorompónál: Ne menjete! Magyar házak, magyar fák, mikor fogtok ti megint magyar szót hallani? Megértitek-e az idegen nyelvét? Magyar életek darabjai maradtak bennetek. Még a madárijesztő is kedves a kert alatt. Egy leány feledte rajt a keszkenőjét, amit jelül tűzött oda a szeretőjének. Libeg-lobog a kendő: Isten veled! Állatok hangja bög és béget ki még ólból, istállóból, akiket otthagytak: ennyi az egész búcsúztató. Kutya ugatva szaladnak a szekerek után. Aztán csak tücsökcraj, kocsizörgés és csecsemők sírása.

Egy falu maradt üresen a hódító számára.

Az én ismerősöm kis fia persze gyerek volt még, nem érezte ezt úgy (csak kaland volt neki), és különben akkor még mindenki abban volt, hogy »két hét múlva visszajövünk«. Mégis úgy volt, azt mondja, az utolsó úthajlásnál még, ahogy a falu visszanézett reá, mintha minden ablak egy szem volna, és a torony az órával egy szemrehányó arc volna, nyújtózkodó és keserves nyakon, amely utánuk néz a bujdosóknak. S ahogy még egy szél jött, s emelgette a kerti fák szárnyát: mintha utánuk akarnának szállni... Ó jaj, szegény fák! jönnek a lógósüngű oláh gyerekek a cigány bicskákkal...

De nemsokára minden eltűnt a lejtő mögött, és megkezdődött a hosszú éji út. Erdőségeken mentek át, siránkozások és különös pörpatvarok között. Ki ezt feledett otthon, ki amaszt; kinek az ülése volt rossz, a háta fájt; ki valamely hozzátartozóját nem találta. Ennek a podgyászát rakták el; az elül elfoglalták a helyet. Majd azon vitatkoztak, hogy ki menjen gyalog; mert nem fértek mindannyian a szekereken. Az otthonra alig gondoltak már a jövőért való nagy aggodalomban. Lesz-e vasút a legközelebbi állomásnál? Kapnak-e majd enni? Csak egy öregasszony óbégatott az elhagyott háza után! Ő ott szeretett volna meghalni...

Kiürített falukon haladtak keresztül: nem jó jel. Mily csönd! még egy kutya sem ugatott elébük. Földek és házak némán kiáltottak a hűtlen és bolond emberi faj után. A kis fiú fáradt volt, a rázás, a siralom, unalom megtörte, az út fája végtelen egyformasággal ve-

rődtek a szemébe, sohasem akart megszűnni a menet. Fázott is, megfázott; gyenge, beteges fiú volt, egy kartársamnak a fia, egy ügyvédé...

A menekült a bor után nyúlt, ivott egyet, és úgy folytatta elbeszélését:

— Végre, végkép kimerülve, elérkeztek az állomáshoz. Vonatnak híre sincs már napok óta. A város tele menekültekkel. Nem maradt más hátra, mint tanyát ütni a szekereken, a szabad ég alatt, a gyönyörű holdvilágos éjben.

Jó messze kerültek a várostól, ahol szabad tér volt, és valóságos szekértábort csináltak az erdőszélen, ahol máskor a cigánytanya volt. Majd egy hetet töltöttek itt, hajléktalan és koplalva, mert a városka élelmezeni nem tudta őket — és itt történt a csoda, a negyedik éjjel — hogyan beszéljem el? Tudniillik a kis fiú álmával kezdődött... azaz hát... én tőle így tudom...

Lázás álma volt ezen az éjjelen. Álmában ott járt megint Csíktáborban. Különös nyugtalanság volt az éjszakában, az elhagyott falu mintha élne, a házak szinte ágaskodtak, a torony idegesen nyújtotta a nyakát, a fák egyre rázták a lombjukat, s a bokrok tipegtek, mint a kis csibék, akiket az anyjuk elhagyott. Néhány oláh katona ment az utcán szuronyosan, mások a betört ablakok mögött látszottak, kuttattak a kamrákban, vigadoztak az elhagyott borokon, kurjongattak olykor, de a kurjantásuk félelmesen visszhangzott az üres szobákban. A kis fiú reszketett. Egyszerre csak a házak emelkedni kezdtek, csúnya, vakolatlan falgyökerüket huzkodták ki a földből, tá-molyogtak.

— Mi ez? Földrengés? — kiáltották a katonák és szaladtak ki a szabadba.

A fák fenyegetően csóválták fejüket.

A kis flú reszketett. A katonák a rét felé futottak, ahol ő játszani szokott. A fű egyszerre mászni kezdett, s mintha millió nagy bogár szaladna, szaladt a katonák elöl! Egy fa egyszer csak kiröpült — kirántva gyökerét a földből — mint egy madár. Különös szélesönd volt és mégis mozgott minden. A kő-Krisztus méltóságosan jobbra-balra ingva tágitotta talapzata ágyát. A torony nyaka meggörbült, s előrenyújtózott...

Ide-oda jártak a holdas visszfények; minden ablak mozgott. A házak éltek már. Az idegen látogatót ablakaikon rázták ki. Ijedt férgekként menekültek a fosztogatók. Egy kis ház egészen elmozdult helyéről; szinte föl-föl-szökött a levegőbe, mint egy nyugtalan csikó. Töredező mészkarajok pattogtak le a holdas falakról. Különös mozgalom volt a kertek virágai között; egy rózsatő a kerítés alatt bújt ki az utcára. A határfa már a levegőben lengett, tétovázott; a falunak nem volt határa többé.

Sem sövény, sem határ — a sövények el-másztak, utat csináltak a házaknak, s a kerti dolgok kiáradtak az utcára, mint különös kíséret, sötét és várakozásteljes nyüzsgésben... Hogyan lehet ez? Egy-egy ház már a messze mezőn lengett; ólai, akácai körötte sereglettek; követték, mint a kövér gazdát a kis kutyák. Egylábon ugrált a malomköves kerti asztal, nehézkesen kapkodva tömzsi tuskólábát; a ház előtti padkák elnyúlva futottak, mint az aga-

rak. A madárijesztő a levegőben röpült; lobbogott a keszkenő a vállán.

Szertelen suhogások hallatszottak, és a fiú a szelét érezte. Fekete alapgödrei tátogtak az elhagyott falunak, törmelékek, vakolatdarabok heverték a földön, a szemet betömte a szétszállott mészpor. Csak sejteni lehetett, amint a községháza emelkedik, a legnehezebb, a jog, az igazság. Odalenn, itt-ott, bukdácsoltak a lehagyott katonák — mint egy kiásott temetőben — hökkent, éhes hiénák módjára. Sötét volt; súlyos, lebegő kötömegek, furcsa forгатag, elfedték a holdat. Az egész falu röpült! Képzelse: egy valódi nagy légi karaván! És egyre jobban erősödött a hideg szél. Ez a hideg szél, így mondja a fiú, az utolsó, amire álmából emlékszik. Akkor már nagyon nyugtalanul foroghatott a szekéren. Fázott, fázott szegény, és mikor fölébredt, még mindig érezte a hideg szelet.

Szerte, köröskörül, minden szekéren vágó, nyugtalan alvók nyujtózkodtak, a hold hideg fényében, jól bebugyolálva, ahogy lehetett. Halk és tört mozgások hallatszottak mindenhonnan, egy-egy köhécselés, didergés. A földön mintha ideges egérkék szaladgáltak volna. A fák borzongtak. Hány óra lehet már? A szél egyre zúgott, gyors, különös felhő közelgett messziről.

Mondom, világos volt; a hold hideg és józan.

— Édesapám, — próbálgatta halkán a fiú, hogy apja ébren van-e — hány óra lehet már?

Nem felelt senki, egy pár mozgás után csönd lett a szekereken. Csak az öreg asszony,

aki a házát sajnálta, nyögte hangosan még az álmában is:

— Én ott akarok meghalni... ott akarok...

A fiú összerezzen... egy új szélroham jött... a!... nem volt ez távoli harangszó? Hol szólhat most a harang?... mintha nem a falu irányából jönne... s különben a szél is ellenkezőleg fújt... Hát tudja, uram, honnan jött az a harangszó? Felülről. Igen, abból a furesa formájú felhőből; és a felhő olyan iszonyú gyorsasággal közeledett, hogy a fiúnak elállt a szívdobogása. A harangszó vele közeledett... mindig, mindig tisztábban hangzott már... és közte valami különös zúgás, suhogás. Nem volt ez anyagtalan felhő, néma lengés. Bim! bam! — kongtak belőle a harangok. És mindig alacsonyabbra szállt.

S egyszerre csak egy fehér tömeg váltott ki belőle, egy holdas fehérség, mint egy holdas madár, óriás, óriás, s előrenyújtott hajló csőrében ingott-lengett a harang. Ennek a madárnak hangja volt a Bim-bam! Nem is madár volt, hanem a templom volt, irtózatossággal zuhant a légen át, és a többi házak körülötte, és az apróbb dolgok, a fák, a kőkereszt, ki amily nehéz volt... A fiú félkönyökre támaszkodva, meredt, meredt szemekkel nézte ezt.

— Úgy mondja el, — szoltam mosolyogva — mintha maga is elhinné... mintha látta volna... Kitűnő fantáziája van.

Elégedetten bólintott, és folytatta mint egy született mesemondó. Láttam rajta, hogy a képzelet nagy narkózis neki.

— Ekkor már mindenfelé ébredtek a szekereken. A kutyák szűkültek, vonítottak. Holdas rémület káprázott a szemekben. Az emberek fejük fölé tartották kezüket. Nagy gyerek-sírás volt. Egy-egy alak izgatottan szaladgált a szekerek körül. Mások legyökereztek a bámulattól. A templom irtózatos súllyal lezuhant egy kissé messzebb a tisztáson, mélyen a földbe vájódva alapzatával, tompa robaj között és megállt meredten, mintha odaépítették volna száz évvel ezelőtt. A harang lengése lassan-lassan lecsendesült...

És — egy, kettő — új meg új zuhanás, amint új meg új házak csapódtak a földre. (A közeli város lakosai közel ágyúzás neszét hallották az éjben.) Kilenc, tíz — és már új kis falu sereglett az égből hullott templom körül, egész olyan rendben, mint a régi; jobbra a törvényház, balra a plébánia; odább az ügyvéd háza, a kis fiú apjáé; és így sorban a többi mind... Minden ház elé lehullottak a fák, amik épen odavalók voltak, a két ákác, vagy egy-egy eperfa... és azonmód gyökeret vertek ott. Fönn még egyre zuhogtak a nagy négyszögű tömegek, lebegtek szárnyas fák, itt-ott felhő gomolygott fűből, virágokból. Ugy ment minden, mint a karikaacsapás. A felhő lezáporzott a ház mögé, a fű kis nyüzsgéssel elhelyezkedett, a virágok glédába állottak. Legyűrűztek a sövények is; minden egy kicsit tépett volt a hosszú utazástól, a házak is foltosak, ahogy lehullott róluk a vakolat; de végre is ott állott a falu, az egész Csiktábor, a nagy holdvilágban, úgy ahogy szerették, ahogyan álmodtak felőle. Lehullt a határfa is, a kőkereszt, a madárijesztő, minden, pontos helyre.

Utoljára már a kálvária potyogott, stációnként, egy közeli dombra. Egyszóval...

— Egyszóval a falu utánuk ment a menekülteknek.

— Úgy van: a legelső állomásig, ami nem volt oláh kézen.

— És ezt mind a fiúcska képzelte?

— Dehogy uram; ezt mindannyian látták, átérték; rögtön bementek az égből leesett faluba, kiki a maga házába, a kedves holmik közé, bolyongtak a jól ismert utcákban, és talán azt hitték volna, hogy el se váltak soha onnan s álom volt az egész menekülés: ha nem lelik pusztulás, fosztogatás nyomát a házakban, s ha nem látják köröskörül az idegen tájt, idegen formájú hegyeket.

— De hát — kiáltottam — Csíktábornak eszerint ma más helyen kell lenni a mappán, mint azelőtt? Szórul-szóra értsem ezt a mesét? Egy egész falu egyszerűen otthagytá az oláhokat, ájtott a demarkációs vonalon? Házastul, mindenestül — ezt higgyem el, uram? — és várakozva néztem bortól csillogó szemeibe.

— Tömegszuggesztió! mondtam már, hogy tömegszuggesztió — felelt fölényesen, fölcsigázott lelkének magasságából tekintve le reám. — Látták azt, uram, mindannyian, ahogyan én látom önt. Azóta már többtől is hallottam — tette hozzá, most az egyszer csak a nagyobb hitelenség végett, és minden meggyőződés nélkül.

— De uram, — mondtam én, mert szerettem volna tisztán látni, mennyit hisz ő maga — tömegszuggesztió nem tarthat hetekig, hónapokig. Az mégis lehetetlen, hogy ilyfajta képzelődést meg ne cáfoljon a valóság ennyi idő alatt. Csak nem akarja állítani, hogy a

csíktáboriak ott laknak azóta a képzelt falukban, élnek talán a képzelt kamrák képzelt tartalékján, mámorosan a képzelt pincék képzelt boraitól!

— Látja ezt a bort, uram? — felelte — jó bor ez, megvan az ereje, és ez is erdélyi bor; de higgye el, uram, hogyha most mámorosnak gondol, nem ettől vagyok mámoros, nem ettől — azt hiszi, csak a valóságos bor mámorosíthat meg? Volt nekem egy szőlőm ott Galacon, Küküllőben; csak rágondolok a borára, már boros a fejem — sohasem iszom többet!

Felkapta a poharát és ivott legalább a vendéglős borából. Én újra hozattam és koccintottam vele. Összetegeződtünk.

— De pajtás, — tértem vissza kisvártatva a kényes témára, — mégis csak furcsa nekem ez a csíktábori dolog.

—Hogy-hogy furcsa? — kérdezte.

— Hiszen a csíktáboriaknak idegenekkel is kellett érintkezni; a hatóságoknak is közük volt a dologhoz — kezdtem kifejteni e hosszas tömegvízió képtelenségének kézzelfogható bizonyítékait.

Mintha kissé gondolkodóba esett volna.

— Úgy látszik, — szólalt meg végre — elfelejtettem mondani, hogy a csoda csak egy éjjel tartott.

— Csak egy éjjel?

— Úgy van. Reggelre minden eltűnt.

— A házak?

— Visszaröpültek, ahogy jöttek.

— Vissza?

— Bizony: kakasszóra... Az emberek fölriadtak arra, hogy reng a ház... Szaladtak újra ki... a szekerek felé...

— Akkor legalább vittek el egyetmást magukkal... egy-egy kedves tárgyat... amit a menekülés zavarában otffeledtek... egy-egy emlékét az éjjeli csodának... Maradhatott volna valami bizonyosság...

— Maradt is! — kiáltott. — Azaz, hogy nem ami maradt, hanem ami eltűnt...

Közel hajolt hozzám és úgy mondta ezt, mint valami titkot:

— Egy ember eltűnt a házakkal együtt.

— Hogyan? — kiáltottam.

— Egy ember benn maradt a faluban.

— Micsoda? A faluban, amikor elröpült?

— Igen, a házában... Egy öreg asszony...

Nagyot ivott és aztán folytatta:

— Az az öregasszony, aki mindenáron ott akart meghalni... Ott akart meghalni a maga házában... és... elérte a vágyát...

— Elérte?

— Elérte! Ott halt meg a kedves házában. A ház... viszaröpült vele...

— Csak nem állítod, hogy nem találták meg?

— Vagy igen: eltűnt nyomtalanul. Talán megtalálták az oláhok... az üres faluban.

— De hisz azt mondtad, hogy tömegszuggesztió volt az egész!

— Én azt nem mondtam — felelte. — Így görbüljek meg, ha én ilyet mondtam!

Kihívó, boros tekintete villant megint. Megint közelebb vonkodta a székét.

— Voltál már spiritiszta széánszokon?

— Voltam.

— Láttad, amint az asztal levegőbe emelkedik?

— Levitáció?

— Az asztal a levegőbe emelkedik! Mi emeli föl? a lélek, a gondolat. Hát ha már egy közömbös asztalt fölemelhet: ne emelhesse föl a házat, a falut, amellyel gyerekségétől összenőtt, ahol otthagytá egy részét? Hidd el, hogy ha te menekültél volna éjes éjjel, mint én, tanyáztál volna szekereken hideg holdvilágban, idegen formájú hegyek közt az édes otthonra gondolva, éhen és szomjan, álmodva és ébren, és mindig csak az otthoni házra, az otthoni fákra, a mindennapi tárgyakra, hogy tegnap még ott ültél közöttük, rá se gondolva, hogy valaha elválj; és egyszerre csak jött az ostoba Erőszak és kivetett erre az ismeretlen tájra: biztosan azon csodálkoznál inkább, hogy nem emeli föl a gondolatod azt a kedves házat, azokat a fákat... hogy sokkal nagyobb csodák nem történnek...

A poharához nyúlt. Lassan ivott, és nedves szemekkel nézett maga elé.

— Hogy nem a gondolatnak fogad szót az egész világ — tette hozzá.

Eltűnődve vizsgáltam az arcát.

— Hát te is éjjel menekültél?

— Éjjel.

— És a szabadban kellett táborozni?

— Egy egész héten át. A bűdösök nem adtak vonatot... lakás sem volt... a gyerek is ott aludt a hidegben...

— Családos ember vagy?

— Hiszen csak lett volna valaki, aki takargassa... de férfiember nem érthet úgy ahhoz, igaz-e?... aztán ki voltam magam is merülve... nem tehetek szemrehányást magamnak, igaz-e?... Az asszony rég meghalt.

— És nem volt senki, valami nőrokon, segítés?

— Az anyám szegény... az ott maradt Fogarasban. Elakartam hozni, még ha erővel is; ugyan nem akart jönni semmi áron; egyre azt hajtogatta: ő már öregasszony, ott akar meghalni... ott akar meghalni a maga házában... És sikerült neki eltűnni az utolsó pillanatban... egyszerre csak... a nagy zavarban... nem találtuk sehol... visszamenni már lehetetlen volt... a hidat fölrobbantották... az anyám szegény... kétségbeesett, makacs öregasszony... ott maradt az üres házában meghalni... Talán sohse tudjuk meg, hogy mi lett vele.

— És a kis gyerek? Fiúcska volt?

Fölemelte a poharát, de aztán megint viszatette és szomorúan a szemembe nézett.

— Micsoda szörnyű éjszakáim voltak! Ott a kemény szekéren feküdt a szegényke... lázálmodat látott, félrebeszélt...

— Meghalt?

— A negyedik éjjel.

És újra csak a poharához nyúlt.

— Ennek a bornak legalább lelke van... nem úgy, mint az embereknek...

*

Hazaérve, eszembe jutott megkeresni a mappán Csíktábort. Nem találtam. Egy gondolattól megkapatva, a Helységnévtárt vettem elő.

Csíktábor nevű község nem létezik.

TARTALOM:

	Lap
Tímár Virgil fia	3
A torony árnyéka	113
György, a lavágó	128
Nagy Sándor öregkora	145
Költészet és Valóság	159
A röpülő falu	166

187

PH
3213
B14T5

Babits, Mihály
Timár Virgil fia

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 14 04 06 06 020 1